

Erdélyi Magyar Adatbank – Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Szilágyi István

CSILLAGVÁROS VISSZAVÁRTA KATONA FIÁT

**Nagyvárad
2010**

Partiumi füzetek

65

Erdélyi Magyar Adatbank – Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság

Szilágyi István

CSILLAGVÁROS VISSZAVÁRTA KATONA FIÁT

Szilágyi István

**CSILLAGVÁROS
VISSZAVÁRTA KATONA FIÁT**

Emlékirat

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság
és a
Varadinum Script Kiadó

Nagyvárad, 2010

A sorozatot szerkeszti:
DUKRÉT GÉZA

Számítógépes szedés és szerkesztés:
MÁTÉ ZSÓFIA

Szövegkorrektúra:
MIHÁLKA MAGDOLNA

Fedőlapon: Szilágyi István 1915-ben.
Hátlapon: a Piave folyó;
Hazaindulás – 1918;
Őrszolgálat a révi alagútnál.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SZILÁGYI, ISTVÁN

Csillagváros visszavárta katona fiát: emlékirat / Szilágyi
István; – Oradea: Varadinum Script, 2010
ISBN 978-606-92421-9-3

821.511.141-94

Készült
a Bihar Megyei Tanács,
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete,
a Nagyváradi Evangélikus-Lutheránus Egyház
támogatásával.

Készült a nagyváradi LITERA PRINT nyomdában.
Tel.: 0732-115.445; e-mail: literaprint@gmail.com

*Édesapánk emlékére,
leányai*

AJÁNLÁS

A jelen kötet édesapám, Szilágyi István visszaemlékezéseit tartalmazza. Hiteles, pontos, korhű leírás a 20. században átélt évekről.

A könyv szerzőjének életútja (1895–1990) történelmi korszakok egész sorát öleli át.

Népes családban élt, és korán megtanulta, hogy saját sorsát, kitartó, kemény munkával, tanulással tudja csak alakítani.

Megjárja az első világháborút, túléli az isonzói és piavei ütközeteket.

A trianoni békediktátum utáni nehéz években a családalapítás ad erőt és reményt a holnapokhoz.

Iparos ember, műbútorasztalos, minden igyekezetével, tehetőségével a szakma megbecsüléséért dolgozik. Munkái művészi érzéket és tudást tükröznek.

A kisebbségi sorsból adódó nehézségek az 1920–1930-as években egyre nagyobb terheket rónak vállaira, amelyeket hittel és akarattal sikerül leküzdenie.

A második világháború kitörésekor 45 éves. Újból behívót kap, őrszolgálatra hívják be a várakörnyéki katonai célpontokhoz.

1945 tavaszán beköszönt a „váravárt béke.” Idősödő korát meghazudtoló energiával dolgozik az új, megváltozott körülmények között, a család fenntartásáért.

Egész életét meghatározták az általa megfogalmazott követelmények: erős akarat, Istenbe vetett hit és önzés nélküli emberbaráti szeretet. Ezeknek az erkölcsi normáknak szelleme hatja át írását.

E gondolatokkal nyújtom át édesapám emlékiratát a kedves olvasónak.

*Leánya,
Starkné Szilágyi Erzsébet*

Iparos családból származó
Kilággyi István címzetes mér-
nök úrnak, egykoron Makó-
Osváth Róza.

1895. július 24-én született Nagyvárad
Lagvariosnak nevezett kerületben
egy 800 méteres 3 utcája volt. Ráday-
dali hátsóval, Kőrös utca mind-
a épületekkel, és Francia sor

IFJÚSÁG

Iparoscsaládból származom. Apám Szilágyi István csizmadiamester volt, anyám szintén egyazon szakma sarja, Ozsváth Róza. 1895. július 24-én születtem Nagyvárad Csillagvárosnak nevezett kerületében. A városközponttól mintegy nyolcszáz méterre volt, három utcával: a Bánya sor egyoldali házsorral, a Közép utca mindkét oldalon épületekkel és a Francia sor, ez is egyoldali házsorral.

Másfél éves lehettem, amikor Budapestre költöztünk. Nagyanyám halála után hazatértünk Váradra. Nagyapám is meghalt három hónap elteltével. Temetése éppen a születésnapomon volt, 1901. július 24-én. Még az év szeptemberében beíratk az állami iskola első osztályába. Egy ábécéskönyv, palatábla, palavessző birtokosa lettem. Tóth Mariska tanítónő tanított az első és a második osztályban. Délelőtt az I., délután a II. – hetenként váltva – fiúk, lányok egy osztályban. Nagyon szerettem tanulni.

A második osztály elvégzése után a váraljai iskolába íratk a harmadikba. Istvánffy tanító volt az osztályfőnök. Első nap ismertette az iskolai szabályokat, a napos diákok kötelességét a rendet és a tisztaságot illetően, végül a két fenyítő nádpálcát is bemutatatta. A fekete a „nagy bűnök,” a sárga, a kisebb csínytevések büntetésének „végrehajtója” volt.

Körülbelül egy hónap múlva került rám a naposság. Reggel fél nyolckor átvettem az őri tisztséget, a szekrény kulcsait tíz perccel a csengetés előtt kihoztam a pedellustól. A tanító bejövetelekor jelenteni kellett a létszámot, a hiányzók nevével. A tanító végignézett az osztályon, megkezdődött a tanítás. A tízperces szünet után a tanító a szekrényhez ment, kinyitotta az ajtót, kissé magára húzta, a katedrán lévő pohár után nyúlt. Kis idő múlva napost kiabált, elővette a fekete nádpálcát, majd rohant felém. Én kivédtem vagy négy ütést, de aztán az első padra kinyújtóztatott, s adta rám az áldást. Ordítottam, s a nagy

zajra bejött az igazgató, kérdi, mi történt. Közben levesznek a padról, sajog a fenekem. A tanító magyarázatba kezd, majd kimennek a folyosóra. Kis idő múlva kihív az igazgató, kérdi, mit csináltam a szekrényben.

- Megtörölgettem a tintatartót, a kalamárisokat és két tintásüveget – válaszoltam.

- Eredj, hozd a könyveidet meg a sapkádát, köszönj a tanító úrnak, és gyere utánam. Én egyre csak azt hajtogattam, hogy nem vagyok hibás semmiben, megmondom édesapámnak, miért vert meg.

- Ezután hozzám fogsz járni – szólt az igazgató -, apádnak meg ne mondjál semmit. Megértetted?

Az osztály minden tagja felém nézett, amikor az igazgató a helyemet megmutatta. Hazafelé menet más osztálybeliek is érdeklődtek az esetről. Az egyik ismétlős a IV. osztályból azt mondta:

- Hívd csak fel apádat. De én nem hívtam. Ha apámnak megmondom, hogy az öreg pálinkázik, s a pedellus hordja neki, az lesz a válasz: miért nem szóltál az igazgátónak, ha tudtad.

Hazaérkezve elmondtam, mi történt.

- Nincs ebben valami csínytevés? – kérdi édesapám, aki vallásos református ember volt, szeretetre és tiszteletre tanította a családját is. Reggel, este ima volt, evés előtt és utána úgyszintén.

A barátaim nem ilyen életet éltek. Szerénységem miatt a többiek előtt hülye, marha voltam, a játékokból kiközösítettek, ha nem tartottam velük. A játék, a szórakozás igénye lassan a hálójukba kerített. A tanulási kedv is kezdett elhagyni, a második harmadban a tanulmányi eredményem annyira leromlott, hogy az értesítőt már csak anyám írta alá, ígéretet tettem neki, hogy év végére kijavítom.

Kezdődött a barátok megválogatása. Ráébredtem, hogy ezek vízre visznek. Tanultam, s év végére 2-es általános jegyem lett.

Elkövetkezett a IV. B osztály. Az osztályfőnököm ugyancsak Mártonfy Zoltán igazgató lett. Ismerve szokásait, jó magaviseletemet csak az év végére tudtam dicséretesre javítani. Az igazgató állandóan a tanulást hozta föl: – csak így lehet az életben boldogulni és érdemeket szerezni.

1905 szeptemberében az ötödik elemi osztályban Eizele Sándor tanító keze alá kerültem. Szigorú, de igazságos tanító volt, a fegyelem és a tisztaság volt a mindene. Minden reggel három-

negyed nyolckor a katedra előtt vártuk érkezését. „Jó reggelt!” köszöntéssel fogadtuk. „Adjon isten nektek is!” – válaszolta. Megkezdődött a haj-, fül-, nyak-, kéz-, majd a ruha- és cipővizit. A ruhán folt hátán folt lehetett, de rongyos vagy piszkos nem. A cipő, ha fekete volt, szürke, sáros nem lehetett, ha nem volt suviksz, volt korom, de fekete kellett hogy legyen.

Minden tantárgy ismertetése húsz percig tartott, a többi idő feleltetéssel telt. Egy alkalommal míg a tanító magyarázott, rossz tollhegyeket szurkáltam a padba, és hangot is adott ez, a körülöttem lévők figyelmeztettek, figyel a tanító úr. Egyszer csak felszólít:

- Szilágyi, gyere ki! Megyek, a katedra előtt megállok.

- Na, kedves fiam, mondd el, miről magyaráztam!

- Tanító úr, kérem? – ezt eldadogtam egypárszor, erre hirtelen felugrik, felém jön:

- Ha kérsz, hát jövök! – és nyolc pofont lekasztott, csak úgy sajgott az arcom. Megfogta a fülem és vitt, hogy mutassam meg a „művemet.”

- Nagyon szép a mű, de azt hiszem, ez volt az utolsó szereped – mondta.

Hazafelé menet azon spekuláltam, hogyan állítsam be az esetet, mivel a karikagyűrűje helyén megpuffadt az arcom. Anyám meglátta:

- Mi van az arcoddal? Azt feleltem, biztosan megmászta valami, mert kint voltunk a mezőn. – Nézd csak, apjuk! Apám rám néz:

- Te fiú, hiszen ez pofonnak a nyoma, mit hazudsz?!

- Ne tessenek haragudni, hazudtam anyámnak... Kezet csókoltam szüleimnek, erre apám azt mondja:

- Fiam, reggel megyek az iskolába!

Órakezdés előtt, vizit után a tanító a katedránál állt, csendet és fegyelmet kért.

- Mondjátok utánam hangosan: Tanító úr, az iskola szabályai szerint az óra alatt figyelemmel hallgatjuk előadását, nem akarunk Szilágyi István sorsára jutni. Ez az esküféle kiábrándított baráti körömből. Találtam három magamforma barátot, a többitől eltávolodtam. Hazafelé menet a gyalázkodás, gúnyolódás járta:

- Sokra viszed azokkal a pipogyákkal – ilyen névvel illették az új barátaimat.

Egy hónapig csend volt, aztán leesett a hó. Hazafelé menet megbomlott a rend, nagyban ment a hógolyózás. Hátunk mögött megjelent a tanító:

- Ki bontotta meg a rendet? Az egyik nagyszájú elkiáltja magát: Szilágyi! A többi kórusban utána. Hiába tiltakoztam, nem használt semmi.

- Reggel folytatjuk az iskolában – mondta a tanító. A három barátomat a többiek megfenyegették, ha a pártomra állnak. Másnap az iskolában a vizitek után megkezdődött a tegnapi eset tárgyalása. Hiába mondtam, hogy nem én kezdtem, a többség egyhangú rikácsolása győzött, a három új barát hallgatott (eszembe jutott a becenevük: pipogyák). Egyedül maradtam. A tanító e szavakkal fordult felém:

- Úgy látom, kutyából nem lesz szalonna. Nem fenyítelek meg, enyhe büntetést kapsz, leírod tízezerszer: Az utcán rendezen kell viselkedni. Szépen, hibamentesen. A tantárgyakból mindennap fogsz felelni, amíg be nem fejezed a büntetést. Megértetted?

- Igenis, tanító úr.

Órák után, hazamenetel alatt hangfoszlányokból tudtam meg a barátok véleményét. Két nap múlva arra kértem a tanító urat, hogy elmenetelkor a Sánc utcán egyedül menjek haza, mert ebédet hordok, és azért havonta 1 korona 50 fillért kapok. A tanító végignézett rajtam, s beleegyezett. Így azután egyedül mentem haza, megmenekültem a környezettől. Hozzáfogtam a büntetés megírásához. Vettem két 30 lapos irkát, két ceruzát. A szüleimnek nem mondtam el az esetet; akinek az ebédet hordtam, attól kértem előleget, hogy megvehessem az irkát, ceruzát. Ugyanis a IV. elemiben minden tanulónak kellett egy postatakarékbetétkönyvet kiváltani, 10 fillérért, s kaptunk egy postán érvényes lapot, az el nem használt bélyegek beragasztására. Ha az megtelt, az összeget beírták a betétkönyvbe. Ezt minden hónapban ellenőrizte a tanító, és vagy dicséretet kapott a tanuló, vagy serkentést. Ha kivett a betétjéből, felhívták a szülők figyelmét, hogy tudnak-e róla. Nekem volt már körülbelül 8 koronám.

Már vagy három napja írtam a büntetésem a késő esti órákig a petróleumlámpa fényénél, amikor 11 óra felé egy nagy sóhajra apám megkérdezte az okát.

- Ez a jó barátokért. Elmeséltem, mi történt velem. Apám bibliai kifejezéssel élve válaszolt:

- Fiam, bekerültél a purgatóriumba, ezt türelemmel kell viselni. Ez a tisztítótűz.

Másnap vasárnap volt. Templomba mentünk, majd ebéd után két órakor leültem írni öt óráig. Kihegyeztem a ceruzákat, masszíroztam az ujjaimat, a ceruzák az irkán egymás mellé kerültek. Fény szökött a szemembe: Te Pista, mi lenne, ha a két ceruzát összekötnéd? Összetettem, és próbáltam írni vele. Egy kis igazítás után nagyon jól ment. Este tíz óra után a kettős ceruzával a két irkát teleírtam. Kiszámítottam, hogy még hat irkát kell vennem.

Tizenegy nap múlva megszabadultam a sok írástól és a mindennapi feleléstől. Szépen írtam és hibátlanul. Az egyik „ellenfelem” nézte át, hogy megvan-e a tízezer. Kezdte számolni, de rászóltam: Ne úgy olvasd, te hülye! Egy oldal 22 sor, egy irka 30 lapos, tehát így kezd a számolást! A tanító úr felfigyelt a vitára, majd kihívott, kérdezve, hogy hogyan írtam le mindezt.

- Kétsoronként egyformán dőlnek a betűk - mondtam.
- Hogy csináltad? Mondtam: összeköttem két ceruzát.
- Gyere, hozd az irkádat! Bementünk az igazgatóhoz.
- Ide nézz, Zolikám! A fiúnak tízezerszer kellett leírnia egy mondatot. Szépen írta, de nem látsz semmi különöset rajta?

- Dehogynem, egyformán dőlnek a betűk kétsoronként.

- Zolikám, ebből a fiúból embert faragok!

Odahívtak, s az igazgató azt kérdezte:

- Te vagy az, aki a III. A-ból a B-be került? - Na Pista, jól nézel ki! - gondoltam. De nem került soha szó az esetemről. A húsvéti eredményhirdetéskor a tanító példaként mutatott be magaviselet, szorgalom szempontjából. Év végére a tanulmányi eredményem 1-1-2 általános osztályzattal zárult.

A VI. osztályba a Kolozsvári és a Szőlős utca sarkán épült nagy iskolába kerültem Eizele Sándor tanítóhoz, egy kislétszámú osztályba (26 fő, csak fiú). Ebben az osztályban éreztem magamat a legjobban. A tanító is szerette az osztályt, mert rendesek, szófogadók voltunk, szerettünk tanulni. Egy alkalommal azt kérdezte tőlem, nem volna-e kedvem felső iskolába (polgári, reál vagy gimnázium) menni. Szüleimnek hat gyermeket kellett eltartaniuk, iskoláztatniuk. Meg kellett beszélni velük az eljövendőket.

Elérkezett az évváró ünnepély, kikaptuk az értesítőkönyvet június 20-án. Hazamenetkor mutogattuk egymásnak a jegyein-

ket. Csak egy 2-esem volt folyékony olvasásból, a többi mind 1-es. Nekem voltak a legjobb jegyeim.

Alig vártam, hogy hazaérjek. Odaadtam apámnak a bizonyítványt, végigböngészte, és azt mondta:

- Látod fiam, a tisztítótűz türelemmel viselésének az eredménye. Édesanyám így szólt:

- Gyere fiam, a nagybátyádhoz. Ő bérkocsi-tulajdonos volt, gyakran segítettem neki kocsit mosni, kihordani a trágyát az istállóból, vagy a padlásról az almot és a szénát lehányini. Édesanyám megmutatta neki az értesítőt, erre az öregúr így szólt a feleségéhez:

- Juliska, hozz ki egy koronát! A markomba nyomta, miközben a felesége sóvárogva nézte. Megköszöntem, majd hazamentünk.

Másnap a szomszédok kérdezték anyámat, tanul-e a fiú tovább, vagy megy inasnak. Vacsora után előadtam apámnak, mit mondott a tanító.

- Édes fiam, hatan vagytok testvérek, az én mesterségemből diákot nem tudok iskoláztatni. A tandíj, könyv, írószer meg a ruha... Cipőt, azt még tudok adni, meg élelmet, de a többit én nem tudom vállalni...

Az új házigazdánknak, akinek segíteni szoktam, elmondtam, hogy szeretnék felső iskolába járni, de a szüleim helyzete nem engedi.

- A jó tanulók kedvezményben részesülnek, könyvet és még jutalompénzt is kapnak - mondotta.

Másnap elmondtam ezt a szüleimnek. Felcsillant előttem az út lehetősége. Nagy építkezések folynak az egész városban, munkaerőhiány van. Asszonyok hordják a maltert! Megyek téglahordónak! Mondom a szüleimnek, mi a tervem.

- Nem fogod bírni, csak tizenkét éves vagy. Nem is vesznek fel - válaszolták.

A gondolatot tett követte: a Ghillányi úti építkezéshez mentem.

- Nem kell téglahordó fiú? - kérdeztem.

- Nőjél meg, akkor gyere! - válaszolták. Három helyen tanácsoltak el, a negyediknél azt mondja a mester:

- Vegyél fel három téglát, és vidd fel az emeletre! Mikor lejöttem, azt kérdezte, vannak-e szüleim, hol lakunk.

- Csillagvároson a szüleimmel - feleltem -, és hatan vagyunk testvérek, de én tanulni akarok, és a szüleim szegények.

- Gyere reggel 7 órára! - mondta. Szaladtam haza, örvendezve meséltem el, hogy megyek reggel dolgozni, téglát hordani. Apám mondja: - Nem bírod te azt.

- Már vittem fel az emeletre hármat! - dicsekedtem.

Reggel apám felkeltett 6 órakor. Az egyik ebédhordást lemondtam, mivel csak egy óra ebédszünetem volt. Este 6 óra után értem haza. Kérdi apám: - Nem nehéz?

- Majd beleszokok - feleltem. Alig vártam, hogy lefeküdjek. A gangon egy priccsen - jó kemény fekhely - mindjárt elaludtam. Reggel nem éreztem semmi fáradtságot.

Eljött a szombat, a fizetési nap. Négy napra kaptam 3 korona 20 fillért. A szülőm azt mondta, tegyem a postatakarékba. Vasárnap már 8 órakor siettem oda, én voltam az első a hivatalban. Augusztus végéig dolgoztam, kerestem 20 koronát.

Megkértem szülőmet, szerezzék be a szegénységi, a születési és újraoltási bizonylatokat. Az iratok böngészése közben észrevettem, hogy a szegénységi bizonyítványon az anyám neve szerepel mint foltozó cipésmester, az apámé pedig mint képesített alkalmazott.

- Miért van ez? - kérdeztem. Anyám elmondta a történeteket.

- De te erről nem tudsz semmit! - figyelmeztetett. Apámat inastársa, akinek szintén iparendélye volt, becsapta. Hatszáz korona árut vett ugyanannál a bőrkereskedőnél, akinél nagyapám és apám is vásárolt, majd megkérte apámat, hogy írjon alá neki egy 600 koronás váltót, hat hónapra lejárót. Apám hitt a szép, hangzatos szavaknak, úgy látszik, nem ismerte inasévei utáni életét az illetőnek, aki még a lakására is elvitte, bemutatva „árukészletét,” hogy vagyoni állapotáról meggyőzze. Apám aláírta a váltót, majd három hónap múlva újra elment hozzá, de már csak hűlt helyét találta. Nagyapám azt mondta, ne legyen nyúlászívű, tanulja meg, hogy a konkurenciát nem szabad segíteni - és nem fizette ki a veje adósságát. A kereskedő végrehajtatta, elárverezték mindenét. Mint csődbe jutott iparostól, elvették az engedélyét is. Ekkor mentünk fel Pestre a szégyen elől. Én másfél éves lehettem.

- Tanulj fiam, apád sorsából - mondta anyám, s hozzátette: - Szeptember 2-án felmegyünk a városba, és a használsruhaüzletben megvesszük, ami kell. Egész havi keresetem ráment erre, vagy 5 korona maradt a takarékbetétkönyvben.

Ipart. vtgr. rend. 1-66 minta.

40. 301—III. 16. For ker S. Nagyvárad.

Ezen iparigazolvány belyegmentes.

Anyám Iparigazolványa

Másnap mentünk apámmal beíratkozni a polgáriba. Odaadom az iratokat a tanár úrnak, átnézi, majd megkérdezi:

- A felvételi vizsga eredménye hol van?

- Hát az is kell?

- Bizony, fiam, két tantárgyból: német és világtörténelem.

Nézi az értesítő könyvemben a jegyeimet, mutatja társainak, és közben mondja: - Eizele nagyon szigorú, de igazságos tanító, ismerem. Közben bejön az igazgató: - Mi az, uraim? A tanár mutatja a jegyeimet, s közli vele, hogy nincs meg a felvételi bizonylat. Az igazgató minden tantárgyból egy kérdést intéz hozzám. Mintha csak olvasnám, úgy mondom a választ. Apámhoz fordul, és azt mondja:

- Szilágyi tata, küldjön fel tíz koronát, reggel jön a fiú, s meglátjuk, mit tudunk tenni...

Hazaérve anyám kérdezi: beírták-e a fiút. Apám említi a 10 koronát a felvételi vizsgára:

- Holnap válik el, hogy harmadikos vagy elsős lesz-e. Délután átmentem a nagybátyámhoz, s kocsimosás közben kértem tőle 10 koronát. Meghallotta a felesége:

- Mit akar a fiú?

- Magasabb iskolába akar menni - tájékoztatta a férje.

- Mi az? Úr akarsz lenni? Eridjél inasnak! Ilyen szavakat kellett hallanom, amíg a kocsit mostam. Lehangolt lettem. Hazaérkezve, anyám kérdi: - Na, mire jártál? - Semmire. Erre eltűnt. Elment a bátyjához. Hogy milyen szóváltás volt közöttük, azt csak apám tudta volna megmondani, de ő mindig azt mondta:

- Ne mutass példát a gyerek előtt, hogy ti, testvérek nem tudtok a rászorultakon segíteni. Megfizet az Isten mindenkinek érdeme szerint.

Az egyik ebédhordásért megkaptam az 1 korona 50 fillért 2-án. Felmentem az iskolába, vittem magammal az egy koronát. Bementem az igazgatóhoz, s mondom a tegnapi elhangzottakra, hogy nincs 10 korona. Megkaptam a papírjaimat, s mentem ahhoz a tanárhoz, aki előző nap fogadott. Odaadom az egy koronát, s mondom, hogy az I-be íratkozom. - Ne búsulj, könnyebb lesz neked, mert csak ismétlés lesz számodra az összes tantárgy - fogadott. Hozzákerültem, az I. C osztályba. Buday Alajosnak hívták, ő lett az osztályfőnököm is. A szegénységi bizonyítvány alapján tandíjmentes lettem, és könyveket is

kaptam. A tanulás valóban könnyű volt, év végén 1-1-1 volt az eredményem.

A szünidőben elmentem téglát hordani a Fő utcán épülő Gerliczy-palotához. Itt már 1 koronát kaptam naponta. A két hónap alatt 50 koronát kerestem, betettem a betétkönyvbe, hogy kamatozzon.

Jött a szeptember, beíratkoztam a II. B osztályba. Salamon Ernő tanár lett az osztályfőnök. A tanulás könnyű volt, csupa ismétlés. Karácsonyra csináltattam egy téli ruhát, tavaszra egy másik öltönyt. Részletre alkudtam a szabómesterrel, mert kiszámítottam, hogy jobban jövök ki így a pénzem kamatából. Az év végi bizonyítványom kissé romlott, 1-2-2 lett az általános.

Elérkezett ismét a nyári szünet, és én elindultam megkeresni az építésvezetőt. Pálosnak hívták, ötven év körüli, kövér, nagyon rendes ember volt. Az Alapi utcában a Rosenzweig-palota építkezésénél találtam meg. – Nincs-e szüksége téglahordóra? – kérdeztem.

– Te, fiam, olyan vagy, mint a gólya vagy a fecske: ősszel, amikor a legnagyobb szükség van munkaerőre, elrepülsz, s még nem is szólsz semmit.

– Ne tessék haragudni, nem tudtam, hogy szólni kell, különben is én csak júliusban és augusztusban jöhetek, mert iskolába járok – feleltem.

– És hová?

– A polgáriba, most végeztem el az első osztályt.

– Mit csináltál tavaly?

– Téglát hordtam.

– Mennyit kaptál naponta? Most is megkapod, de hozd el a bizonyítványodat.

Másnap odaadtam neki, nézte, majd hozzám fordult:

– Hej, ha az én fiamé ilyen volna! Csak vizet fogsz hordani, és ezért kapsz egy koronát egy napra. Megköszöntem.

Később megismertem a fiát, ő is ott dolgozott a kőművesek között. Sokat kerestek, de sokat is ittak. Meleg volt, valaki hordatta nekik a sört, a vizet nemigen itták. Elnéztem sokszor, a munkavezető majd' leesett az állásról, úgy dülöngélt. Ami vizet felvittem, a malterbe öntették velem. Aztán kiabáltak, hogy nem jön az anyag, homokot, cementet kértek. Megismertem az emberi mentalitást ebben a szakmában.

Aztán elérkezett a szeptember, a III. B osztály. Szintén Salamon tanár lett az osztályfőnököm. A tantárgyak bővültek a német nyelvvel és a világtörténelemmel, a számtan az algebrával. Rossz nyelvérzékelem volt, így német társalgáskor nevetség tárgya lettem. Az írásbelim viszont jó volt, a tanár azt mondta: „Te puskázol! Majd megtudjuk!”

Apámnak nem volt foltvarró gépe, ezért reggelenként, amikor iskolába mentem, elvittem a munkát ahhoz, akinek volt ilyen gépe. Egy reggel találkoztam a némettanárral. – Mi az, suszterinas lettél? Elmondtam, hogy reggel viszem, és órák után hozom haza a lábbeliket.

– Siess, megvárlak! – szólt utánam. Útközben érdeklődött a családi körülményeinkről. Elmondtam, hogy hatan vagyunk testvérek, és apám foltozó cipész.

– Fiam, ha tanulni akarsz, a szünidőt pénzkeresetre kell fordítanod – mondta.

– Kőművesekhez járok a szünidő alatt, ami pénzt keresek, azt beteszem a postatakarékba – feleltem. Megérkeztünk, az iskola kapujában elváltunk. De aznap 11 órától németóránk volt. Írásbelire készültünk. Megszólal a némettanár, merően a padom felé nézve:

– Suszter, gyere utánam! A katedra elé álltam. Elővett négy füzetet, és kihívta a tulajdonosaikat. Kiosztotta a füzeteket, az enyémet is, és hozzáfogtunk a feladvány megírásához. Az első tanuló kész lett, utána nemsokára én is nyugodt ülésbe helyezkedtem.

– Mi az, suszterkám, nem megy? – kérdi a tanár.

– Készen vagyok.

– Hozd ki! – Kiviszem, nézi, s mosolyogva a helyemre küldött.

Az óra végén azt mondja: – A lövedék elindult, de ki az irányító. Te volnál, suszter, vagy a kétoldalt lévő társaid? Ez nem derült ki soha.

A további írásbeli csak úgy ment, mint eddig. A magyartanár, Mikusay, arrogáns, sunyi alaptermészetű volt, nemigen szerettük. Az igazgató is ilyen természetű volt. A tanáraim megkérdezték, miért hív engem a némettanár suszternek. Elmeséltem az első találkozásunkat. Nem voltam felvágós, de az igazságért mindig síkra szálltam.

A tanulás mellett a torna volt a mindenem. Ha szabadidőm volt, jó időben a Bunyitay-ligetben lévő Dőry-szigeten éreztem

jól magamat. A görög katolikus szemináriumnak voltak kint tornaszerei, de ők nemigen szerettek tornázni, így két-három barátommal csak mi használtuk ezeket. A kispapjelöltek csak tanultak. Nálunk a III-IV. osztályban Ruzsinszki tanár tanította a tornát, emellett a főreál iskolában is tanított. Többször eljött a szigetre, és jól megnyaggatott bennünket. Ment is a gyakorlás az iskolában! Rácz Mihály barátom jó tornász volt, szép testalkatú, izmos fiú. Mi ketten voltunk az iskola legjobb tornászai. Minden tornaszeren indultunk. Eljött az év vége, a tanulmányi eredményem 1-2-2 általános osztályzattal zárult.

Június végén elindultam megint megkeresni a munkavezetőt, Pálos bácsit. Ekkor a Teleki és Őr utcai átjáróház építésénél dolgoztam ugyanabban a beosztásban, mint előző nyáron. Hamar eltelt a két hónap. Munkaidő alatt súlyokat emelgettem, hogy az izmaim ne legyenek renyhék. Ebédidő alatt a kőművesekkel együtt gyakoroltam, az új súlyokat már a harmadik napon felemeltem, volt, hogy a nehezebbeket is megpróbáltam. Elmondtam a szüleimnek, hogy a napi teendőimbe még ilyesmi is belefér. Édesanyám csak arra kért, a barátoktól óvakodjam.

Eljött a szeptember, a tanítás kezdete. A IV. B-be kerültem, megint csak Salamon Ernő osztályába. Megnyitó előadásán úgy beszélt velünk, mint az élet kapujába érőkhez, s arra kért bennünket, hogy törekedjünk megbecsülésre méltó embereknek lenni, és hasznos fiai legyünk hazánknak. Felolvasta a tanárok és a szakoktatók nevét.

Az első évharmadban tanulmányi eredményem kissé megcsappant. A német társalgás nem akart javulni. Az osztályfőnök meg is kérdezte tőlem: – Mi van veled, fiam, figyellek, nem ambicionárod magad. Egyenesen elétártam meglátásomat, a két oktató, a némettanár és az igazgató ellenségességét. – Neked tanulnod kell, és nem megtorpanni!

Január elején nem volt hó, és így a II. és IV. osztály megkapta a füles szőr nagylabdát, s a 15 perces szünetben az udvaron játszottunk. Egyszer csak üvegcserép hullt az Ipariskola igazgatójának ablakából. A pedellus ott termett, de nem volt, aki vállalja az esetet. Szünet után az igazgatóval volt óránk. Én nagyon ki voltam hevülve, nem volt időm lemosdani. Az igazgató az osztálykönyvet a hátsó lapon, az ülés szerinti névsornál nézte, majd bennünket vett szemügyre. Egyszer csak kihív a

táblához, és egy mértani feladványt írat fel, amit algebrai módszerrel, képlettel kell kiszámolni. Én csak törölgettem magam, és arra kértem, engedjen ki, mosakodjam meg, mert így nem tudok gondolkozni. Válaszul azt kaptam: tudom-e vagy nem. Én csak azt mondtam, hogy ilyen állapotban nem tudok gondolkozni. „Helyre mehet.” Karácsony előtt kaptam egy 1-est, most pedig egy 5-öst adott bekarikázva.

Tizenegy és egy óra között szabadkézi rajzóra volt, egy új tanár tanította, új módszert vezetett be. Szerettem a rajzot, ő nagyon meg volt elégedve az új módszer eredményeivel. Az óra vége felé arra kértem, engedje megnéznem az osztálykönyvet. Amikor megláttam a számtanjegyet, forróság ment át rajtam.

- Mi az, rosszul van? - kérdezte a rajztanár.

- Nincs semmi bajom. Óra végén megvártam, és előadtam az esetemet, kérve, legyen a segítségemre.

- Sajnálom nagyon magát, Szilágyi, de nem segíthetek. Magamnak is van elég bajom. Farkasverembe kerültem ebben az iskolában. A másik rajztanár és az igazgató állandóan kritizál az új módszerem miatt. Vannak időszakok, amikor annyira feszültté válik a helyzet, hogy úgy érzem, itthagynom ezt az iskolát. Az igazgató az ósdi tanítási rendszer híve, majdnem minden szaktanárral baja van, akik most jöttek ide, pláne ha fiatalok. Majd megismeri maga is ezt, Szilágyi, meg a többiek?

Kértem az osztályfőnököt, tegye lehetővé egy konferencia összehívását, mert közeledett a második évharmad. Az igazgatónál állandóan feltartottam a kezem, ha azt kérdezte, ki tudja a feladat megoldását. De engem nem kérdezett. A két felelet, $1 + 5 = 3$ -ast eredményezett.

- Ne ess kétségbe, nem romlik az általános osztályzatod. Ne alázd meg magad - tanácsolta az osztályfőnök. A két tanárom véleményéből nagyon sokat tanultam. Nem vettem olyan tragikusan az addig történeteket.

A némettanárral találkoztam megint, karomon az ócska cipőkkel. - Várlak, suszter, siess! - szölt. Menet közben szóba jött a kirándulás: Fiume, Abbázia, tengeri sétahajózás stb.

- Nagyon szép kirándulás lesz, nem mindennapi. Remélem, jössz, neked van 75 százalékos kedvezményed - mondta.

- Nem hiszem, mert nincs 17 koronám (egy jegy ára 65 korona volt). Ruhát csináltattam húsvétra, nincs kitől kölcsön-

kérnem, meg aztán számítani kell arra is, hogy az iskola befejeztével hogyan alapozom meg az életemet – feleltem. Közben megérkeztünk az iskolába, elköszöntünk egymástól.

Elkeseredtem, ha a kirándulásra gondoltam. Az osztálytársak kérdezték: ugye jössz? Kitértem a válasz elől, és arra kértem három társamat, hogy menjünk a Bunyitay-ligetbe. Ők benne voltak, nagyon kedvelték a tornát velem együtt. Minden szabadidőnket ott töltöttük. A kirándulásra gondoltam éjjel-nappal: honnan kellene 17 koronát szerezni. A némettanár nagyon felcsigázta érdeklődésemet. Április végén találkoztam vele megint a szokásos helyzetben. Szüleim anyagi helyzete felől érdeklődött, s én elmondtam mindent, a szünidei téglahordásokot is, és hogy takarékbba teszem a keresetemet ruhára és tanszerekre. Menet közben végignézett rajtam, szavaimat hallgatva. – Húsvétra egy öltönyt csináltattam, és kimerült a kassza. Utána néma csendben mentünk, míg meg nem érkeztünk az iskolához. – Ne csüggedj, fiam – biztatott.

Május első napjaiban egy németórán a tanár úr kihívott a katedra elé, Kiss Dezső első tanulóval együtt. Halkan mondta neki: – Beszélj meg szüleiddel, ha anyagi helyzetük engedi, az első helyezettnek járó díjmentes kirándulási helyet engedjék át a mi szegény suszterünknek, mert nincs 17 koronája, és akkor itthon marad. Kiss Dezső azt felelte erre: – Apám gépész, két cséplőgép tulajdonosa, szüleim akaratát én mindjárt tolmácsolom is: kifizetjük a 17 koronát, hogy jöhessen a mi »suszterünk« is. Én erre megöleltem és megcsókoltam Dezsőt, miközben hullottak a könnyeim örömben. Az osztálytársak csak bámultak. Végre a tanár csendet kért, és megszólalt: – Előttünk játszódott le az emberbaráti szeretet igazi példája. Kiss Dezső átengedte első helyét a szegény sorsú »suszternek«, hogy ő is tudjon igazán örülni az életben. Szegény fiú, de becsületes, tanulási vágy fűti. A szünidő alatt dolgozni járt, téglát hordott, hogy ruházkodni tudjon, s ne tudják meg osztálytársai keserves diákéletét – fejezte be szavait. Megköszöntem Molnár tanárnak jóindulatát, s Kiss Dezsőnek igazi baráti segítségét.

Szüleimnek elmondtam, hogy mi történt az iskolában: megyek kirándulni. Nagybátyám, keresztapám és unokabátyám is adott két-két koronát, hogy legyen költőpénzem az úton.

Elérkezett az indulás napja is, május 17. Reggel 7 órára gyülekeztünk az iskolában, a két IV. osztály, kiknek volt te-

hetségük, a szüleik is, a felnőtt kísérők a tanári karból, összesen vagy ötven személy. Szegeden ebédeltünk, onnan Szabadkán keresztül a dálya-vinkovcei vasúti kompon a Dunán át 10 órakerékértünk Vinkovcába. A hideg étel kiosztása után továbbmentünk, 8 órára érkeztünk Zágrábba, Horvátország fővárosába. Reggeli után megtekintettük a várost, betértünk a katolikus székesegyházba. Megebédeltünk, majd Károlyvároson és Ogulinon át gyönyörű vasúti pályán elérkeztünk a hegyen lévő vasútállomásra. A személyzet figyelmeztetett, hogy a hegygerincről látni lehet a tengert. Délután 5 óra körül befutottunk a fiumei állomásra. Ivóvíz után szaladgálva, nagy szenzáció volt, hogy a víz gombnyomásra jön a csőből. Egy szállodában helyeztek el bennünket, estefelé kivittek a tengerpartra. Az öbölben ott láttuk az óriási személyszállító hajókat. Eltörpültek mellettük az emberek, úgy tűnt, mintha hangyák járkálnának rajtuk. Vacsora után lefeküdtünk, aki tudott, aludt, de egyesek átvirrasztották az éjszakát. Másnap felmentünk a hegy tetején egy fennsíkon lévő temetőbe, a Frangepán Kristóf sírboltjához. Itt óvatosságra intettek, miközben egy nyíláson át megtekintettük a nemzeti szalag alatt nyugvó koporsót. A sírhely körül fűgefák állnak, körtéhez hasonló gyümölcsökkel. A fiumei temető az előkelő családok temetkezési helye. Egy kb. 2,5 méter magas sziklafalban vannak a sírboltok, a koporsók egymás fölé helyezve vasrácsos, díszes ajtók mögött, előttük szép fák, virágágyások ülőkékkel.

Másnap az öböl mentén átmentünk Susákra, megtekintettük a papírgyárat, az öbölben rakodó óriási tengerjáró hajókat, a működő emelődarukat. Hazafelé menet a tengerészeti kikötőben egy kisebb hadihajót láttunk csillogni a napfényben. Megnéztük a halcsarnokot is, éppen ebédelő volt, az emberek sorban álltak, vásárolták a halat, rákot. Egy helyen osztrigát árultak. Némelyek felbontották a kagylót, citromot csavartak rá, és kiszippantották, kiflivel vagy zsemelével fogyasztották. Vettem én is kettőt, de amikor az eladó rácsavarta a citromot, és megláttam a nyálkás anyagot mozogni, odaadtam az utánam következő helybeli lakosnak. Rögtön kiszívta, mondott is valamit megköszönve, de nem értettem. Ebéd után séta a városban.

Másnap indulás Abbáziába. Ez egy tengerparti üdülőhely, nagyon szép épületekkel, parkokkal. Ebéd után a tengerparton kis csónakokat béreltünk, vagy 3 kilométerre a parttól bevez-

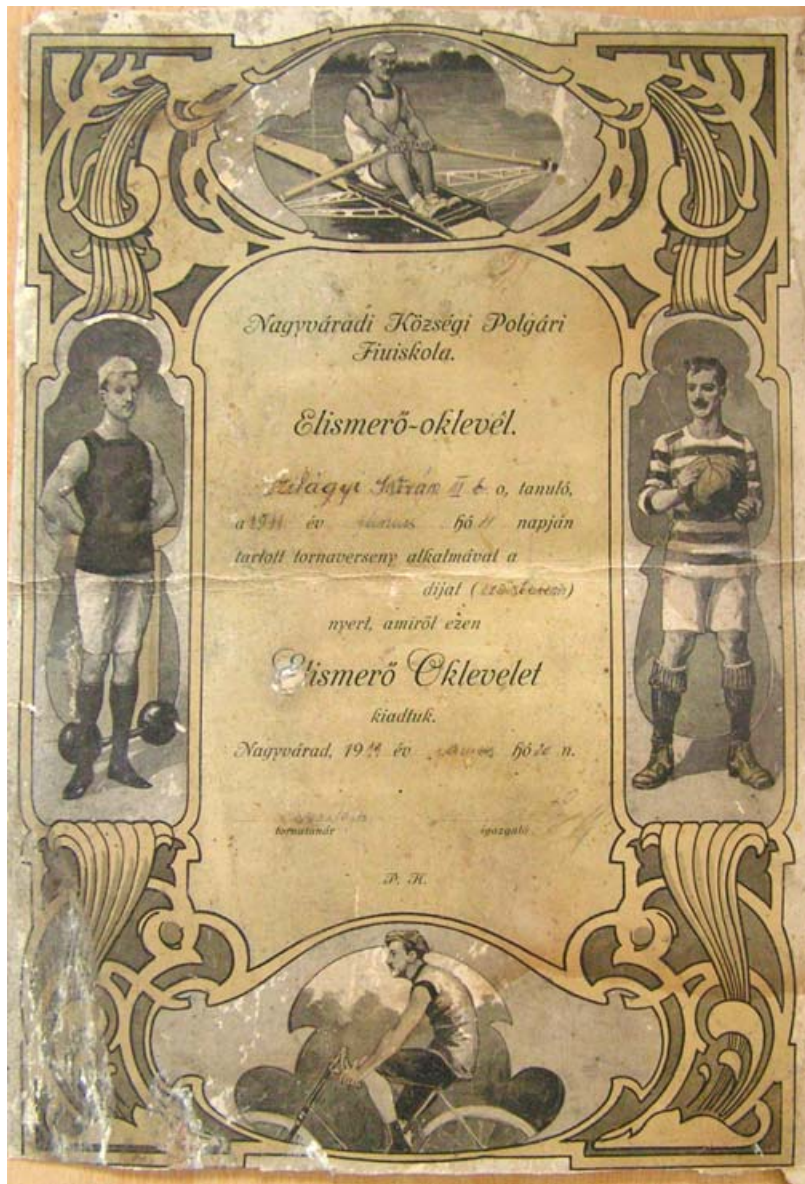

tünk. Ketten-hárman voltunk a csónakokban, nagyon élveztük a dolgot. A következő nap már nagy hajón is ültünk, Abbázia üdülőtelepeit tekintettük meg. Kényelmesen elértünk a körülbelül 300 személyes hajón. Hazafelé jövet már többen tengeri betegségbe estek. Vacsoránál jól megfogyatkozott a létszám. Sült halat szolgáltak fel krumplisalátával és feketekávéval. Este séta volt, de sokan betegek lettek. Lefekvés után egymást érték a szédelgők. Én kimentem a folyosóra, és egy kemény kanapéformán aludtam ruhástól. Az ablak nyitva volt.

Reggel a vezetőség kijelentette, hogy a cirkvenicai útra csak azok vállalkozzanak, akik érzik, hogy ellenállóbbak, mivel elég hosszú az út. Meg is csappant a jelentkezők száma, huszonöten voltunk a kísérőkkel együtt. Egy kisebb, helyi járatú hajót kaptunk. Nagyon unalmas volt, a part mentén kietlen volt a táj, hajót nem láttunk a láthatáron. Megérkeztünk, egy mólón kikötöttünk. A fürdővárosnak szép terei, sétányai voltak. Megnéztük a váradi Rimanóczy építész által tervezett, befejezés előtt álló épületet is. Ebéd utánra maradt az üdülőtelep megtekintése, de ebben megzavart egy bóra (a bóra északkeleti hideg és száraz szél). Ez elég hosszú ideig tartott, a társaságot egy szállodába irányították. Mivel indult a menetrend szerinti járat, végül nem tudtuk megnézni a telepet. A hajó aljába vittek, a kapitány biztonságba helyezte bennünket. Egy kikötőállomásra érkezve, ismertette a bóra szeszélyes veszedelmét. Továbbindulás után ismét a hajó gyomrába vittek. Ott a gépek működéséről adott tájékoztatást a gépész.

Fiumébe visszaérkezve, eső fogadott. Siettünk a szállodába. Vacsora után tájékoztattak bennünket a város elhagyásával kapcsolatban. Fáradtságos, izgalmas, de látványosságokban gazdag kirándulás volt. Fiatalságom boldog és maradandó emléke. Elindultunk 26-án délelőtt és Nagyváradra 27-én este érkeztünk. Másnap találkozás az iskolában. Alig tudtunk szabadulni a kérdezősködőktől. Ez a téma tartott vagy négy napig.

Az igazgató sunyin nézett rám, ha találkoztunk. Sokszor akartam elkapni a folyosón, s megkérdezni, hogy miért nem akarja, hogy kijavítsam feleletemmel a rossz jegyet. De eszembe jutottak osztályfőnököm szavai: „ne alázd meg magadat,” és hallgattam. A kétjes jegyre állók feleltek, javítottak vagy rontottak. Június 16-ával lezárult a felelések időszaka. Két nappal azelőtt Mikusay, a magyartanár kihívott felelni. Arany János

A tornaverseny ezüstérmese voltam

39 szám.
1910-11 tanévről.

34782
MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMVASUTÁK
ÜZLETVEZETŐSÉGE ARADON.
Kecskeméti utca 11/12

Polgári fiú-iskolai Bizonyítvány.

Skilágyi István református vallású tanuló,
született Nagyváradon 1895 év június hó 24 napján,
a nagyvárad-i községi polgári fiú-iskola negyedik osztályában tanított tantárgyakból
az 1910-11-ik iskolai évben következő osztályzatot nyert:

Erköletesi magaviselete: (1) dicsérete
Szorgalma: . . . . . (2) helyes
Általános osztályzata: (2) jeles

Egyes tantárgyakban tanusított előmenetele:

a) Kötelezett tantárgyakban:

Hit- és erkölcsstan . . . . . (2)	<u>jeles</u>	Természettan . . . . . (2)	<u>jeles</u>
Magy. nyelv és irodalom (3)	<u>jó</u>	Egészségtan . . . . . (-)	<u>—</u>
Német nyelv . . . . . (2)	<u>jeles</u>	Mértani rajz . . . . . (1)	<u>kitűnő</u>
Történelem . . . . . (2)	<u>jeles</u>	Szabadkézi rajz . . . . . (1)	<u>kitűnő</u>
Földrajz . . . . . (2)	<u>jeles</u>	Szépírás . . . . . (-)	<u>—</u>
Számtan . . . . . (2)	<u>jeles</u>	Éneklés . . . . . (2)	<u>jeles</u>
Mértan . . . . . (3)	<u>jó</u>	Testgyakorlás . . . . . (1)	<u>kitűnő</u>
Természetrajz . . . . . (-)	<u>—</u>	Írásb. dolgozat külalakja (1)	<u>céltud</u>
Mulasztott összesen	1	igazolatlanul	<u>—</u> tanórát.

b) Rendkívüli tantárgyakban:

A tantestület határozata feljebb osztályba lépéset
Nagyvárad, 1911 év június hó 20-ik napján.

Felicián Lajófi
igazgató.

Bláza István
osztályfőnök.

Polgári fiúiskolai bizonyítvány 1911-ből

Toldijából kérdezett, az első rész I. fejezetét. Fújom, mintha csak olvasnám. Verstanilag elemzem. Jó. Folytassam a második rész II. fejezetét. Ez már nem ment olyan folyékonyan.

- Mi az, miért botladozol?

- Tanár úr kérem, a második részt csak a könyvből olvasás útján boncolgattuk verstanilag. Így tanulják a IV. A-sok is Bátki tanár úrnál.

- Maga a IV. B-be jár, és Mikusay a magyartanárra – válaszolta. – Menjen helyre.

Szünetben mondják a társaim: – Miért akadémizálsz, nem tudod, hogy az igazgató testi-lelki jóbarátja?

- Nem baj, Dezsőkém – mondom a barátomnak –, így legalább hamarabb elmegy a kedvem a tanulástól.

1911. június 20-án kézhez kaptuk a bizonyítványt. A magyar és a mértan, Mikusay és Felicidesz tantárgyaiból 3-as, a többi kitűnő és jeles. Találkoztam a némettanárral, aki azt kérde tőlem: – Nem jönnél a kereskedelmibe? Én itthagynom ezt az iskolát, ott fogok tanítani. Már beszéltem az érdekedben az igazgatóval.

- Nagyon megköszönöm szíves jóindulatát, de a IV. B osztály két tanára elvette a tanulási kedvem – válaszolom.

- Ezek nem oktatók, fellegekben járó egyének. Igazat adok neked, és sok szerencsét kívánok az életben.

Kézszorítással váltunk el, nem találkoztam vele többet az élet forgatagában. Később úgy hallottam, hogy rajta kívül még Ó Dezső, Salamon Ernő és Bátki tanár úr is eltávozott a polgári iskolából.

INASÉVEK

Mozdonyvezető szerettem volna lenni, így kérvényemet beadtam az aradi vasúti vezetőséghez mozdonyvezetői tanfolyamra. Rövid idő múlva választ kaptam: a létszám betelt, de az állomásgyakornoki pályán van még üresedés – közölték. Erre nem mentem. Mivel rajzból kitűnő osztályzatom volt, a szüleim protekcióval már előkészítették a helyet, mint rajzoló. Ismervén a kőműves szakmában dolgozók jellemét, azt mondtam szüleimnek, hogy ezt nem vállalom.

Bekerültem a Léderer és Kálmán szeszgyárba lakatos-tanulónak. Hétfőn reggel jelentkeztem a főgépésznél. Egy hónap a próbaidő, ha beválok, 3–4 év tanulás következik. Ő elküldött a bizalmihoz, jelentkezsem. Kezdődött a szocialista erkölcsi nevelés első időszaka. Csak szavakban volt oly szép az emberbaráti szeretet és tisztelet, a munka szeretete. A valóságban mindez hiányzott. Sunyi és irigy természetűek voltak, hiányzott az iskolai felkészültségük is.

Mivel tornáztam, 16 éves koromban már 68 kiló voltam. Mindjárt az első nap az ötkilós kalapácsot nyomták a kezembe, megmutatták, hogyan kell ritmusra verni a vasat. Nehéz volt eleinte. Majd a fűrőgépre tettek. Egyes segítőkben volt annyi jóérzés, hogy mikor látták, lankad az erőm, megpihentettek. Mások meg direkt kitoltak velem: – Mi az, ilyen gyenge vagy? Egy fiatal segéddel úgy toltam ki, mikor ráhúzta a fűrőt: – Na most csinálja maga! Meghallotta a bizalmi: – Mi történt?

– Nagyon ráhúzza, nem vagyok én gép! Erre megdorgálta a szaktársat – így szólították egymást. Egy idősebb munkást, Szentmiklósinak hívták, őt tartották a legjobb szakmunkásnak és a legjellemesebbnek. Ha segítségre volt szüksége, csak engem hívott. Negyedik napon a főgépész Szentmiklósi urat keresi. Elmondja, hogy elromlott a szeszhűtő, gyorsan meg kell javítani.

- Vegyen magához segítséget. Kivel megy?
- Ezzel a fiúval.
- Hát ez még nem tud semmit!
- Jó ez nekem.

Összeszedjük a szerszámokat, s fel az emeletre. Felküld a tartály tetejére, megmagyarázza a csavarok kinyitását, majd magamra hagy. Csak négy csavart nem tudtam kivenni, de ő megmutatta, hogyan kell kilazítani. – Vetközz le teljesen, és a csövek közé bújssz. Itt a lámpa. A csöveket megnyomatták vízzel, te jelöld meg, hol folynak. Elmagyarázta, hol válasszam el a csövet, merre nyissam az anyát. Jöttek az emberek, és kihúzták a „kígyót.” Addig nekem a vízkövet kellett verni a kazán faláról. Ebéd előtt kész lettünk. Fél kettő felé jön a főgépész, a kezembe ad három papirost: egy a kimenetelre a portásnak, egy a sarkon levő kocsmába 6 üveg sörre, egy pedig a mészároshoz tepertő és kenyérre. – Ezeket felviszed az én irodámba!

A hentestől menet elhatároztam: nem leszek mozdonyvezető, piszkos ez a lakatosmunka. A kocsmárosnak azt mondtam: küldje fel a főgépész irodájába a dolgokat. Én meg hátra sem nézve a gyár felé, tétovázva elindultam haza. Négy óra felé hazaértem, apám dolgozott. Köszöntem, majd lehorgasztott fővel álltam. – Mi az, letelt volna az idő? – kérdi. Én hallgatva be mentem a szobába, tenyerembe hajtottam a fejem. Majd haza jött anyám, kérdi, mi történt. Hosszú hallgatás után elmondtam: nem leszek lakatos.

- Látod, fiam, csak jobb lenne Inczénél rajzolónak.
- Anyám, ne erőszakoljanak arra a munkára. Ismerem jól az ott dolgozók jellemét.

Másnap reggel felkeltem, felöltöztem. – Hová mégy? – kérdi anyám. – Megyek a városba szerencsét próbálni. Anyám arca felvidult, azt hitte, Inczéhez megyek. Felértem a Szent László térre, a szobor előtti rács talpazatára ültem. Lehunytam a szemem, elmerengtem az emberek viselkedésén, rosszindulatán. „Ne keseredj el, Pista, ki kell bírni mindent!” Felugrottam, indultam a Körös hídja felé. Elém került egyik iskolatársam.

- Elhelyezkedtél? Elmondtam az eddigi dolgaimat.
- Hát te elhelyezkedtél?
- A fa- és fémipari szakiskolában, a fémiparban. Ott már nincs hely, de a faiparban van bőven. Elbúcsúztunk. Én mintha felvillanyozódtam volna: cselekedni kell! Hazafelé indultam. A

Vámház utcában megpillantottam egy táblát: Kovács Kálmán Épület- és Műbútorasztalos. A kapu zárva, becsengettem. A lakásból kijön a mester, kérdi, mi az óhajom.

- Alkalmazásba szeretnék jönni - felelem.

- Hát nem tudja, hogy sztrájk van? Nem dolgozhat.

- Én asztalostanulónak szeretnék jönni. Végignézet rajtam, honnan szöktem meg.

- Olyanra nincs szükségem. Aztán megkérdi, hány éves vagyok, hol voltam, szüleim vannak-e. Válaszom után azt mondja? Reggel jöjök el apámmal. Hazaérve mondom édesapámnak a történeteket.

- Ne járass velem áprilist!

- Ez lesz az utolsó kísérletem. Ha nem sikerülne, elmegyek a nagyvilágba - feleltem. Unokabátyám asztalossegéd volt, darabszámra dolgozott. Amikor iskolába jártam, ha időm engedte, segédkeztem neki, amiért ő megjutalmazott.

Reggel elindultunk. Kértem apámat, a mesternél az idő megállapításakor engedjen engem beszélni. Ők ismerték egymást az ipartestületből. Apám kérdezi: mennyi idő kell a szakma elsajátításához. Négy, esetleg három év. Meghökkenően átvettem a beszéd fonalát:

- Kovács úr, kérem, én csak két és fél évet tudok elfogadni.

- Szilágyi tata, erőszakos fia van, ő akarja megszabni a tanulási idejét.

- Egy hónapi próbaidő eldönti - javasoltam. Ebben megállapodtunk. Kóborlásom ideje alatt megtudtam, hogy leendő mesteremnek reáliskolai érettségije van, és a szakrajzot tanítja az ipariskolában.

Reggel 7 órára megérkeztem a műhelybe, már volt ott négy tanuló. Jött a mester, kezembe adott egy fűrész, majd kimentünk az udvarra. A tűzifák közül kivétezt egy nagyot, a kecskelábra tetette, s a következőket mondta: - Négy darabra vágod, de vigyázz a fűrészre, hogy függőlegesen, ne ferdén vágjon. Ha kész leszel, jelentkezel! Elvágtam, bementem jelenteni.

- Én négy darabba mondtam, nem kettőbe!

- Úgy vágtam - feleltem.

- Na, erre kíváncsi vagyok - mondta, abbahagyva az újságolvasást. Nézegeti, majd így szól: - Hozd a fűrész! A műhelyben egy szakmába vágó munkafolyamatot magyarázott el, és megmutatta, hogyan csináljam. Figyelmeztetett, hogy ne térjek

el a bemutatott formától, mert akkor elrontom az előző munkafolyamatot. A többi tanuló kérdezősködött: ennyi iskolai végzettséggel miért éppen asztalosnak jöttem. Röviden válaszoltam, és dolgoztam tovább. Az öreginas hozzám jött, és azt mondta: ne úgy csináljam, de én nem hallgattam rá, a mester utasítása szerint végeztem. Ebédidő után megjött a mester. – Látom a fűrészelés nálad megy, most kanyarítást fogsz csinálni. Az öreginasnak, aki különben egy hét múlva szabadult, kiadta az utasítást, hogy rajzolja meg nekem a darabokat. Hogy a kanyarítás meneteles legyen, óvatosan kell a fűrészelt kezelni.

– Vigyázz, ne erőltesd, ha a rajztól el akar térti, mert könnyen elszakad – figyelmeztetett.

– Kovács úr kérem, tessék nekem egy 15 ½ colos svájszogot adni, azzal szépen meg tudom csinálni.

– Honnan tudod te a fűrész német nevét? – csodálkozott.

– Az unokabátyám asztalos, és szabadidőmben segítettem neki, hetente 1–2 koronát kaptam.

– Ha a próbaidő alatt megfelelsz, nálam a szerszámokat magyarul kell nevezni – jelentette ki. Egy darabot még kikanyarítottam, megvárta, majd elégedetten kiment a műhelyből.

Az öreginas egy hét múlva szabadult valóban, de nem maradt a mesternél. Közben a sztrájk befejeződött, bejöttek a segédek. Volt bútor- és épületmunka-részleg. Én pad mellett dolgoztam. A termetem megtévesztette az egyik fiatal segédet. Azt kérde tőlem: mikor álltam munkába. – Három hete – feleltem.

– Hát nem tudod, hogy sztrájk alatt nem szabad munkát vállalni?

– Mi közöm nekem a sztrájkhoz?

– Jó, szaktárs, lesz gondom magára – felelte barátságosan. Közben bejött a mester, köszöntik a segédek, majd előadja, hogy az egyik inas felszabadult, elment más munkahelyre szerencsét próbálni. Helyette jött ez a tanoncjelölt – odahívott engem –, és bemutatott a bizalminak. Öt óra után a bizalmi magához hívatott, és előadást tartott a szocialista szak-szervezetek iránt tartandó magatartásról.

Elérkezett a beszegődtetés ideje. Az Ipartestületnél apám jelenlétében megkötötték a szerződést két és fél évre. A kint lakó és étkező inas első évben heti 5 korona, a második évben heti 7, míg a fél évben heti 8 korona juttatást kapott. Semmi más javadalmazásom nem volt. Másnap az öreginas címet

adományozta nekem a mester, én feleltem a többiek ténykedéséért. Kezdetben nehéz volt, míg ki nem ismertem furfangos jellemüket. Mesterem, mint második apám megkövetelte a hűséges kötelességtudást, vagyonának megőrzését.

A három és fél hetes sztrájk után a munka nagyon felgyűlt. A gyalupadom árva lett, állandó fuvarozás és szaladgálás lett a dolgom, mindenhova nekem kellett menni, mert a többi inas rám nyomta. Szóltam róla a bizalminak, de csak azt mondta: ez az inasélet.

- Akkor én mikor tanulom meg a mesterséget?

- Panaszkodj a mesterednek! - intézte el a dolgot. Másnap délben munkakezdés előtt az udvaron tárgyalt a mérnökkel a munkálatokról, és a segédek arra ösztökéltek, mondjam el neki a sérelmemet. Bátorságot vettem, és az általa megkövetelt illedelmes megjelenés után azt kérdeztem, hogy minek jöttem én ide, tanulónak vagy trógernek. Mikor tanulom meg így a mesterséget? Mesterem lángvörös lett, és kis idő múlva azt mondja: - Én nemcsak asztalossegédet, de mestert akarok nevelni belőled, és jó elsajátítani ilyenkor ezeket a dolgokat, mivel az életben az embernek sokoldalúnak kell lennie. Türelmed és ambíciód legyen, akkor könnyen viselsz el minden megrázkódtatást. Meghajolva megköszöntem atyai jóindulatát, s távoztam. Délután ő nem volt bent, megindult hát az ugratás: - Minek jöttél inasnak vagy trógernek? A bizalmi csak hallgatott. Hazamentemben elmélkedni kezdtem: te hülye, hogy tudtál így bedőlni a hangzatos szavaknak! Ezt az ügyet négy szemközt kellett volna elintézni a mesterrel...

Ezentúl folyamatosan dolgoztam a gyalupad mellett, reggel fél hét órától, egyórai ebédidővel este hétig. Nagyon szerettem az asztalosságot. Észrevettem, hogy az idősebb segédek csak engem hívtak, ha segítőre volt szükségük, foglalkoztak is velem. Három és fél hónap múlva egy festett éjjeliszekrényt adott a mester, hogy lássa a munkám eredményét. A segédeknek nem volt szabad útbaigazítást adniuk. A legjobb szakember keze alá adott, de neki sem volt szabad utasítást adnia. Kész lett a kis szekrény, jelentettem a segédnek. - Szakmai hiba van benne, meg kell találnod - mondotta. Félnapi nézelődés után rájöttem. - Most már mehetsz a mesterhez, de ne felejtsd el megmondani a hibát is - utasított. Hat hónap után egy nagy szekrényt készítettem. Az öregsegéd segített elkészíteni a rajzot, majd

bemutattam a mesternek. A szabászati anyag kiírását, minden faanyagnak a biológiai és természeti tulajdonságok szerinti kiválasztását, a mesterem tanította. Szigorú, igazi szakképesítésben részesültem. Még könyvelést is kellett végezmem. Másfél éve voltam inas, amikor a tehénfejést is megtanultam. Két vidéki inastársam volt, de egyik sem tudta, vagy nem akarta. Én a mester szakértő utasításai szerint, ambícióval csináltam. Felszabadulásom után még két hétig folytattam, amíg fejőasszonyt nem kaptak. A segítők, a fiataljai állandóan gúnyoltak, de nem törődtem velük. A tanulni vágyás, a szakmai fogások elsajátítása élt bennem. Meg is volt az eredménye. Másfél éves inaskodás után mesterem, mint megbízható segédet küldött bútorjavításra, a jómódú családokhoz.

Elérkezett a felszabadulásom ideje. Vizsgamunkám egy bank berendezése volt, kirakati szélfogóval kombinálva és a faburkolat tölgyfaajtókkal. A műhelyrajz, a faanyagok kiválasztása és kiszámítása, a legjobb öreg szakember ellenőrzése mellett készült el. Időnként a mester ellenőrzött mindkettőnket. A munkálat bevezetését az öregsegéddel végeztük. Befejezés után ő honoráriumot, én pedig dicséretet kaptam a mestertől.

Inasévem utolsó napja 1914. január 31. volt. Az Ipartestületnél megkaptam a szabaduló bizonyítványt, az elnöktől dicséretet, mesteremtől egy finom svájci zsebórát, e szavak kíséretében: – Továbbra is olyan pontos és figyelmes legyen, mint ez az óra.

1914. február 10-én este a bizalmi elvitt a szakegyletbe, beírtak a famunkások csoportjába. Utána áldomás következett. A műhelyben a munka ment, az inaskollégák szerencsét kívántak. Szüleim, különösen édesapám nagyon boldog volt. Az Ipartestületben találkozott a mesterrel, aki gratulált neki, mondván, hogy volt még egy ilyen rendes tanulója, Olasz Béla, aki Pesten a tífka-megmunkáló gyárban művezető, letette a vizsgát a felső ipariskolában, ezt ajánlja nekem is.

Május elején elhatároztam, hogy külföldre megyek tapasztalatcserére. Apám is jónak látta tervemet. Felmentünk a polgármesterhez, aki a mesternek iskolatársa volt, ő adta elő kérésünket. Soron kívül elkészült a menetlevél Németországba, csak apámnak kellett egy nyilatkozatot adnia, hogy katonai kötelezettségem idejére hazajövök. Anyám idegesen várt otthon, kérdezte, mi az eredmény. – A fiútól függ, mikor indul – felelte apám. Anyám sírva borult a nyakamba, és csak azt hajtogatta:

Nagyvárad szakirányú iparostanonciskolák

---

900 szám. 13311
1911-12. tanonclajstromszám.

Iparostanonciskolai bizonyítvány.
(Bélyegmentes.)

Szilágyi István született *Nagyvárad*
az 1895. évi reform. vallási, *ortodox* iparos tanuló nagyvárad
szakirányú iparostanonciskola *hármadik* közismereti osztályában
élelmiszeripari osztályában az 1911/12. tanévben tanúsított szorgalma folytán
az előírt tanulmányokban következő érdemjegyeket nyerte:

<p>Magaviselet <i>11 j.</i></p> <p>Olvasás és írás _____</p> <p>Földrajz _____</p> <p>Történelem _____</p> <p>Alkotmánytan _____</p> <p>Egészségtan _____</p> <p>Természettan <i>11 j.</i></p> <p>Vegyten és technológia <i>11 j.</i></p> <p>Közgazdaságtan <i>11 j.</i></p>	<p>Szorgalom <i>11 kiváló</i></p> <p>Írásbeli (fogalm.) gyakorlatok <i>11 j.</i></p> <p>Számítan _____</p> <p>Könyvtétel <i>11 j.</i></p> <p>Scatolés rajz _____</p> <p>Mértani rajz _____</p> <p>Scakrajz <i>11 j.</i></p> <p>Műveltség a hitfelekezet tartott-e? _____ a tanuló látogatta-e? _____ Munkakiállításra résztvett-e? _____</p>
--	--

Észrevétel: _____

Nagyvárad, 1914. február hó 6. n.

 igazgató.

 (parók. biz. elöl.)

(B. H.)

Szakiskolai bizonyítványom

Asztalosmesterré váltam

– Most, mikor már keresnél itthagysz a testvéreiddel? Mi lesz velük, benned volt minden reményem. A vizsgatalás nem ért semmit. Pár napig nem tudtam mi tévő legyek. Végül is a szülői szeretet győzedelmeskedett, viszonyoztam szegény anyám szeretetét, tisztelettel meghajoltam előtte, lemondtam utamról. Mondtam a mesternek, szégyellem magam, hogy fáradozását igénybe vettem. „Fiam, legyen ez tanulság egész életedre.”

KATONAKORI EMLÉKEK

Volt egy barátom, árva volt, a nagybátyjánál tanulta a szíjgyártó és tarisznyakészítő mesterséget. Görögkeleti vallású lévén, vasárnaponként együtt mentünk felváltva a református és a görögkeleti templomba. Józan életű fiú volt, szabadidőnként leányok társaságában töltöttük, moziba, színházba jártunk. Sajnos a gondtalan életet zavaros időszak követte. Meggyilkolták Ferenc Ferdinándot, a trónörököszt Szarajevóban, s kitört az első világháború. Megindult a hadigépezet: be kellett vonulni a hadköteleseknek, a kiadott parancs szerinti korosztályoknak. Munkáshiány lett, tőlünk is bevonultak a fiatalok, akadozott a munka. Mesterem kérdezte, nekem mikor kell sorozásra mennem. 1915 januárjától válaszoltam. – Megpróbállak a postán keresztül felmentetni, mert oda nagyon sok a megrendelés – ajánlotta. Sajnos nem lehetett, mert ez csak a 30 éven felüliekre vonatkozott, ha valami szervi vagy testi fogyatékoságuk volt.

A háború kezdetén a tömegeket úgy felbuzdították, hogy a harctérre menő katonák egy része hangos katonazene mellett, „Éljen a háború!” kiáltozással, sapkájukon és a fegyver csövébe dugott virágokkal, büszkén kurjongatva érkezett a vasútállomásra. A bevagonírozás alatt a zene hangja tompult, felerősödött a sírás-jajveszékélés. A szülők, a feleség, gyerekek, testvérek szomorú búcsúzása megrendített. Azon csodálkoztam, hogy némelyek ilyen tragikus látvány után még mindig éltették a háborút. Odahaza szüleimnek nem mondtam el a látottakat, nem is beszélgettünk erről, mert anyám már a háború szó kiejtésére is ideges lett. Három hónap elteltével már nem lehetett hallani, hogy: „Éljen a háború!” – csak a temetőbe kísért hősöknek kijáró szomorú gyászindulókat.

Sok kisiparos műhelyét bezárták, mert a harctérre vitték az ott dolgozókat. A vidám város a szomorúság helye lett. A barátommal azon tanakodtunk, hogyan kellene ezt a veszélyes hely-

zetet valahogy kikerülni. De nem találtunk rá semmilyen módot. Elhatároztuk, lesz, ami lesz, nem foglalkozunk vele. Akik az előbbi korosztály sorozásán nem kellettek, most újra sorozzák azokat, azonnal behívják, angyalbőrbe húzzák, és kiképzés után „mars ki” a menettel.

December első felében a templomból kijövet találkoztam egy szaktársammal. Kérem tőle, hol volt. – Jelentkeztem katonáéknál, szakembereket keresnek, illetve vesznek fel, csak igazolni kell a szakmát. Azonnal határoztam: megnézem, hova viszik őket. El is mentem, kérdeztem a kint lévőket – jólöltözöttek voltak –, hova indulnak. Kijelentették: ács, asztalos és bádogos kell és igazolni a szakmai képesítést. Rám került a sor, csak a szakszervezeti könyv volt nálam, de elég volt. Útközben találkoztam ismerősökkel, mondtam, mire szántam el magam. Az egyik helyesnek, a másik marhaságnak tartotta. Csak apámnak mondtam el hirtelen elhatározásomat. Ő helyeselte: – Lehet, hogy üzembe visznek benneteket. Másnap a műhelyben elmondtam a történeteket, a mester is apám véleményén volt, csak sajnálta, hogy ilyen hamar otthagytam a műhelyt, átadtam a szerszámokat. Ha kell a munkakönyv, elküldi utánam – ígérte.

Innen a megadott helyre mentem jelentkezni, a Körös partjára vivő kis utcába. Persze én voltam az utolsó. Egy főhadnagy, két őrmester, két szakaszvezető, két tizedes és egy őrvezető, továbbá a szakemberek, 45–50 fő alkotta a létszámot. Egymástól kérdeztük, vajon hová visznek bennünket. Ha üzembe, akkor minek a katonai létszám? Felszólítottak, mindenki hozzon magával két váltás fehérneműt, meleg ruhát, cipőt. Hazaengedtek azzal, hogy holnap kapjuk meg az indulási parancsot. Mindenki köteles megjelenni, a mai naptól katonai felügyelet alatt vagyunk, meg nem jelenés esetén a Hadbíróság ítélkezik.

Másnap mindenki megjelent, kiosztottak katonai sapkát, egy piros-fehér-zöld karszalagot, benne I/4 számmal, ez volt a keret neve. Összeírták azokat, akiknek nem volt télikabátjuk. Én is felíratkoztam. A számvevő őrmesterrel elindultunk a városba, egy ruhásüzletbe. Mindenki kapott egy mikádókabátot, aláírásunkkal igazoltuk az átvételt. Visszatértünk a szálláshelyre. Parancsba adták, hogy délutánra mindenki hozza el a csomagját, és búcsúzkodjon el a hozzátartozóktól. Háromnap ételmezt is kellett hozni.

A következő nap délután 3 óra lehetett, amikor elindultunk a városon keresztül az állomásra. A városháza előtti Körös-

hídon mentünk át. A járókelők nem tudták, miféle társaság, tiszt az élen, az altisztek a csapat között fegyveresen. Futótűzként terjedt a hír: most viszik a vasárnapi jelentkezőket. Szegény anyám a piacon értesült, szaladt a Fő utcán utánunk. A kórháznál utolért, belém kapaszkodott, alig tudtam tőle menni. Keserves sírás közepette lemaradtam, az út szélére vittem, megcsókoltam és ott hagytam. A járókelők támogatták. Rettenetes lelkiállapotba kerültem. A lábaim elnehezültek. Utolértem a csapatot, a körülöttem levőkön is meglátszott a megilletődés.

Megérkeztünk az állomásra. Személykocsiba raktak be. Megérkezett a két húgom is lélekszakadva, szegény apám már nem beszélhetett velem, mert a kocsit egy szerelvényhez kapcsolták, csak integettünk egymásnak, már mozgásban is volt a vonat. 1914. december 16-a volt, amikor búcsút intettünk Nagyváradnak.

Este megérkeztünk Békéscsabára. Itt kiszálltunk, bevitték egy barakkba, ahol mindenki kapott egy ágyat. Lefeküdtünk. Reggel nagy sírás-rívás közepette jött egy csoport parasztember a hozzátartozókkal Nagyszalontáról és Békés megyéből. A hozzátartozókat eltávolították, a behívottakat hozzánk tették. Megkezdődött a szakaszokba osztás. Első, másodikba a szakemberek, a harmadik, negyedikbe a paraszt földmunkások kerültek. Az összlétszám 210 fő volt. Kiosztották a csajkákat fedővel, kulacsot és kanalat. Megkaptuk a reggeli kávé is. A délutáni indulásig a katonai hűségéről, a haza iránti kötelességről tartottak előadást.

Délután 5–6 órakor volt az indulás, itt már marhavagonokba raktak bennünket. Szegeden keresztül Szabadkára érkeztünk, rákapcsoltak egy menetszázadot vivő szerelvényre. Éjjel megérkeztünk egy Piroska nevű állomásra. Lepakcsoltak, reggel kiszálltunk a vagonokból, kaptunk egy kis kávé. Délben elindultunk, s 20–22 kilométer gyaloglás után megérkeztünk Újvidékre. Egy iskolában szállásoltak el, a földön aludtunk. Pihenőt adtak azzal, hogy mindenki hozza rendbe a ruháját. Kaptunk ebédet és vacsorát is. A sötétség beállta után elindultunk a város peremén. Egy kis vasútállomásról, ahol katonai őrség volt, ellenőrzés mellett a Dunán lévő vasúti hídon át, a Péterváradai vár nevű állomásra értünk. Egy nagy terembe vittek, mert hideg volt. Innen éjjel elmentünk, s egy laktanyában szállásoltak el. Vaságyakban feküdtünk, lepedőt és pokrócot

kaptunk. Reggel 5 órakor kürtszó ébresztett. Az ágyakat rendbe tettük, a „Kávéra sorakozó!” parancs után a konyhára mentünk.

Megkezdődött a találgatás: hová visznek, mit fogunk csinálni. Senki sem tudott semmit. Visszarendeltek a szállásra, meghagyva: el ne kóborogjon senki, mert ha az őrség elfogja, ráfizethet. Ebédre húslevest és rizses húst kaptunk, elég jó volt. Délután rendbe tettük a ruhánkat, és megindultunk a vár déli kapuján át – ellenőrzés mellett – az ismeretlen felé. Jobboldalt a Duna víztükre csillogott, lassú folyásával ábrándokba, veszedelmekbe kísérni látszott.

Tíz kilométer után pihenőt kaptunk, de a hideg szél nem engedett leülni. Nemsokára elindultunk. Egy kis katonautó jött velünk szembe, majd megállt. Odahívták a főhadnagyot, kézzel mutogatva beszéltek vele, majd továbbmentek. A társaságot az út bal oldalára terelték, feszes „Vigyázz!” tisztelegéssel fogadtuk a kocsiban ülő négy magas rangú tisztet. Kezükkel integettek, gyorsan ment a gépkocsi. Főhadnagyunk ismertette, kik ültek a kocsiban: József főherceg a vezérkari tisztekkel jött a harcterről, Péterváradra mentek.

Hideg szél fúj, fáztunk, s találgattuk: vajon nem a harctérre visznek-e? Távoli harangzúgás enyhítette idegességünket. Karácsony estje volt. Megérkeztünk egy faluba, a dombon a váradi hadapródiskola hasonmását láttuk. Szakaszonként szállásoltak el ideiglenesen. Az első szakaszt, melyben én is voltam, egy nagy magtárban várta már a földre terített szalma. Elterjedt a hír, hogy Biharból és Békésből jöttünk, megindult a keresés a sötétben; jöttek a barátok, ismerősök. Ez a falu bortermelő volt, s karácsony szentestje lévén, a korábban jöttek elvittek bennünket házakhoz, s a magyar és horvát családok megkínáltak borral, ünnepi vacsorával. Én „betopánkáztam” kissé, hazakísértek a barátok, de mindig csak a villamost emlegettem, hogy szálljunk fel már... Másnap ez nagy derűtséget váltott ki.

December 25-én a falu alsó részébe, a patak mentén szállásoltak el. Tizenötödmagammal a falu jegyzőjének házába, egy szoba-konyhás bérlakásba, melyben a kora őszi szerb betöréskor disznók voltak. Ki volt takarítva, de érzett a szag. Az ünnepen a kőművesek kimeszelték a helyiségeket, szalma volt bőven. Kaptunk pokrócot és bakancsot – igaz, használat, szerb hadiszákmány volt, visszavonuláskor hagyták hátra.

Másnap már kivittek a Duna-parti hajóállomásra: szögesdrótot, rudakat és faanyagot kellett felvinni a szőlőhegyre. A hideg és a szél dermesztően hatott. Megkezdődött az orvoshoz való járkálás, de nem volt szolgálatmentesség. A munka nem haladt, a drótsövények készítése lassan ment az anyagszállítás, a hó és a havas eső miatt. A dologkerülők levették karjukról a csapat jelét, és mint civilek kóborogtak a városban, míg a parancsnokság be nem vezette a szigorú ellenőrzést.

Ruhamosásra és tisztálkodásra adtak egy napot, másnap orvosi vizitre vittek, oltásra. A bal karba adták a szérumot. Reggel az egész csapatot a Duna-partra irányították: szögesdrótot és vasrudakat vittünk a Perago nevű hegyre. Megizzadtunk amíg felértünk, a hideg szél úgy átjárta a ruhánkat, hogy egész nap csak a tűz mellett éreztük jól magunkat. A munka nem haladt. Megkaptuk a második oltást is. A civil ruha nem védett a hidegtől, új kincstári ruhát kaptunk: köpenyt és téli alsóneműt. Az élelem elég jó volt: mindennap hús burgonyával vagy rizzsel, este is, kenyér 700 gramm.

Január 15. körül összeírták azokat, akik családfenntartók voltak. Én nem jelentkeztem. Vacsora után egyik barátom kérdi: – Te is nagycsaládból való vagy, miért nem jelentkeztlél? Vacsora után felmentem az irodába. Mondom az őrmesternek, hogy kérem a felírásomat. Dühösen rámförmedt: – Még a munkában sem hagytok nyugton?

– Őrmester úr, segítek én a munkájában. Rám néz, majd rágyújt egy cigarettára. Én mondom, hogy négy polgárit végeztem. – Na lássuk, hogy megy az írás! Összeszedem magam, leülök. Ideadja a már kész lapot, hogy így töltsen ki a személyi adatok szerint minden embernek. Elkészíték egy példányt, mutatom. Átnézi, majd megkínál cigarettával. – Nem élek vele – felelem. Munkához láttunk. Én kettőt végeztem el, míg ő egyet. Egészen megváltozott a beszédmodora, szolidabbak lettek szavai, látszott rajta a megelégedés. Este 10 óra után végeztünk. Kis idő múlva azt kérdezi, nem vállalnám-e az írnoki teendőket. Ha igen, szól a főhadnagy úrnak. Örömeimet magamban fojtva, azt mondtam: – Az őrmester úr majd beleráz. Vártuk a főhadnagyot, addig ő lepecsételte az igazolványokat. Aláírásuk a parancsnok részéről reggelre maradt. Elkísért a lejáráig, nehogy a járőr elkapjon, mert 9 óra után csak hivatalos papír birtokában lehetett járkálni. Reggeli előtt jelenjek meg az irodán – búcsúzott el.

Reggel megérkezésem után behoztam a konyháról a kávémat, és vártuk a parancsnokot. Amikor megjött, az őrmester előadta, hogy írónak akar igénybe venni, és mutatja a munkámat. Én jelentem nevem és civil foglalkozásom, iskolai végzettségem. A parancsnok ismertette irodai teendőimet, ezek titkos voltát, és hogy megköveteli a hűséges és pontos munkát. Ettől a perctől a legénység tagjaival csak a kihallgatáson és éjszaka érintkeztem. A parancsnok Polczner főhadnagy, az őrmester Olasz Pál volt. Az előbbi Szeged város főmérnöke volt, az őrmester pedig katonai iskolát végzett a szegedi árkász ezrednél. Megszabadultam hát attól a légkörtől, amit addig nem ismerhettem. Volt itt betörő is, aki a fogházban elsajátítottakat itt is gyakorolta. Az őrmester mindig azt mondta: „Szófukar legyen, Szilágyi!” Intelmét megtartottam.

Rengeteg munkám lett, mert az őrmester sokszor még a sajátját is velem végeztette el. Én csináltam, mert így nem voltam a jellemtelen emberek között, akik, ha jó dolguk volt, egymást ették, ha veszélybe kerültek, nyalták egymást. Eleinte, mivel az irodai titkokból nem tudtak meg semmit, különféle gúnynevekkel illettek, de én nem adtam rá semmit. Megtanultam, hogy figyelmes legyek, és távol tartsam magamtól a nyájias alattomosokat.

Sajnos egyszer az egyik ilyen nyájaskodó büvkörébe kerültem. A sok munka miatt nem mehettem Újvidékre. Gyakran kellett a helyőrségre mennem a jelentésekkel. A többi írónak volt bőr lábszárvédője, nekem csak a legénységi lábtekerőm volt. Megkértem az egyik bizalmasnak látszó bajtársat, hogy hozzon nekem egy sárga vagy fekete lábszárvédőt. Pénzt is felajánlottam, de ő azt mondta, csak ha megfelel. Egyik reggel, mikor megyek az irodába, utánam jött a barátjával, és kezembe nyomja a sárga bőr lábszárvédőt.

- Nézd meg, jó? Megpróbáltam, jónak találtam. Kérdem az árát, hosszas sabódás után 20 koronát kért. Megkockáztattam a kérdést: - Nem lopott-e? Barátjával együtt tiltakozott, hogy képelek róluk ilyesmit. Kifizettem a pénzt, erre azt mondta:

- De nem viselheted, mert lopott.

- Jelentem az irodán a történeteket - jegyeztem meg.

- Azt adja neked a jóisten! - fenyegettek meg. - Kikészítünk!

Otthagytam őket, gondolkodva értem az irodába. Mitévő legyek? Ha jelentem az esetet, félhetek a bosszújuktól. Ideges hangulatban telt a nap.

Másnap reggel kevés némettudásommal böngésztem a napi-parancsot. „Az I/4 alakulatnál ellenőrizni kell a legénység holmiját, mert egy pár sárga lábszárvédőt loptak el egy tüzérségi tiszt lakásáról.” Az őrmester reggelije fogyasztása közben a szolgálatvezetőnek utasítást adott, hogy kivonulás előtt lakásellenőrzés lesz a parancsnok jelenlétében, Szilágyi hozza a szálláslistát. Remegve vettem magamhoz a könyveket, lementünk a századhoz. Megérkeztünk a gyülekezőhelyre, ez a jegyző háza előtti téren volt. A parancsnok kiadta az utasítást, hogy a szálláson lévők hozzák ki a holmijukat. Mindjárt a szállásomnál kezdődött a vizit, névsor szerint kivittük a bagázst, a szolgálatvezető őrmester és a parancsnok jelenlétében megkezdődött a vizsgálat. Olyan gyengének éreztem magam, mintha legalábbis én lennék a tettes. Mivel reggelenként hamarabb jövök el az irodába, ez a csavargó képes az én holmijaim közé tenni. Amikor a szállásunkon nem találták meg a tárgyat, megkönnyebbültem. A század körzetében nem volt semmi hiba. Amikor az őrmesterrel az irodába értünk, ő is fellélegzett, mondván: „Nagy baj lett volna, ha itt találják, mert a károsult a mi parancsnokunk barátja.”

Másnap tifusz ellen oltottak be, kaptunk egy nap pihenőt. Az egész helyőrség kapott oltást, nálunk két idősebb belehalt.

Sok munkám volt, névjegyeket kellett készíteni az orvos számára, mert ahol oltás volt, ott ellenőrzést is tartott. Pár nap múlva az irodába menet ugyanazon a helyen várt a fiú, megszólít. – Nem tudnál felváltani egy húszkoronást? Felváltom, távozni készülök, erre megfog, és azt mondja:

– Lásd meg, úriemberrel van dolgod. Ne károsulj a lábszárvédő miatt, visszaadok neked 10 koronát. Elfogadtam és otthagytam. Utánam kiált: – Fogunk mi még találkozni! Nem gondolkodtam el gúnyos megjegyzésén, hogy mire is érthette.

Teltek a napok. Egyszer megjelenik a katonai sorozóbizottság. Azelőtt két hónappal a városparancsnokság kért egy névjegyzéket két példányban az állomány személyi adataival. Akkor nem sejtette még a parancsnok sem, mire kell. A sorozóbizottság most átadta az egyik példányt nekünk, miután elvégezte a feladatát, vagyis a legénység 85 százalékát frontszolgálatra alkalmasnak minősítette.

Kitavaszkodott az idő, a Perago-erőd munkálatai befejezéshez közeledtek. Közben a század száz fő részére kapott teljes katonai

felszerelést, naponként felváltva kiképzésben részesültek a frontszolgálatra alkalmasak. A meglepetések időszaka következett. Jött az értesítés, hogy a század ezentúl 46/II lesz. Úgy hírlik, Psemislibe visznek. Egy vasárnap délután levélíráshoz fogtam, mert az egyik jó barát Újvidékre ment, és a levelet civil postán adattam fel vele, mert megírtam benne, hová visznek. Írás közben odajön a lábszárvédőt eladó Tóth Guszti:

- Jaj de szépen írsz! Írjál az arámnak, lássa meg, hogy úriemberek között vagyok. Tedd meg, kérlek, de gyorsan, mert van egy fiú, aki most megy haza, haláleset miatt kapott eltávozást. Félreteszem az enyémet, hozzáfogok az övéhez a küszöbön ülve. Hozzám húzódik, átölel, csiklandoz, és nevetve mondja:

- Jól érted te a levélírást! – közben mindig átölelve szorongat. Elkészül a levél, gyorsan elszalad, de még hátrakiált:

- Nagyon köszönöm neked! Bevégezem én is a levelemet, megyek, átadom a fiúnak. Vasárnap lévén, hideg ételt kaptunk, még délután 3 órakor. Hazafelé jövet bemegyek az üzletbe, savanyúcukrot venni, s amikor fizetni akarok, nem találok a pénztárcámban egyetlen papírkoronát sem, és a lábszárvédőre spórolt két 20 koronás is hiányzik. Hazaérve keresem az ágyon, a szalmában is bosszankodva, hogy lehet, hogy a tárca megvan, de a pénznek hűlt helye. Megjön a mellettem fekvő, mondom az esetemet. Erre azt válaszolja:

- Eredj a dunai csárdába, ott fizet Guszti minden barátjának, és azt mondja: ezt az írnok úr fizeti! Ekkor jutottak eszembe gúnyos szavai: „Találkozunk mi még!” A barátaitól tudtam meg aztán, akiket szintén meglöpött, hogy az aszódi javítóintézetben nevelkedett. Megfizettem hát a tandíjat, de nekem megérte. Rájöttem, nem lehet az ember nyúl szívű és hiszékeny. Vele szemben mindig a katonai reglama szerint jártam el, mert sok baklövés volt, később ő is ráeszmélt erre. Bővült az emberismeretem.

A peragói védelmi vonal elkészült. A parancsnok és a század dicséretet kapott a kamenicai helyőrségtől, egy napi szolgálatmentesség és fél liter bor járt fejenként. De öröm után jött az üröm: a legénység frontszolgálati gyakorlatokat végzett vagy tíz napig. Nekem nagyon sok munkám lett, mert megérkezett a parancs: háromnapos hideg élelem kiszámítása és vételezése, csákányok és lapátok, fűrészek és kéziszerszámok átvételezése,

továbbá egy konyhafelszerelés, két ló, két tábori ponyvás kocsi négy lóval, amelyet a kamenicai helyőrségtől kapunk meg a vasútállomáson. Az őrmesterrel kimentünk az állomásra, és átvettük a parancs szerinti tárgyakat. A lovak mellé kijelölt kocsisokat és a kocsik őreit otthagytuk, majd hazamentünk. Megkezdődött az előkészület a másnap reggeli induláshoz. Volt nagy öröm a falusi lakosok körében, hogy megüresedik a házuk tája.

Reggel az állomáson megkezdődött a legénység bevagónirozása. Ezalatt az őrmesterrel a fölösleges kincstári javakat átadtuk a helyőrségi raktárnak. A raktárnok siettetett bennünket, ő aláírja a papírt, s menjünk isten hírével, jó szerencsét is kívánt. Tíz óra felé megkaptuk a kávé, a helyőrségi konyháról hozták ki. Nagy volt az izgalom: hová, merre visznek. Indulás előtt végigmegyek a szerelvényen, az egyik kocsi fékezőjétől megkérdem: nem tudja-e, merre megyünk?

- Maga magyar? - kérdi. Megkínálom cigarettával, látom, kettőt is megragad.

- Vegye el a többit is, én nem élek vele - biztatom. Erre megeredt a szava:

- Én ezzel a szerelvényvel Szabadkáig megyek, maguk Temesvár és Szeged felé vannak irányítva. Ott a lekapcsoláskor meglátják a további irányt. Örvendezve mondom az őrmesternek a hallottakat. Szabadkán tényleg lekapcsoltak, délután kaptunk ebédet, majd indultunk Szeged felé.

Sok kis állomáson való veszteglés miatt csak másnap délelőtt érkeztünk Temesvárra. A parancsnok és az őrmester a katonai parancsnokságra indult. Amikor visszajöttek, vagonunkat egy másik szerelvényhez kapcsolták, elindultunk. Délután megérkeztünk egy Bozsor nevű helységbe. Kivagóníroztunk, és gyalog indultunk tovább. A május végi, június eleji szép időben szinte jólesett a gyaloglás. Hat-hét óra lehetett, amikor megérkeztünk egy kis románlakta faluba. A szomszéd község jegyzője és a falu bírója elhelyezte a legénységet, leginkább gazdasági épületekben. Csak a parancsnok és az iroda kapott helyet családi házban. A falu lakossága földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozott, nem voltak szegények.

A legénységi állományból időközben megszökött Tóth Guszti és Dágó József. Csak a kincstári ruhát vitték magukkal. Elfogatási parancsot, körözést adtak ki ellenük. Másnap megérkezett egy

bizottság. Háromnapos méretkezés után a hegy lejtőjén megkezdődött a védelmi vonal építése. A lugosi helyőrségi parancsnoksághoz osztottak be bennünket, körülbelül 20 kilométerre voltunk tőlük. A falutól mintegy öt kilométerre haladt a védelmi vonal építése. Amíg a mérések folytak, a legénység tisztálkodási pihenőt kapott. Az élelemért egy hegyi úton lehetett a lugosi katonai élelmezési raktárhoz menni. Fáradságos volt ez a munka, egy tizedes végezte, de beteg lett, és én lettem az utódja. Az őrmesternek több lett a dolga.

Az időjárás nagyon változó lett, sokan megbetegedtek, kórházba kerültek, mert esőben volt részünk bőven. A 210 fős létszámból alig volt 170 dolgozó. Ezért nem volt meg az előírt munkateljesítmény. A hetente megjelenő bizottság felelősségre vonta a parancsnokot, az viszont arra hivatkozott, hogy a kiképzési idő is megkívánja a 25 embert. Igénylést adott be a létszámemelésre, meg is jött az utánpótlás 25 segédszolgálatos személyében, de ezek mind sebesültek voltak. A parancsnok így velük sem tudta teljesíteni a követelményt, kérte áthelyezését. Az őrmester nagyon sajnálta, mert igazságos ember, szigorú és pedáns volt.

Közben visszakerültem az irodára, mert az őrmester nem győzte elvégezni a munkáját. Augusztus elején a volt parancsnokunkat felváltotta Némety József út- és hídépítő mérnök-hadnagy (nőtlen). Augusztus 5-én búcsúzott a századtól a főhadnagy, az új parancsnoknak sikert és szerencsét kívánva. Később megkörtövezték az új parancsnok tisztiszolgáját, hogy érdeklődjem, mióta van mellette. Karagics Miklósnak hívták, mohácsi bunyevác volt. Mindezt elmondtam az őrmesternek azzal a megjegyzéssel, amit a tisztiszolga mondott gazdájáról: „Majd megismerik maguk is...” Én nem sok jót reméltem a fiú szavaiból, de az őrmester nem furcsállotta ezt a kijelentést.

Az irodai munka megszaporodott, a felvételezésben változás történt: ezentúl kőzetkezesi pénzt kaptunk a kenyér és hús kivételével. Hús háromnaponként volt, fejenként 250 gramm. Más napokon 150 gramm sós szalonna, kenyér naponta 700 g. A főzelékadag meg volt állapítva zöld és száraz állapotban, ugyanígy a só, ecet, egyéb fűszer is. Nagyon nehéz volt a beszerzés, maximális áron sem lehetett kapni semmit. A szakácsok „művészete” révén tudtunk jót adni. Szerencsére nyár volt, így gyümölcscsel, olykor tojással, tejjel pótoltuk az adagokat.

Amikor az utánpótlás névjegyzékét készítettem, egy illető személyi adatait megmutattam az őrmesternek: Zombori Károly építészeti rajzoló Hódmezővásárhelyről. – Be kellene hívni segíteni, nagy szükség van írásokra, hiszen mi ketten állandóan úton vagyunk a beszerzések miatt. Az őrmester beleegyezett. Felkerestem hát, de már útközben ismertetem vele a dolgot, hogy engedelmesnek kell mutatkozni az őrmesterrel. A parancsnokot még én sem ismertem. Az irodában íráspróbát vett tőle az őrmester, majd kérte, hogy másnap jelenjen meg. A parancsnoknak bemutatta, és ott is maradt az irodán. Az élelmezésnél a nehezen beszerezhető fűszerrel az őrmester foglalkozott, én a száraz és zöldsézelékek beszerzéséért feleltem, Zombori pedig a hivatalos ügyeket intézte. Hamar belejött, szép írása volt. Később a hadnagy úr munkáját is elvégezte, letisztázta a tervrajzokat, dicséretet is kapott a szép kivitelezésért. Úgy látszik, a szemnek tetszők többet érnek, mint a nehéz fizikai munkák.

A helyőrségnél a jelentések, elszámolások növelték az őrmester presztízsét. A munkálatok mielőbbi elvégzésére civil munkásokat is hoztak, erős testalkatú nőket és férfiakat a közeli községekből, a fizetés ellenértékét leírták az adójukból. A nők jelenléte nagyon sok bajt okozott, ezt az orvosi vizsgálatok igazolták. Most igazolódtak be a tisztiszolga szavai a parancsnokot illetően. Mert az, mint megtudtuk, nőgyűlölő volt, az irodában gyakoriak lettek a szóváltások az őrmesterrel, mert annak viszonya volt egy nővel a munkások közül. Egy nap az őrmestert annyira elragadta a vita, hogy kijelentette: személyi dolgaiban nem engedi a gyámkodást, kéri áthelyezését a helyőrségnél. Másnap be is ment Lugosra, és beadta kérelmét. Visszaérkezése után elégedetten adta elő, hogy nem akar ilyen lehetetlen parancsnokkal dolgozni. Mi nem nyilvánítottunk véleményt, hallgattunk. Utána bejelentette, hogy fűszerügyben megy a faluba. Távollétében boncolgattuk az ügyet. Zombori figyelmeztetett:

- Vigyázzon, Szilágyi, látja, előttünk a példa! Katonák vagyunk, parancs szerint kell még élni is. Meglátja, ebből a vitából csak a parancsnok kerül ki győztesen.

Másnap a parancsnok kérte a kocsit előkészíteni Lugosra. Mind a ketten idegesek lettünk, hogy nem lesz-e valami következménye a vitájuknak ránk nézve. Este későn érkezett vissza, másnap reggel kiment a munkahelyre, este tért vissza a

szolgálatvezető őrmesterrel. Bennünket kiküldtek az irodából, éles hangfoszlányok szűrődtek ki. Fél óra múlva behívtak. A parancsnok utasítást ad Zomborinak, hogy a munkálat utóbbi tíz napi eredményéről általam készített jelentést tisztázza le. – Maga, Szilágyi, az élelmezés zavartalan vezetéséért felelős – mondja. A szolgálatvezető a kint megbeszélte munkákért felel. Olasz őrmester, a kocsit kérem, mindketten bemegyünk Lugosra – fejezi be szavait. Másnap délben a szolgálatvezető őrmester bejön az irodára és kérdi: – Mi lelte a parancsnokot? Nem ismerék rá. Nem feleltünk, később megszólalok: – Na, mi is szeretnénk tudni? Késő este érkezett vissza, mi a szállásunkra mentünk.

Tíz nap múlva a civil munkásoknak nem kellett jönniük. Az irodában megváltozott a hangulat, a parancsnok úgy kezelte az őrmestert, mint alárendeltjét, nem pedig mint munkatársát. Ez pedig előttünk majomnak titulálta őt. A parancsnok nekünk állandóan a katonai fegyelemről beszélt, ami előtt meg kell hajolni. Nem egyéni, hanem közösségi életet élünk – mondogatta. A civilek elmenetele után az idő hűvösre fordult, naponta esett. Orvosi vizitre vittek, egy oltást kaptunk a farba, elég fájdalmas volt, egy napi szolgálatmentesség járt érte. Két nap múlva ellenőrzés volt egy orvosi bizottság jelenlétében. Huszonkét személy nem felelt meg, őket névjegyzékkel ellátva, a lugosi kiegészítő parancsnokságra kellett küldeni. Bevezették a levélcenzúrát is, ennek elvégzésével engem bízott meg a parancsnok. Figyelmeztetett, hogy hadbírósaági ítélet jár a helytelen levél ellenőrzésért. A századhoz érkező postát a parancsnok bontotta fel, nem úgy, mint eddig. Nem értettük e szigorú intézkedések okát. Én az élelem felvásárlásával voltam elfoglalva, Zombori a parancsnokkal végezte az adminisztrációs munkát. Kevés időt töltöttem az irodában, társam szűkszavú volt, az őrmester lehangoltá vált.

Szeptember 25. táján érkezett egy rendelkezés, hogy kétszáz dolgozó legyen, és a felsorolt szerszámok a hadkiegészítendő parancsnokságtól vételezendők október 1-jéig. Nagy lett az izgalom a legénység körében: „visznek a vonalba” – ezt hangoztatta mindenki. Szeptember 29-én megérkezik 22 legénységi és egy szakaszvezető, egy kocsin tíznapi élelem a hat ló számára, továbbá két lónak tartalék-felszerelés. Másnap reggel tudtuk meg a nagy eseményt, hogy Olasz őrmester helyébe küldték a szakaszvezetőt, de nem gazdasági, hanem szolgálatvezetői

beosztásba a keretbe. A parancsnok személyesen vett át mindent Olasz őrmestertől, az adminisztrációt Zomborinak, az élelmezést nekem adta át a raktárral együtt. Az orvosi viziten alkalmatlannak bizonyult legénység Olasz őrmester vezetésével elindult Lugosra, a hadkiegészítő parancsnokságra. A búcsú rövid, de szomorú volt.

Másnap a keret összes tagja megjelent az irodában: öt tiszt, egy őrmester, két szakaszvezető, egy őrzető, két tizedes, két írnök, két szakács, egy kovács, egy szabó, egy suszter, három kocsis, egy tisztiszolga. A parancsnok mindenkinek megadta a feladatát, hangsúlyozva a kötelesség pontos teljesítését és a közösséggel való együttműködés fontosságát. – Szigorú ellenőrzés várható, rendelkezés érkezett, hogy október elsején bevagonírozás.

Nekem nagyon sok dolgom volt. Háromnapi hideg élelmet kellett vételeznünk Lugoson. Megkaptuk az irányt és a beosztást: Szerbia, Kövesházy Köves Hermann tábornok köteléke. Estefelé egy szerelvényhez kapcsoltak. Lugoson, Temesváron keresztül Szegedig utaztunk, de nagyon sokat kellett várni egyes állomásokon; sok katonai szerelvény, gyaloghuszár és tüzér menetszázad került elibénk. Szegeden egy nehéztüzérségi menethez csatoltak. Itt már gyorsabban haladtunk Szabadkáig. Két napig jöttünk idáig, innen két gőzgép vitt Újvidéken és Péterváradon át, a Duna és a Száva közt Horvátország területére.

Kivagoníroztunk, s meleg ételt kaptunk. Hús helyett szalonát sütöttek a szakácsok a zöldfőzelékre. Nagyon sok dolgom volt, mindenütt ott kellett lennem, mint írnök és raktárnok egy személyben. Mondom a parancsnoknak, nem győzöm egyedül. Az új szakaszvezetőt a felvételezéssel bízta meg; belátta, nem könnyű a helyzetem.

Barakkokban szállásoltak el bennünket. Reggel indulás tovább, alig tudtuk a kocsikkal az útra menni, kétoldalt a tüzérek és a trén, valamint a gyalogosok. Tisztek irányítottak, megadták az útirányt, ez már Zimony határán volt. Hömpölygött a katonaság az út hosszán. Estére megérkeztünk, egy romos utcában álltunk meg.

– Itt vagyunk a purgatóriumban – mondom –, ezután következik a pokol.

– Maga mindig viccel? – mondja Zombori. Egy fél óra sem telt el, megérkezik a szolgálatvezető őrmester, be fogunk ra-

kodni a sleppbe, a Száván megyünk tovább. Megrendültem én is, eszembe jutottak előbbi vicces szavaim, hogy itt a pokol kapuja.

A kocsikat csendben szétszedni, és be a hajó belsejébe, a lovakat is az egyik végébe. A legénység is elhelyezkedett, az ajtók bezárultak, kialudtak a fények. Dohányozni nem volt szabad. Kis idő múlva mintha a föld mozdult volna alattunk, megremegett a hajó, s halotti csendben elindultunk. Mintegy tíz perc múlva egy nagy zökkenést éreztünk, utána újra fény és friss levegő. Megérkeztünk a belgrádi oldalra, körülbelül éjjel 3 óra lehetett. A Várhegy alatt szakácsok mérték a meleg bort. Egyesek a sötétben kétszer is fordultak, pedig a kanál jó fél-literes volt, s a bor jó erős.

A topcsedeci temető felé irányítottak bennünket, de a jelzett helyen a német parancsnokság nem fogadott. Addig egy nagy magtárban húzódtunk meg, de egy páran még borgőzös hangulatban voltak, és elkóboroltak a német gyalogság háta mögé. Az ellenség erre tűzérési zárótűzet zúdított ránk, de szerencsére megúsztuk baj nélkül, csak a temető halottait forgatták ki a sírokból a lövedékek. Megérkezett a parancs: irány a belgrádi Milán Királyi Laktanya.

Kihalt volt a város, aki előmerészkedett, kenyérért könyörgött. Aztán láttam, mit jelent a fosztogatás, amikor elszabadulnak az állati ösztönök. Kimentek a laktanyából, mi meg utánuk, a királyi palota környékén értük utol őket, de nem tudtuk visszahívni, mert azt kiabálták: „megyünk megölni Petár királyt!” A palotába beérve összelövdözték a király arcképét, de ezután hajlottak a jó szóra, visszaindultak a laktanyába, mint akik valamiféle parancsot teljesítettek. Elmondottam mindezt Zomborinak, majd a parancsnoknak. Felháborodtak nagyon, mondván: mit várhatunk akkor a komitácisiktól, akik igencsak vad érzelmű emberek. A parancsnok szerint a borgőz és a család hiánya okozta náluk ezt az erős felindulást. Nagyon nehéz nap volt október 6. és 7. A tábori csendőrség 6-án este a kijárási tilalom megszegőit, a helyőrségi parancsnokságra kísérte. Tőlünk három személy került erre a sorsra, nem fosztogatás miatt, hanem vizet kerestek.

Másnap reggel menetkészen vártuk az irányítást. A várostól délre, az Avala-hegy felé mentünk. Szemközt velünk hozták vissza a sebesülteket. A látvány lehangolta a legénységet. Az út

két oldalán a nehéztüzérség állandó ágyúzása elnémította az ellenség fegyvereit. Dél felé egy faluban szállásoltak el. Előtünk a Budapesti 32-es Gyalogezred volt e faluban. Lövészárkok voltak mindenfelé, bennük az elmenekült lakosság gyapjútakarói, összevisszaságban a hullák alatt. Ádáz harc volt a faluért, az ellenségnek nagy veszteségei voltak emberben, a szövetségi haderő tüzérsége visszavonulásra kényszerítette őket az Avala-hegység túloldalára.

Vacsora előtt és másnap reggel fél liter rumot kaptunk, nem tudtuk, miért. Reggel a 3. és 4. szakasz ásót, lapátot, csákányt fogva elindult. Fél óra múlva az 1. és 2. szakasz is elindult, fűrész, fejszét vittünk magunkkal és az elmenekült lakosság kézikocsijait. A kijelölt helyre érve, háromsoros lövészárkokat láttunk, tele hullákkal. Velem együtt többen meghátráltak egy pillanatra, majd a parancsnok azt mondta: – Igyanak egy kis rumot, az jót tesz! Kiadta a parancsot, hogy a szövetségi hadsereg halottainak személyi adatait gyűjtsen össze, majd hármassal helyezzük sírba őket, a fejfán feltüntetve a nevüket. Az ellenség tetemeivel is kíméletesen, hősökhöz illően bánjunk, őket tömegsírba helyezzük. Ebédszünet nélkül, estig folytattuk ezt a munkát. A szállásra érve fertőtlenítettek. Másnap tovább tettünk, a fél liter rum megvolt reggel, délben, este. Ekkor kaptunk csak meleg ételt. Ezen a részen a szövetségi vesztesége 220 fő volt, míg az ellenségé a komitácikkal együtt kb. 500 fő. Miután megtisztítottuk ezt a szakaszt – fontos volt, mert itt vezetett a vasút és a fő országút is –, továbbvezényelték.

Október 15-én érkeztünk a Ralja nevű helységbe, itt csatlakozott hozzánk egy ugyanilyen beosztású osztrák század. Egy nagy út átalakítása volt a feladatunk, mivel a talajvíz akadályozta az utánpótlás zavartalan menetét. Összpontosítottak ide még 500 orosz foglyot is; az ellenség ezen a ponton gyors visszavonulásra kényszerült. Háromhetes megfeszített munkával az út elkészült, az átalakítással 10 km-rel rövidebb és biztonságosabb lett.

Továbbirányítottak Mladenovac, Arangyelovac és Kircseváccon keresztül, közben hidakat kellett megerősíteni, Kragujevacig. Itt egy napot töltöttünk, mert úgy volt, hogy Boszniába megyünk, de továbbra is csak délre irányítottak. Az utak és hidak javításával egy Usce nevű helységbe érkeztünk. Itt az erdőn keresztül vezetett az út, de a hegyi patakok esőzésekkor nagyon

megrongálták. Az erdőkitermelésen szállásoltak el, s nemsokára megjött a tél. Az utat kellett rendben tartani, mert a méteres hó akadályozta a trékkocsik menetét. Az eddigi ideges hangulat kissé alábbhagyott, lassan kezdtünk megnyugodni. Így ébredtünk 1915 karácsonyára. A két ünnepnapon fél liter bort is kaptunk.

Nehéz volt a munka a hideg szél és a hó miatt, de legalább az éjszakákat melegben töltöttük. A parancsnok ötnapi távolléte idejére, egy zászlós jött helyettesíteni. Mikor szálláshelye iránt érdeklődött, parancsnokunk azt válaszolta, hogy mindennél biztosabb, ha velünk van.

- Belgrád óta én is velük vagyok - mondotta.

Március közepéig mintha elfeledkezett volna rólunk a hadvezetőség. Akkor jött az indulási parancs. Mitrovica-Kosovo előtt kb. 10 km-rel az Ibar folyó mentén kellett megemelni az utat robbantással, 3 méterrel a hegy alatti részen, mert a folyó áradáskor eltorlaszolta. Itt egy jó hónapot dolgoztunk. Az éghajlati viszonyok javultak márciusban és májusban. Utána Mitrovica-Kosovóra érkeztünk. Lakosai törökök és albánok, kevés a szerb. Nyüzsgő, forgalmas kereskedőváros. Egy iskolában szállásoltak el. Előtte az állomáson a katonai fürdővonaton megfürödtünk, ruháinkat fertőtlenítették, új fehérneműt kaptunk, a régieket kimosták, majd visszakaptuk.

Három nap után megint gyalogoltunk. Egy török lakosságú falu határában tábort ütöttünk. Szigorú büntetés várt azokra, akik a lakosság nyugalma zavarták. Itt egy 150 m hosszú, 6 m széles, úgynevezett bőrutat kellett csinálni. Orosz foglyokat kaptunk erdőirtásra és a faanyag odaszállítására. Külön parancsnokság alá tartoztak, a dombtetőn laktak nagy sátrakban. Estéként 11-12 óráig énekelgettek kórusban. Meghatottan hallgattuk Zomborival a bús nótáikat.

Az útépítésnél a mi embereink csak a fák összekötését és egyengetését végezték. A föld és kavicstörmelék hordását, elhelyezését a parancsnokunk irányította. Az út átadásakor a kosovói helyőrség parancsnokától hadnagyunk kitüntetését és dicséretet kapott, s a keretben mindenki egy fokozattal magasabb rangot. Így lett Zombori címzetes tizedes, én pedig őrzetető.

Ezek után egy 100 kilométeres útszakasz várt ránk, rajta végig a gyenge állapotú hidak megerősítése. Közben megérkeztünk egy Ipek nevű városba. Érdekesnek tűnt számunkra, hogy

a város egyes utcáin kétoldalt kis patak folyt, s az épület felső részén lakók egy kiugró alkalmatosságról, ebbe végezték a dolgukat, míg az alsó részből a háziállatok ürüléke szintén a gyorsfolyású patakba került.

A várost elhagyva 7-8 km-re volt egy kolostor, melyet Decsácinak neveztek. Itt a gazdasági épületekben szállásoltak el. Az iroda egy elég nagy szobába került, hoztak hármunknak ágszerű priccseket. Egy szerzetes tudott németül, így a hadnagyunkkal tudott beszélni. Este bejött a rendfőnök, és a parancsnokkal beszélgetett egy óra hosszat, kérve, hogy az út menti szelídgesztenye-erdőt ne irtsuk ki. Egyébként a rend tagjai csupán férfiak voltak, szerzetesi köntösben jártak, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Parancsnokunk az ipeki városparancsnokságra küldte a főnököt, hogy onnan szerezzen engedélyt hat napon belül, s akkor nem vágatja ki a fákat. Másnap elkezdődött a munka. Két hét múlva a gesztenyefákra került a sor. A gyümölcsöt egy kunyhófélelben gyűjtötték a városparancsnokság részére. Volt sütés-főzés éjfélig. A dohányosok cserekereskedelmet űztek, gesztenyéért dohányt szereztek.

A rend juh- és tehéntejet árult, de csak kis mennyiségben. Az irodának helybe hozták. Az a szerzetes, aki a szállásolást intézte, hetente két-háromszor eljött a parancsnokunkhoz beszélgetni. Így tudtuk meg, hogy Péter szerb király itt vett búcsút országától, amikor Montenegró hegyei közé menekült a koronaőrök kíséretében. A szerzetes elbeszélése szerint a király egy fekvő helyzetnek megfelelő, kis házikószerű tákolmányban utazott, ami elől egy szamár, hátul egy széles testű ló hátára volt erősítve, hogy az erdei ösvényeken haladni tudjanak. A szerzetes egy vasárnap kivitt arra a helyre, ahol a király tőlük elbúcsúzott. A magas hegyek egyes részeit még most is hó borította, pedig már július közepe volt, s a völgyben kibírhatalan meleg.

A házak előtt felakasztva száradtak a finom albán dohány levelei. Az albánok tisztábbak voltak, mint a törökök, és fürgébb mozgásúak. Már a járásuk elárulta őket.

Az útszakasz elvégzése után Ipek városba mentünk, a görögkeleti óhitű kolostorban szállásoltak el, szintén a gazdasági épületekben. Két méternél magasabb kőkerítéssel volt körülvéve, és csak egy kapubejárata volt. A templomon közepén

egy gomba alakú kupola volt, a sarkainál kis tornyokkal. Nagyon vallásos volt a nép, este és reggel istentiszteletre gyülekeztek öregek és gyerekek.

Zombori elkeseredésében átkozta a háborút, én meg azt mondtam, úgy veszem, mintha kirándulásra hoztak volna, kivéve a belgrádi meleg napokat.

- Mikor láttunk volna ilyen színes viseletű embereket, ilyen életkörülmények közt élő embereket, akik a higiénéért csak hírből ismerik, s mindezt ingyen kaptuk - vigasztaltam.

- Nem tudom, hogy lehetnek valakinek ilyen faidegei, hogy képes végignézni tíz komitácsi akasztását, és még azt mondja, kirándulásra hoztak bennünket - háborgott a társam.

- Ja, kedves barátom, az élet még sok mindent tartogat számunkra - nyugtattam. Nem rendelkezünk magunkkal. Látja, én önként jöttem katonának ebben a vérzivataros időben. Már az elején ráébredtem hibás elhatározásomra, de átadtam magam a feljebbvalómnak, megszűnt az egyéni cselekvésem. Amint a parancsnok is mondotta, közösségben van az erő.

Látom, rágja a cigarettáját, egyiket a másik után gyújtja, olyan ideges. Én nyugodt szavakkal próbálok hatni rá. Végül azt mondja: - Meggyőzött, magának van igazsága.

Két nap múlva megérkezett a régieknek a szabadságolása, köztük az enyém is: harminc nap az utazással együtt. Nagy lázba estünk, mert hétfőn jött meg az engedély, és Kosovón csak szerdán és szombaton indul vonat. Kedd hajnalban indulunk útnak öt bajtársammal, 100 km-t kell megtenni Kosovóig, ahonnan szerda délután 6 órakor indul a vonatunk. Ipektől az út, lehetett látni, kacskaringós volt a dombtetőkön át, de ha a folyókon átlábalunk, nagy kerülőt levágunk. Így cselekedtünk, de a sötétben a lábamat nem töröltem meg jól, meg is lett az eredménye. Éjjel 11-12 óra között egy törökök lakta faluban a rendőrfőnök bekísért az órsre. Szerencsénkre a váradi IV. honvédezredbeli népfelkelők voltak, a parancsnokukat ismertem, kőművesmester volt. Átnézték a papírjainkat, és fekvőhelyet adtak. Mondom, úgy keltsenek fel, hogy a vonatot elérjük. Fél ötkor keltettek, de én nem tudtam a bakancsot a lábamra húzni. Adtak egy vastag rongyot, azt tekertem rá bocskor szerint. Meglassult a menetelésünk, szerencsére jött egy katonai kocsis, és felvett bennünket. Dél felé érkeztünk Kosovóra, elvittek egészen az állomásig. Ott a segélyhelyen a lábamon levő vízhólya-

gokat kivágták, bekötözték, de annyira fájt már, hogy a társaim segítettek menni. A vonaton helyet adtak, így indultam 20 hónap után hazafelé. Kosovo, Nis, Belgrád, Újvidék, Pétervárad után Szabadkára érkeztünk. Itt átszálltunk a Csáktornya–Gyékényes–Nagyvárad között közlekedő katonai gyorsra. Bajtársam Hódmezővásárhelyen leszállt.

Este 8 óra körül érkeztem Váradra. A vonatból leszálláskor, a villamosra felszálláskor elhárítottam a civilek segítségét, a kocsiban kifelé néztem, nehogy ismerőssel találkozzam. A Szent László térre érkezve, majd a szülőházam felé tartó villamosban már egymást érték az ismerősök, barátok, azt sem tudtam, ki nek válaszoljak. Akik a sebesülésem felől érdeklődtek, azoknak csak legyintettem. Hazaérkezésem után egy félóra alatt megtelt a ház. Szegény anyám szavaira még válaszolni sem tudtam. Apám közben kérte a jelenlevőket, hagyjanak pihenni, nagyon megviselt a hosszú utazás. De csak éjfél felé tudtam álomra hajtani a fejem. Két napig otthon tartózkodtam, a lábam meggyógyult. Édesanyám arcáról sugárzott az öröm. A testvéreim is körülöttem voltak, amikor apámnak elmeséltem eddigi háborús élményeimet.

- Fiam, te eddig szerencsésebb voltál, mint én, mert Boszniában az okkupációs hadjáratban megsebesültem - mondotta. - Stájerországban voltam kórházban, igaz, az akkori háború nem volt olyan hosszú.

- Ebből a mostaniból már mindenkinek elege van, még a hősök is megunták - válaszoltam. - Igaz, nekem nagy szerencsém van, bár sokat kell dolgozni az irodán, mert a felettesek mindegyike szabadulni akar a reá háruló munkától, és azt keresi, hogy védettebb helyről adhassa utasításait. Én mint közvetítő továbbítom ezeket, igaz, nem egyedül, egy Zombori Károly nevű építészrajzolóval együtt. Mi önálló erődítési alakulat vagyunk, oda irányítanak, ahol szükség van ránk, az élelmezésünket és szükségleti tárgyainkat a mozgó hadosztálytól kapjuk, havi elszámolás útján. Bár így érném meg ennek a háborúnak a végét - fejeztem be elbeszélésemet.

A városban felkerestem bajtársaim hozzátartozóit, meghagyva, hogy visszamenetelkor csak 2,5 kilós csomagot tudok vinni, és élelmet ne küldjenek, mert nem tudhatom, ott találom-e még a csapatot (így is 25–30 kg gyűlt össze menetelemre). A városban járva nem akartam hinni a szememnek, hogy Várad ilyen kihalt

legyen, utcáin gondterhelt arccal járnak az emberek, mintha csak temetőben lennének?

Otthon is csak a háború volt a beszéd téma. Nem éreztem jól magamat, elmentem apám szülőfalujába, Belényessonkolyosra. Tíz napig voltam a tárkányi és belényesújlaki rokonoknál. A fiatal fiúk kinn a harctéren, volt olyan család, hogy apa és fiú is megsebesült vagy meghalt. Itt lehetett csak érezni a háború okozta bizonytalanságot. Hogy most még Románia is ellenségünk! Alig vártam, hogy hazajöjjenek. Szüleim érdeklődtek a családok felől, de én nagyon szűkszavúan válaszoltam. El is mentem hazulról, hogy kérdezősködésükre ne kelljen elmondani a falusi élet nyomorát.

Elutazásom előtt két napig otthon voltam a csomagok átvétele miatt. Szegény anyám, mintha csak egyetlen gyermeke lettem volna, állandóan kérdezgette: mire volna szükséged, odakint, fiam? – Boldogságra – feleltem, mire szeme könnybe lábadt.

A napok gyorsan teltek, elérkezett a búcsúzás ideje. Az állomásra csak a nagyobbik húgom jöhetett velem, nem akartam, hogy szülőm keserves búcsúja feltűnést keltsen. Beültem a vasúti kocsiba, amikor a vonat elindult, könnyezni kezdtem. Az őssi állomáson visszatekintettem szülővárosomra. Szabadkán átszálltam a Mitrovica-Kosovo végállomású vonatra, két nap múlva megérkeztem. Kimentem a tréállomásra, ahol megengedték, hogy a csomagomat feltegyem az egyik kocsira, de felülni nem lehetett, csak lejtőn lefelé. Estefelé érkeztünk Ipekre, a helyőrség előtt volt a végállomás. A mi irodánk a vele szembeni kolostorban volt.

Híre ment, hogy Szilágyi megérkezett, egymás után jöttek a bajtársak. Átadtam a leveleket és a csomagokat. Este a hadnagy – mivel együtt aludtunk az irodában – érdeklődött, mi újság otthon, igaz, hogy a románok már Marosvásárhely alatt vannak? Nem akartam elrémíteni az otthoni lehangoltsággal, csak azt mondtam: ahány embert kérdez, annyiféleképpen értelmezik az újság híreit.

Reggel kértem Zomborit: itt mi újság. – Sietős útépitést kell végezni a hegyeken keresztül Albánia felé. Hegyi ösvényt robantással és áthidalással. A hadnagy úr alig várja már magát, mert a dinamit kiadását magára akarja bízni – tájékoztatott. Meg is történt még aznap, ahogy mondta. A hegyekben bujkáló

komitácsik felkutatására készül az út, mert Montenegró már kapitulált. Október végén már a gerinc tetején voltunk, innen látszott a Skutari-tó és a tenger.

A gerincen útszélesítést végeztünk 200 méter hosszúságban. Nagyon fáradtságos volt a munkám, mert a legénységet itt szállásolták el sátrakban, az iroda, a konyha és a raktár lent maradt a kolostorban. Naponta kellett megtennem a 4,5–5 km utat. Reggel a szakácsokkal vittük a robbanóanyagot is aznapra. Szerdán és szombaton az orvossal kellett kimenni. Közben fáj a fogam is, de nem mertem kihúzatni, türtem a fájdalmat. Gondoltam, a veszélyes helyzetben hátha a segítségemre lesz.

Közben az időjárás téliesre fordult, a magasabb helyeken havazott, lejjebb esett az eső, Ipeken meg jó idő volt. November végén jött a parancs: levonulni a hegyről az Ipeken levő szállásra. Kétnapi szolgálatmentességet kaptunk tisztálkodásra, szerelvény és ruha rendbehozatalára. Másnap átadtuk a helyőrség tulajdonát képező szerszámokat és anyagokat. A parancsnok nem tudatta senkivel az útirányt, ezért a században nagy volt a találgatás. A város elhagyásakor a kosovói útra tértünk. Kétnapi menetelés után holtfáradtan megérkeztünk a kosovói iskolába.

Másnap reggel teljes felszereléssel a város főterére mentünk, ahol már több alakulat volt négyszöget alkotva, fegyverek gúliba rakva. A négyszög közepén álló emelvényről értésünkre adták I. Ferenc József magyar király és osztrák császár halálát. Azt találgattuk, hogy vége-e a háborúnak. A nagy morajlás után felhangzott a parancs: a sapkarózsát, amelyen I. F. J. betűk voltak, óvatosan leszedni. Méltatták királyunk bölcs irányítását, majd új királyunkra, IV. Károlyra esküdtünk fel, jobb kezünket feltartva. Kiosztották a K betűvel jelzett sapkarózsákat. Megindult a viccek áradata? Délben igazi jó ebédet kaptunk és egy fél liter bort.

Reggel indulás az állomásra, előtte élelem vételezése a raktárból, embereknek és lovaknak. Amíg szabadságon voltam, Szabó tizedes helyettesített, de mint megtudtam, sok hibát követett el, hiányt okozott, még jó, hogy nem jött ellenőrizni az ipeki helyőrség. – Ezt az embert lecserélem, ha Temesvárra érünk – szólt a parancsnok induláskor. Így tudtam meg, hogy a román frontra visznek.

Szaladgálásom közben Kosovón azt láttam, hogy a szerb, albán, török nemzetiségűek megértik egymást. Péntek este a

török minaret erkélyén körüljárt a müezzín, imára híva a hívőket. A mecsetbe elől ment a gazda, követték az asszonyai fekete ruhában, fejükön fátyol. Volt, akit négy-öt, de volt, akit tizenkét hölgy követett arcát eltakarva. Az asszonyok száma a gazdagság jele volt. Eldicselkedtem a látvánnyal Zomborinak.

- Különös ember maga - válaszolta Zombori -, magától a kirándulás szépségeit hallom, Szabótól meg a munka terhét.

- Ja, barátom, csak így lehet megszabadulni az idegességtől, mert ameddig élek, örülni akarok ennek - válaszoltam.

Bevagoníroztunk, egy szerelvényhez csatoltak, és elindultunk Üszkül felé. Nis, Pancsova, majd Kevevárinál dunai gőzkompon kellett átkelni. A fogfájásom egyre elviselhetetlenebbé vált, arcom feldagadva, a parancsnok azt mondja: - Szilágyi, én magát Temesváron leadom. E szavakra eszembe jutott a belgrádi helyzet, átötlettem a komp kikötésére szolgáló kőoszlopot a parton, ráhajtva fejemet. Egyszerre nagy fájdalom hasított a fogamba, majd megéreztem, hogy a genny kiürül a számba. A vízhez mentem, tenyeremmel mertem, és kiöblítettem a számam. A parancsnok látta mindezt, csak annyit mondott:

- Szerencsés ember maga, Szilágyi? Nincs semmi fájdalma?

- Nincsen - feleltem. A vagonban a szakácsoknak volt spórolt rumuk, azzal gyógyígtattam fájós arcomat.

Temesvárra megérkezve, megkezdődött az alakulat eredeti létszámának visszaállítása, ez három napig tartott, Szabó tizedes helyett is kaptunk egy szakaszvezetőt. December 5-én indultunk tovább Brassón át Bukarestbe, egy napit tologatás után vissza Madéfalvára. Itt egy napot vártunk, míg a további parancs megérkezett: Gyimesbükk a végállomás. Gyorsan kivagoníroztunk, román területen a német 18. hadosztály, 8. bajor ezredének parancsnoksága lett a felettesünk. A legénységet az erdőben szállásolták el, mert erődvonalat kellett építeni az esetleges visszavonulásra.

1916. december 23-án kezdődött a nagy német tüzérségi támadás. Zomborival visszaemlékeztünk az egy évvel azelőtti karácsonyra, mily nyugodtan töltöttük... És mily vérzivataros a mai nap... Három napig tartott a tüzérségi párbaj. Erős hóesés zavarta meg a harcot. Az időjárás nagyon hidegre fordult. Akik értettek a szénégetéshez, Magyarcsügés völgykatlanába mentek, körülbelül tizenöt személy. Kellott a faszén a rajkályhák fűtésére a fedezékekben. A románoknak itt két nagyon fontos

támaszpontjuk volt, a 606-os magaslat és a Vadas nevű hegység. Ezen a nyereg alatt egyik oldalon a román és orosz, a másik oldalon a német és osztrák haderő volt. A 606-os magaslatra lóval vittük fel az élelmet, ha összejött a zsold-, dohány- és rumadag. Ezen a magaslaton nagyon csendes volt az élet, a nagy hó és hideg megbénította a harci kedvet. Alig jelentkezett valaki szakácsnak, mert nehéz és veszélyes volt a szállítás.

Január 15-én este jött egy német küldönc, egy sürgős (dringend) paranccsal a századparancsnok részére. A szakácsok már elmentek.

- Most mi legyen? - kérdi Zombori.

- Felviszem én a hadnagy úrnak - mondom. Átvettem, órajelzéssel, saját aláírással láttam el. Felöltöztem, máris indultam.

- A körzeti jelszót, jelhangot tudja-e?

- Igen. A falu végén, a németek segélyhelyén kérik a jelszót. Megmondom. Megmutatják, merre menjek tovább. Kacsaringós erdei mezsgyén, letaposott havon megyek tovább. Szembe jön egy sebesülteket hozó szánkó két szanitéccel. Kitérek előlük, majd egy vastag fenyő mögül előlép egy osztrák egyenruhás katona, s fegyverét rámszegezve kéri a jelszót és a jelhangot. Kezemet feltartva mondom. Hátrakiált, hívja a kommandantot, majd bevisz a fedezékbe, ahol előadom úticéomat magyarul. Tolmács útján megértjük egymást, majd mellém ad egy katonát, hogy kísérjen a hadnagyhoz. Elindulunk, vagy húsz lépést megyünk a sötétben a fák között, amikor mutatja az irányt egy mély futóárokban. Az árkokban foszforos világítóablák voltak, tájékozatlan lévén, kiválasztottam egyet taláalomra, s indultam. A sötétben guggolva haladtam a néma csendben, a bujkáló hold fényénél. Ahogy haladok előre, észreveszem, hogy egyre több látszik ki a testemből. Lehasalok a hóban, körülnézek, s a völgy túlsó oldalán, egy fenyő mögött orosz szurony mozgását észlelem. Figyelmetlenségemnek köszönhetem, hogy ilyen veszélyes helyzetbe jutottam. Rák módjára fúrom magam hátrafele a hóban, ami felül puha ugyan, de alul jeges. A félelemtől és az erőfeszítéstől megizzadva hátrálok, míg guggoló helyzetbe nem jutok. Tanácstalanul várok, míg egyszerre a fedezékből kijön egy katona köpenyben. Megszólítom magyarul. - Mit keresel itt? Ki vagy? - csodálkozik. Elmondom úti célom, és hogy a mellém adott katonának kellett volna idáig kísérnie. Magyarosan elkáromkodja magát, majd felszólít, hogy kövessem. A

fenyők közt haladva a nagy hóban végre megérkeztünk. A hadnagy a fedezékben fogadott, a rajkályha fényénél elolvasta a levelet, majd megkérdezte, vissza tudnék-e menni. Kísérőműl adta ismét a katonát, aki elmondta neki, hogy a pizsok német át akart küldeni az ellenséghez, mikor jöttem. Visszafelé elkísért a német segélyállomásig, jó utat kívánt, mondván, hogy menjek az erdővágáson, ahol a sebesülteket viszik.

- Köszönöm neked, kedves magyar bajtársam – búcsúztam el, majd követve a szánkónyomokat, lefelé indultam. Éjfél után érkeztem meg, erősen átfázva. Dunai, a szakács még fenn volt, adott egy jó forró kávé rummal. Melegedtem a tűz mellett, s elmondtam, mi történt. Aztán irány az iroda – ha annak lehet nevezni –, Zombori mellé húzódtam, még a bakancsot sem vettem le.

- Elintézte? – kérdi.

- Aludjunk, nagyon fáradt vagyok. Majd reggel? Így is történt. Másnap reggel elmeséltem az éjjel történeteket Zomborinak.

- Érdekes ember maga, mintha csak túraúton lett volna, és nem életveszélyben – jegyezte meg.

- Látja, ez az én kabalám, hogy nem veszek semmit komolyan. Az a felfogásom, hogy nem riadni vissza semmitől. Ezt

Anziks az első világháború idejéről

még fiatalkoromban tanultam egy öreg zsidótól, s eddig még bevált – feleltem.

Ahogy beszélgetünk, megérkezik a parancsnok. Elmondja, mi volt az esti sürgős parancs: megyünk tovább, csak az útirány bonyolult. Magyarcsügementen át 6 kilométer, de ha ott nem tudunk átmenni, akkor a hegyen kell átkelnie a legénységnek, a kocsik pedig körben Középlokon, Csíkszépvízen keresztül Kóstelek-Sóstelekre. A rövidebb út lőtávolságban van, a 8. bajor ezred parancsnoksága alatt maradunk. A Vadas-hegység megszerzése a cél, az uralja a hegyvonulatot, kb. 20 kilométeres körzetben. Ha ez sikerül, a 606-os magaslat is elesik utánpótlás hiányában. – Ne adják tovább – fejezte be szavait a parancsnok.

Kávészótás után mi a kocsikkal mentünk Gyimesbükk felé. A legénység a hegyen keresztül a hóban haladt. A mi utunk Szépvízig taposott út volt, de azután a szőlőhegyen keresztül a fák irányítottak. Egyes szakaszokon látszottak a mélybe zuhant kocsik, hóval borítva. Lehetséges, hogy a román hadsereg visszavonulása idején zuhantak le. Nagyon hideg volt és állandó szélvihar. Szépvízre érkezve, a szakácsok már elkészítették a krumpelit, a lovak ettek, a falusiak hoztak szénát és fát is a konyha részére. Jó birkapaprikást kaptunk, a falusiak ugyanis juh-tenyésztéssel foglalkoztak. Igénytelen nép volt. A házak a hegy oldalában épültek fagerendából, terméskő alapra. Belső falaik sárral betapasztva, kicsi ablakkal (50x50 cm), az ajtók tölgyfából, de fakilincssel nappalra, éjjelre alul-felül bereteszték. A spór is sárból készült, a tehetősebbeknél a szoba közepén egy négy lábú, úgynevezett csikóspór díszelgett.

A legénység az istállópadlásokon, a szénában húzódott meg vagy a lakásokban, a falak mellett körben épített ládákban, melyek teteje felnyitható volt, ruhásszekrénynek használták. A berendezéshez tartozott a kecskelábú asztal két lócsával, a falon szentképek. Az iroda háztulajdonosa kedveskedni akart a hadnagynak, ezért elhozta a lánya ágyát, s a láda helyére tette. A tisztiszolga és én nemigen örültünk, mert messze volt a ház a konyhától és a nagy hóban sokat kellett járkálnunk. Azon studéroztunk, hogyan kellene innen meglépni. A tisztiszolga szerint volt egy jó hely, egy idős asszony a két lányával, az ura a hegyekben fent a juhokkal. Másnap elmentem Zomborival terepszemlére. Tetszett neki is, de hogy rendezzük el a hadnaggyal, aki ráadásul nőgyűlölő.

- Bízátok rám, de aztán pofa be – szólok a fiúknak. – Te fogod kezdeni – mondom Karagicsnak, a tisztiszolgának. – Az ágy lába alá egy kis „illatos” dolgot teszel, s ha a hadnagy szól valamit, hívjál engem.

Mivel a hadnagy a német parancsnokságra járt ebédelni, ez idő alatt hozzáfogtunk a „művelethez.” Karagics a színből hozott egy kis agyagos földet, letakarni a marha- és disznóürüléket. Én addig Zomborit tartottam távol. Most már csak a hatást vártuk. Amikor visszajött a hadnagy, megszólaltam: – Nem érzik ezt a bűzt? Mossa fel vízzel az ágy alját, Karagics! Az értette a dolgot, egy veder vizet locsolt az ágy alá, ami természetesen csak fokozta a szagot. A hadnagy úr beleegyezett a költözésbe, rám bízta a lebonyolítását.

Reggel megyek a kis házikóhoz, amit kinéztünk. Az öreg-asszony, az unokája és az egyik lánya, a barna volt otthon. Előadom, hogy ide fogunk költözni. Az öreg mama örült.

- Jó lesz, kérem, csak jöjjenek – mondotta. A lány kikísér, én pedig elmondom neki, hogy a hadnagy nem szereti a fiatal nőket, ha meglátja, mondja azt, hogy ellátogatott az anyjához, egyébként a testvérénél lakik, akinek a gyerekére a mama vigyáz. Mert másképp a hadnagy mindig orvosi vizsgálatra fogja küldeni. Az orvosi vizittől félték, úgyhogy a lányok elhúzódtak a katonák elől. Visszatérve mondom Zomborinak a történeteket. Persze a szolgától megtudta már az igazat a bűzzel. – Hogy jut ilyesmi az eszébe? – csodálkozik Zombori. Karagicsnak mondom, hogy készítse elő a hadnagy tábori ágyát, takarítsa ki a házikót, mire megyünk. Fogom magam, indulok a fiúkhoz:

- Suszter, szabó, kovács, utánam! Fűrész, szeg, deszka legyen! Mindezt a kis házhoz visszük, én fűrészzelem a priccnek valót, a többi szegel, s hozzák a padlásról a szénát, hogy jó puhára feküdjünk Zomborival. Amikor a hadnagy meglátta, meg volt elégedve nagyon.

Megkezdődött a harc a Vadas-hegységért. Az orosz és román haderőt a francia tüzérség támogatta. Irtózatos tüzérségi párbaj kezdődött. Az osztrák-magyar haderő parancsnoksága alá beosztott 18. bajor hadosztály is erős tüzérséggel rendelkezett. A Vadas-hegy keleti oldalán az orosz-román, a nyugatin az osztrák-magyar-német haderő helyezkedett el. A hadnagy szerint az lesz a győztes, amelyik tovább bírja utánpótlással. Végül győzelem lett, de nem a terv szerint végrehajtva. A harcok alatt

itt ment át József főherceg a Tatros folyó mentén a vonalakhoz. Egy szakasznak ki kellett mennie az út szélére, fogadni őt. Nem volt kedélyes hangulatban, úgy ment el előttünk, mintha ott sem lettünk volna.

Éjjel Kovács tizedes gyengélkedése miatt nekem kellett kivinnem az ételt, a zsoldot és a pótlék rumot, cigarettát. Lovas szánkóval mentünk, egy Medovarszki Pál nevű, tót származású kocsissal. Ő már volt ezen az úton, de csak lóháton szállított ételhordó ládákkal. Most láthattam hát a Vadas-hegység bemélyített fedezékeit, amelyeket a mieink ástak éjjel-nappal, készülve a támadásra. Hideg idő volt, lassan kellett menni, mert az utat elfedte a hó. Ez a másfél órai út nekem rém hosszúnak tűnt. Mikor megérkeztünk, a legénység alig várta a kaját, hiszen reggeli, ebéd, vacsora egyszerre lett kiadva. Amikor a rumra került a sor, azt hangoztatták, hogy miért nem azzal kezdtem. A nagy zajra előkerültek a bajorok is a felső fedezékekből. A mi rumunk jobb volt, mint az övék, úgyhogy rögtön megindult a csere. Volt olyan bajor, aki egy litert adott az övéből a mi fél literünkért. A kocsisom is ilyen üzletet kötött, hazafelé jövet sokat bajlódtam vele, mert a német rum kábító volt, hamar berúgott tőle az ember. Mindenáron azon az úton akart hajtani, ami az ellenség felé vitt. Csendesítettem, de ő hangoskodott, ami a völgykatlanban messze visszhangzott. A mieink rakétákat lőtték fel, a tüzéség is beavatkozott, körülöttünk vagy három ágyúlövedék robbant. A lovak megijedtek, levítették a szánkót az útról. A folyómederbe estünk, mert a jég beszakadt alattunk. Elcsendesült a koma, megijedt nagyon.

- Ezt neked köszönhetem, mert berúgtál. Most itt hagylak - mondom neki.

- Jaj, ne tessék, mindjárt megcsinálom! - mondja. Nagy keservesen kiemeltük a szánkót a folyóból, és elindultunk hazafelé.

A tüzéségi állás előtt kellett elhaladni. Az őrszem megállított, kijött a szolgálatos tiszthelyettes. Az isteni gondviselésnek köszöntem, amikor a fényben megláttam az arcát. A nagyváradi tüzéségnél szolgált, a Groza Pali sógora volt, Jóska. Előadom neki a történeteket, de nagyon szigorú, a szabályzatra hivatkozva elmondja, hogy milyen körülmények között szabad beavatkozni a tüzéségnek.

- Én most kihúzlak, de tegyél meg mindent, hogy ne kerüljek bajba - búcsúzott el. Amikor hazaértünk, én a tiszthelyet-

tessel tárgyaltam, a kocsis még mindig részeg volt, s mivel nem takarta be a lábát, amikor a patakba estünk, ráfagyott a vizes bakancs és a ruha. Mondom a szakácsnak, dörzsöljék meg hóval és melegítsék fel, de a kocsis nem engedelmeskedett. Őt ott-hagyták, a lovakat kifogták. Később bevánszorgott az istállóba, reggel a segélyhelyre vitték. Többet nem láttam. Én még az este a kazánból kihúzott meleg hamuba álltam, hogy a lábam melegítsem. Reggel húzom fel a bakancsot, hát a talpa eltörött, elégette a hamu. Később a tizedes kérdi, hogyan zajlott le az éjjeli utazás.

- Nem szeretnék még egy ilyenben részt venni – válaszoltam.

Csendes a vonal, nem hallik már a géppuska, kezd egy nyugodtabb élet kialakulni. Megérkeznek a kitüntetések a századhoz, még Ferenc József császár és montenegrói állomásozásunk idejéből. Zombori és Szilágyi a számvevőségen tanúsított munkásságáért örvezetői rangot, szorgalmas és pontos munkájáért a szolgálati Vaskeresztet a szalaggal nyeri el.

Április vége felé kezdett olvadni a hó, melegegett az idő. Az öregasszonynak a szőke lánya is megjelent a láthatáron. Láttam én a téli napokban is, de úgy be volt bugyolálva, mint egy öregasszony. Bezzeg most a lenge öltözet látni engedte szép alakját, fürge mozgását. Kerestem az alkalmat a találkozásra, de vigyáznom kellett a hadnagyra, mert ellenezte volna. Nagy szerencsémre szabadságra ment négy hétre, helyettese nemigen törődött a dolgokkal, ránk bízott mindent.

Amint kiderült, a leány csángómagyar származású volt, elég furfangos népség. A beszédük a székely és a román keveréke. Tizenhét éves volt, három évig járt iskolába. Ruházatuk vastag szövésű pendely volt elől-hátul katrincával, szép színes szövésű ruhadarab. A lányok haja befonva, az asszonyok kendőt viseltek. Eleinte olyan volt a leányzó, mint a vadmacska. Nehezen tudtam beszélgetést kezdeni vele. Így aztán a kisfiúval barátkoztam, a szakáccsal süttettem egy rizses pudingot, marmaládéval és kakaóval. Ez megtette a hatást, hiszen alig várták az édességet. Mondta is Zombori:

- Nagy norokja van magának...

Két hét múlva azt mondja nekem a zászlós:

- Nem tudna valakit, aki járatos Pesten?

- Megyek én - jegyzem meg. - Mi a teendőm?

- El kell hozni Budáról a tisztí élelmezési raktárból egyet-mást, Miriam cigarettát és a Térképészeti Hivatalból térképeket. Maga értelmes ember, biztosan nem lesz semmi baj. Állítsák ki a nyílt parancsot, máris indulhat! - mondotta.

Bepakoltam három húskonzervet, két félkilós kakaót, két kenyeret, és irány Madéfalva. Délután 6 óra lehetett, a völgykatlanban enyhe idő. Az utat tudtam, mert a kocsival erre jártunk. Mire a Szellő-hegy aljához értem, kezdett sötétedni. Amikor a gerincre értem, észrevettem, hogy valami megváltozott. Nem volt erdő, csak hó bőségesen. Bele-belesüllyedtem, a holdvilág kikandikált a felhők közül, én csak mentem. Már csorgott rólam a veríték. Akkor balra tőlem, az alacsonyabb hegygerincen megláttam a csíkszépvízi szerpentintut. Visszaindultam a saját nyomomon, elérkeztem ahhoz a házhoz, amely megtévesztően hasonlított a csíkszépvízi útra vivő házhoz. Itt vétettem hát el! A kutyák ugattak, kijön erre egy öregember.

- Mit keres erre ilyen későn, őrzető úr? - szólított meg. Köpenyem kigombolva, törölgetem az arcomról a verítéket, miközben elmondom neki az úttévesztésemet.

- Maradjon vesztég, hiszen eléri a vonatot, reggel 8.30-kor indul Madéfalváról. Nehogy elinduljon, mire a Szellő-hegyre ér, jön a hóvihar - kérlel az öreg.

Fiatal lévén nem hallgattam a jó szóra, nekivágtam az útnak. A hegy közepén lehettem, amikor elindult a hóesés. Hullott bőven, erőltettem a menetet, a szél egyre jobban fúj, de szerencsére hátba kapott. Amikor felértem a tetőre, a lábam a hóból már alig tudtam kiemelni. Nagy-nagy fáradtság fogott el, összeestem, a szél elibem fújta a havat. Álmoság vett rajtam erőt. A két kezem a köpeny ujjába dugtam, fejem a mellemlre hajtottam. Kis idő múlva olyan jó melegséget éreztem, nehéz volt arra gondolni, hogy menni kell, mert 20 000 korona van nálam. Magamat biztatva feltápáskodtam, elindultam. Megfeszített erővel lépkedtem a hóban, míg el nem érkeztem az erdőn átvivő szerpentinhez. Mikor érek az állomásra? - csak ez járt az eszemben.

Ahogy lejjebb értem, úgy csendesedett a szél, lassan a hóesés is megállt. A falu végén egy házból világosság szűrődött ki. Bezörgetek, kijön a gazda.

- Mi járatban errefelé ilyen korán? - kérdi. Beérünk a pitvarba, letakarítom magamat a hótól, kijön a felesége is. Bevisznek

a szobába: tegye magát kényelembe – mondják. Előadom a történetet, hogy Madéfalvára igyekszem a vonathoz, és elkapott a hóvihár.

- Szerencséje volt a rossz idővel, mert különben nagy erre a farkasjárás, különösen mióta maguk is erre a tájra húzódtak – jegyzi meg. – Üljön veszteg, még csak fél hat van, majd én megmutatom az utat – nyugtat meg a gazda. Bejön az asszony, hozza a friss tejet, tölt egy fél literes bögrébe. – Fogyassza egészséggel! Megittam, majd fizetni akartam. Nem fogadták el a pénzt. Az öreg elkísért a falu másik végéig, innen már látszott az állomás. Így indított utamra: – Ehajt ni, erre közelebb, arra hamarabb!

Egy kis patakocska mentén indultam el, de a víz irányát nem vettem figyelembe, úgyhogy vagy két kilométernyi út után jól kiszéledett. Gyerünk át szaporán! – biztattam magamat, de a csizmám megtelt vízzel, mire átértem. Nem vettem le, majd az állomáson – gondoltam. Így is történt, de a kapcát nem tudtam visszahúzni. Végignézték ezt a táborig csendőrök az állomáson, s amikor felszálltam, mindjárt igazoltattak.

- A nyílt parancs hamis, leszáll az első állomáson! – mondja az egyikük. Volt ott egy őrmester is, mutatom neki az irataimat, és a Vaskereszt kitüntetésem papírjait.

- Miért nem viseli a kitüntetést? – kérdi.

- A századomnál hagytam az irodában – felelem.

- Ne izguljon, ezek leszállnak az első állomáson, maga maradjon – nyugtatott meg.

Elszundítottam ezután, hiszen egész éjjel nem aludtam. Kolozsvár előtt elkészönt tőlem, helyére nem szállt fel senki, úgyhogy elaludtam. Egy állomáson állott a vonat, amikor felébredtem.

- Hol vagyunk? – kérdem.

- Püspökladány – válaszolják. Na én jól átaludtam Váradot? Majd visszafelé jövet meglátogatom szüleimet. Szolnoknál sok utas szállt fel, közöttük három megtermett nőszemély sok poggyásszal. Kettő mellém húzódtott: – Meddig megy, vitéz úr? – kérdik. Amikor Pestre értünk, arra kértek, segítenék-e nekik vinni a koffereket, mivel nincsen csomagom. A kijáráshoz érve át akartam adni a koffert, de a nő intett a szemével, hogy majd kint. Rögtön tudtam, hogy feketézők. A gödöllői kisállomásig vitették velem a nehéz csomagokat. Ott egy ifjú hölgy a nya-

kamba ugrik, és hangosan érdeklődik a kedves mamáról. Ölekezés közben a kezembe csúsztat 2 koronát, és eltűnik. Alig ocsúdok, vállamra teszi kezét valaki: „Államrendőrség!” Alig tudtam kimagyarázni magam a feketezés vádja alól.

Miután egy kiskocsmában megettem az ennivalóm, egy rendőr útbaigazításával elindultam Budára, a tisztí élelmezési raktárba. Miután megkaptam a járandóságomat, elindultam felkeresni a pesti rokonokat. Délután 5 óra körül érkeztem meg, a hozott ennivalót nekik adtam. Elmeséltem minden dolgomat, és hogy reggel a térképészeti hivatalba kell mennem. Az unokatestvérem velem jött másnap, de nagyon bizalmatlanok voltak ott, mondván hogy a térkép hadititok, végül itt is a kitüntetésemről szóló irat segített. Igaz, csak egyet kaptam, a Tatros-völgy hadi térképét. Unokatestvéremtől elbúcsúztam, és irány az állomás. Amikor Váradra értem, még mindig a térképügy járt a fejemben. Szüleimnek nagy volt az örömük, igaz, csak egy napig maradhattam. Aztán visszatértem, s peregetek tovább a napok.

Május vége felé jártunk, a szabadidőmet a szerelmemmel töltöttem. Jártunk az erdőbe számocázni, egyszer meglepett egy nagy medve. Ijedtünkben ketten kétfelé futottunk, én még azt is elfelejtettem, hogy nem egyenesen kell lefelé jönni, hanem a szerpentinén. Hazaérve mutatom a szép epret a hadnagy úrnak, és elmesélem a medvekalandot is. Ő esténként a bajor ezred helyőrségparancsnokával kártyáztatott, elmesélte neki a történeteket. Így történt, hogy másnap a medve a két bocsával együtt a ház ereszen lógott, s a következő napokban medvehúsból készült a gulyás. A bajorok nemzeti eledelüknek tekintik, úgy-hogy saját recept szerint készítették.

Ekkoriban történt, hogy elfogtak egy nagy román kémbandát, Gyimesbükkön ülésezett a hadbírótság. Számos tisztet már ki is végeztek. Minden alakulatnál puhatolóztak, a civilek körében is. A szerelmemtől kezdtem elhidegülni, mert attól féltem, hogy még beleránt valamibe. Ugyanis a juhsajt-vásárlást csak általa tudtam lebonyolítani, vele mentem a hegyek közé – és persze mindezt a hadnagy tudta nélkül, mert ő óva intett a női személyektől. Azt mondta, a háborúban a legveszedelmesebbek a nők. Kérdezgettem is Zomborit, hogy nem gyanít-e valamit a hadnagy. Elhatároztam, hogy megváltoztatom az életmódomat.

Június 30-án érkezett egy átirat, hogy Szilágyi I. őrzetető és Bartus Lajos közlegény jelentkezzen a gyimesbükki gyűjtőtáborban. A hadnagy meleg szavakkal búcsúztatott, én is éreztem, hogy sehol ilyen jól nem fogom érezni magam. Zombori Károlytól mint testvéremtől búcsúztam, könnyhullatással, a boldog viszontlátás reményében.

Másnap reggel elindultunk egy német kocsival, amely élelemért ment Gyimesbükkre. Ott délben bevagoníroztak bennünket: Irány Temesvár. Egy drótkerítéssel körülvevett baraktáborba kerültünk. Innen irányították tovább a csapatokat. Mi váradiak másnapra lettünk előjegyezve az utazásra. A városba kijutni hivatalosan tilos volt, de mi egy páran találtunk egy alkalmas helyet a kerítésen, s kiléptünk. A gyárvárosba kerültünk, majd a mozi előtt lézengtünk, amikor észrevettük az igazgatót katonákat. Gyorsan irányt változtattunk, kijutottunk a város külső negyedébe, éppen egy járőr karjába. Egyenesen megmondtuk, hogy a frontról jövünk, és egy bajtársunk anyjának vittünk üzenetet. Összenéztek látva bizonytalanságunkat, de én arra kértem őket, kísérjenek be a táborba, hiszen nem vagyunk mi szökevények, csak szívességet tettünk a bajtársunknak.

- Hová valósiak? - kérdi a parancsnokuk.

- Váradiak vagyunk, és holnap már visznek is tovább, itt több ezredből állítják össze a csapattesteket - válaszolom.

- Maga, őrzetető, úgy fújja ezt, mintha betanulta volna - mondja a parancsnok.

- Ha nem hiszik, vigyenek! - mondom. Elindulunk, elől a parancsnok, hátunk mögött a két kísérő. Megyünk vagy tíz percig, mikor a parancsnok megjegyzi, hogy ha ő a táborba kísér, akkor mi szökevényeknek számítunk. Magyarázzuk megint, hogy csak egy szívesség megtételéről volt szó, nem is akartunk elszaladni, a felszólításuknak rögtön engedelmesskedtünk. Előveszem megint a kitétetésemről szóló papírt. Nézi, olvassa, megköszöni, majd kezet fog velünk, és jó utat kívánva magunkra hagy. Bartus megjegyzi:

- No, hanyadszorra van már norokja ezzel a Vaskereszttel, pajtás?

Délután vonatra ültünk, s a váradi IV. Honvédlaktanyába vittek, ahol életem másik fejezete kezdődött el. Nagyváradon a tüzérlaktanyában szállásoltak el, igen szűkösön voltunk. Hármán aludtunk két ágyon, mások meg a földön, szalmán. Megkap-

tuk a fegyvert és a felszerelést, következett ennek takarítása. Eszembe jutott egész eddigi katonaéletem, és sehogyan sem ízlett a jelenlegi. Hiába jöttem a harcterről, az őrmester úgy kezelt, mint egy újoncot. A saját bajtársaival kivételezett, az iparosokat gyűlölte.

Elhatároztam, hogy butának tettetem magamat, mert az iparosok akármilyen jól csinálták is a gyakorlatokat, nem volt jó neki. Én szándékosan nem csináltam jól. Meg is szólított:

- Hallja maga, őrvezető, maga butább, mint amikor idekerült.

- Igenis, jelentem alássan! - mondom, majd tisztelgek, de nem a sapka oldalsó széléhez teszem a kezemet, hanem a simléder közepéhez.

- Maga marha! Nem látja, hogy csinálja a többi? - Azzal elibem ugrik, én hátrálok, a kezem a fülem mellé teszi, de ahogy elengedi, visszateszem az előbbi helyzetbe. - Hogy adtak egy ilyen marhának rangot! - ordította.

A nagy gyakorlótérre jártunk ki délelőtt, délután. Nem tudtam, hogy meneteléskor melyik lábbal kell indulni, ezért a baljobb vezényszóra mindig „tévesztettem.” Akkor egy széna- és egy szalmacsomót kötöttet a lábamra a kiképző tizedes, s ezek nevét vezényelte. Jöttek a fegyverfogások, azzal is sok baj volt velem. Ha nem ment jól, futólépést vezényelt, és „feküdj-föl” sokszorosan. Két napig kínozott, de én álltam. Végre lefeküdtem, és nem keltem fel... majd, ha kipihenem magam. Erre a tizedes megrúgta a lábam, akkor azért nem ment a gyakorlat.

Az őrmester jelentette a főhadnagy úrnak, hogy nem lehet semmire menni ezzel az őrvezetővel, pedig szolgálati érdemei elismeréséért kapta a Vaskeresztet, a személyi lapjába van írva, egyébként nem hordja. - Várjunk vele, ha nem lehet használni, kórházba küldjük - határozták el. Elmúlt egy hónap, de eredmény semmi. Ha kedvem kerekedett, a kerítésen át mentem haza, ha a koszt nem volt jó, este is kilógtam. Egyszer elkapott az őrmester egy kiruccanás alkalmával, reggel büntetésből folyosótakarításra küldött. Hárman voltunk, azt mondtam nekik: - Majd én tiszta vízzel utánatok csinálom. Az emeleti folyosót fel is mostam, a lépcsőfordulóba érve siettettek: csináld már! A két veder vizet fogtam, és kiöntöttem a lépcsőre, de úgy, hogy az oldalfalakra ment, ezek pirosra voltak meszelve.

- Mit csinálsz, te szerencsétlen! - ordítottak velem. A zajra előjött a tizedes, akinek a lábán harctéri „ajándék,” sérülés volt.

- Melyik marha tette ezt?! – kiabálja. Sietek lefelé, és jelentkezem:

- Tizedes úr, én voltam. – Hullott rám a „katonai Miatyánk” jócskán. Odakerül az őrmester is: – Mit szól a főhadnagy úr, ha megtudja? Legalább meggyőződik róla, milyen marha őrzetője van, vaskeresztes méghozzá – dühöngött tovább. Én meg egyszerűen csak kiabálni kezdek, hogy megyek az orvoshoz.

- Nincs neked semmi bajod, csak hülye vagy – jelentette ki az őrmester, majd hozzátette:

- Elengedlek, de ha nem leszel beteg, kiköttetlek két órára!

Kilencen voltunk orvosi viziten, én voltam az utolsó. A Weisz nevű ezredorvosunk elé kellett állni. Hármasával mentünk be. Mikor kijön az első három, kérdezzük az eredményt: – Egye meg a fene, egy pohár keserűvizet kap mindenki – dohogtak. Amikor rám került a sor, azt kérdi az ezredorvos: – Neked mi a bajod? Jó kondícióban voltam, az otthoni koztkiegészítésnek köszönhetően, nem tudtam, mit mondhattam volna. Hónom alá teszi a hőmérőt (a másik kettő már megkapta a keserűvizet), és akkor eszembe jutott, amit az iskolában tanultunk a pántlika-gilisztáról.

- Nem fáj nekem semmim, csak olykor viszket a végbelem, és este, ha leveszem a gatyám, olyan kis fehér karikák hullanak ki. Megnéz jól, aztán kérdi:

- Fiam, te voltál a szerb fronton? Amikor válaszolok, kijelenti:

- Azonnal a gyengélkedőbe, te nagyon beteg vagy! A tizedes bevitt a kórterembe, miután lezuhanyoztam és tiszta fehérneműt kaptam.

Hamarosan következett a délelőtti vizit. Az utcára néző ablak alól megszólít valaki:

- Szervusz, Szilágyi! Kiderült, hogy osztálytársam volt, Gacsádi Imre a neve. Mellette feküdt Bura Sándor, a híres cigányprímás. Mutogatják nekem, hogy kell a hőmérőt a pokróc alatt „kezelni” a lázat előidézendő. Vizit után elmeséltük eddigi katonasorsunkat, később én megkaptam az első kezelést. Tisztában voltam vele, hogy nálam nem érnek el eredményt, meg kell találnom a megfelelő eljárást, hogy ne jöjjenek rá a félrevezetésre. Beöntést rendeltek el másnapra, a barátaim elmondták annak végrehajtását. Másnap a beöntés közben mondom egyre, hogy nem bírom már, de az ápoló csak biztat, vegyek mély lélegzeteket. Egyszerre a cső kiesett, utána jött

minden, az ápoló megijedt, elejtette a tálat. Még nekem állt feljebb, hogy ne kínozzanak itt engem, inkább kimegyek. A betegek nevettek, majd megérkezett az ügyeletes orvos, az ápolóval felmosatta a tócsát, persze az káromkodott. Megjött a főorvos is, előadom a történeteket, erre leszidja az ápolót, hogy az ürüléket kiöntötte, hiszen vizsgálat alá kellett volna vetni. Én csak hajtogatom, hogy ki akarok menni.

- Meg akarunk gyógyítani, fiam - csitítgatott. - De ha neked nem kedves az életed, mehatsz!

- Köszönöm, főorvos úr, csak arra kérem, adjon szolgálatmentességet a mai napra.

Mivel a tüzérlaktanyában voltunk, a század naposai várokoztak a folyosón, hogy visszakísérjék, akiket kiírtak. Ahogy a kapuórséghez értünk, a lábtekerőmet meg kellett igazítanom, közben hallom, hogy a vizitre jövők közül azt mondja valaki: - Te, lógjunk meg ettől a málészájú tizedestől, a sarkon van a kocsmá! - Ezt hallva meglazítottam a másik lábtekerőmet is, és a kapuhoz érve kezdtem igazgatni. Az őt azt mondja: csak kint állhatok meg, a kaputól tíz méterre. Én jobbra húzódtam, ők balra indultak. Hátranéz a tizedes:

- Gyere utánunk!

- Jó, csak menjetek! A sarok után behúzódtam egy kapualjba, kikandikáltam, hogy néznek-e hátra. A tizedes megfordult, várakozott egy kicsit, majd megindult előre. Na, Pista, itt az alkalom - mondom magamnak. Egy líciumbokor volt túloldalt, abba belehasaltam, és vártam a fejleményeket. Kis idő múlva megjelenik a tizedes és a bajtársak. Néznek erre-arra, majd megfordulnak és elmennek. Hazafelé vettem az irányt, 10 óra lehetett, apám volt csak otthon. Egy kissé összevitatkoztunk, mert szerinte vissza kellett volna mennem a laktanyába. - Én ezt a napot itthon töltöm - jelentettem be, majd civilbe öltözve bementem a városba. Találkoztam egy volt iskolatársammal, aki nagyon csodálkozott a kaszárnyabeli viselkedésemem.

- Te, Szilágyi, az iskola büszkesége voltál mint második tornász, hogy tűröd, hogy hülyének nézzenek?

- Háború van, most minden akkor jó, ha ellenkezőleg teszi az ember. És én élni akarok. Sokat tanultam eddig, nem akarok a mások dicsőségéért meghalni.

Két nap múlva mentem be a laktanyába, mivel közben augusztus 20. volt, ünnep. A hadnagy nagyon mérges volt, majd

kizavart a gyakorlótérre. Ebéd után riadóztattak. Névsorolvasás volt, majd húsz embert kiválasztottak, köztük engem is. Az őrmester vezetésével elérkeztünk a 4-es laktanyához, ott átadott bennünket. Huszármentés tisztek ültek egy asztal körül. Odamegyek az egyik főhadnagyhoz, tisztelgek, és jelentkezem előírásosan, s megkérdem, hova visznek bennünket.

- Szegedre a 3. huszárezredhez - válaszolja. - Kérem, engedjen haza elbúcsúzni a szüleimtől. Akkor a társam is odajön, és ugyanezt kéri.

- Magyar emberek vagytok? - kérdezte.

- Igen.

- Akkor becsületszavakat adjátok, hogy visszajöttök, és mehettek. Hazaérkezve csak apámat meg a testvéreimet találtam. Elbúcsúztunk fájdalmasan, majd visszamentem a kaszárnyába. Hamarosan megjött a másik is.

Este 8 órakor már Szegeden kivagoníroztak bennünket. Kétszázan jöttünk a hat vagonban. Másnap reggel a nagy huszár-laktanya udvarába vittek testgyakorlatra, az éjszakát a rajcsűrben töltöttük. Én az 1. század 1. szakaszának 1-es rajparancsnoka lettem. Nem ismernének már rám a váradi bajtársak meg az őrmester, keresnek a „hülyét“! Itt mindenki megadta nekem a tiszteletet. Szigorú, de igazságos voltam hozzájuk. A század irodistájával megismerkedtem, majd jó barátok lettünk. Egy alkalommal gyülekező után a századparancsnok, Bánovszky J. behívott az irodájába, és érdeklődött eddigi harctéri beosztásom felől. Másnap az asztalosműhelybe helyeztek, fa kézigránátokat készítettünk egy kerékgyártóval. Az ott lévő asztalos őrmester nem engedett be a műhelybe, csak az előtte lévő sötét pincében dolgoztunk. Szóvá tettem, de csak annyit mondtak: siessünk a gránátokkal, nagyon kellene. Mondom a kerékgyártónak, itt a kezünket is levághatjuk ezzel a rossz szerszámmal. Kimegyek az alagsorból, szembe jön egy idős tizedes, keres két embert: Lócsére kell menni sürgősen lovakért.

- Mennyi időt vesz az igénybe? - kérdezem.

- Három napot - feleli. Az őrmester megadja az engedélyt, a tizedes siettet, hogy köpennyel, oldalfegyverrel, kenyérsákkal menjünk az őrésre, ő megy az élelemért. Megyek a kerékgyártó cimborához, hogy induljunk.

- Nem lesz ebből baj? - kérdezi. - Mi lesz a kézigránátokkal?

- Majd megcsinálja az elegáns asztalos - válaszolom. Jött a tizedes az élelemmel, kiosztotta.

- Na fiúk, indulás gyors léptekkel az állomásra - indított utunkra bennünket.

A nagyállomáson a katonai vasútőrségen felolvasták a menetlevélbe beírt személyeket. Beültettek egy személykocsiba. Körülbelül délelőtt 10 óra lehetett ekkor, és este 11 körül Lőcsén voltunk. Egy tudószanatórium nagy épületében szállásoltak el. Reggel 5-kor kimentünk a teherállomásra, a lovak még nem voltak ott, így elkérezkedtem egy kis pálinkát inni, de bizony ahol mi jártunk, nem volt ilyen üzlet. Kiértünk a főutcára, itt lépcsőzetesen volt kialakítva a járda pihenőkkel. Elértünk egy térre, a hadapródiskola tárult elé, ami éppen olyan volt, mint a váradi vagy a marosvásárhelyi katonai iskola. Itóka nem volt, mert csak 8 óra után nyitottak a boltok.

Visszamentünk a rakodóállomásra, ott találtunk egy kocsmát, és megittunk egy deci fenyőpálinkát. Mire a vagonokhoz értünk, a lovakat már bevagonírozták. Egy bála széna és szalma, két vászonveder 12 személynek a 36 huszárlóhoz, személyenként három ló. Még nem aludtam ilyen közel lovakhoz, amelllett teherszállítmány lévén, elég lassan haladtunk. Első nap csak Hatvanig jutottunk el. Ott várakoztunk. A társaság észrevette, hogy a letakart vagonokban krumpli van. Vászonvedrekkel hordta mindenki. A kerékgyártó kolléga is hozott. Két téglafurma követ is hozott, és már rakta is a szalmát, hogy főzzük meg a krumplit. Persze a lovak a füsttől kaparták a hídlást. A krumpli megfőtt, jóllaktunk, s lóbáltuk a lábunkat kifelé. Egy órháznál elhaladva látjuk, hogy az őr kiabál, és mutogat a kocsialá. Odanézőnk, hát látjuk, hogy ég a padló. Már egy jókora lyuk volt, amikor sikerült eloltani. A legközelebbi állomásra beérkezve a vonatvizsgálók szokás szerint megjelentek, de csak a tengelyeket figyelték, a csapágyaknál ütögettek, nem vették észre a lyukat. Folytattuk utunkat, de engem nem hagyott nyugton a dolog. Mondom a társamnak: - Mi lesz, ha megérkezünk, s a lovakat ki kell vinni, ha valamelyiknek a patája beleakad? Leszakadhat az egész. A krumpliért, a lóért és a vagonért hadbírótság elé kerülünk - morfondíroztam. A társam is megjárat nagyon.

Szeged felé közeledve lassított a vonat egy paprikaültetvénynél. A fiúk ugráltak kifelé, neki a földeknek. Én is megyek,

a sapkámba szedek jócskán, egyesek úgy ették, mint az almát. Beleharapok egybe, de úgy éreztem, mintha tüzet nyeltem volna. Szaladok vissza a vagonba, hogy kiöblítsem a számat. A paprikát ki akartam hajítani, de a társam nem engedte. – Nézd, mit szereztem időközben – mutat a padlóra. A kiégett lyukon egy nagyjából 50x50-es vaslemez volt, rajta szalma.

Megnyugodva vártuk az érkezést. Leakasztják a vagonokat, a rámpára tolják. – Kiszállni! Gyülekezni! – halljuk a parancsot. Egy fiatal huszárhadnagy intézi a lovak kioldását. A társam elvégzi, én addig az ő lovait fogom. A kenyérzsákomat akartam közben levenni a szegről, s meghúztam az egyik ló kötőfékét. Az megugrott, kiszabadult a kezem közül, a másik kettő is ficákolni kezdett, majd elszabadultak. Lett nagy riadalom. A többiek összefogták őket, de jött a hadnagy, kérdezi, kié volt a három ló. Jelentkeztem szabályszerűen. A nevemet felírta a noteszébe, meg az adataimat is. – Lesz rá gondom, hogy ne félj a lovaktól – jelentette ki. Én szomorúan bandukoltam a csapat után.

Közeledtünk a hátsó kapubejárathoz. Remegett a lábam, el voltam keseredve nagyon. – Hová jutottál, te Pista? – mondom magamnak. Bezárult mögöttünk a kapu. A köpenyeket és kenyérzsákokat leraktuk a földre, közben hallunk valami kiabálást az udvar szemben lévő részéből. Kijön egy őrmester, kérdem tőle, hova szedik ott az embereket.

– Táncezredbe – mondja.

– Hát az mi a fene?

– Tanoncezred, továbbképző altiszti tanfolyam, Várpalotára mennek – válaszolta, s mondott egy huszáros Miatyánkot. Széjjel-nézek, s látom, hogy a hadnagy az istállóba megy be két lóval, erre nyakam közé kapom a lábam, s meg sem állok a szemközti épületig. Ott elkiáltják: – Na, nem jelentkezik senki más? Én erre nehéz elhatározás után bemondom a nevemet. A szokásos adatfelvétel után megyek a raktárba, kicserélik a köpenyemet barna lovasságira, és a sapkámat simléder nélkülire. Utána megyek a szakasz hálótermébe, ahol azzal fogadnak, hogy kerestek. Hamarosan jön az írnok az irodáról, megkérdi barátilag: meggondoltam-e jól a döntésemet. Elmesélem neki a lovakkal történeteket, mire megjegyzi, hogy akkor százszor jobb, mintha a lovasságnál maradtam volna.

Másnap reggel gyülekező, felolvassák a tanezredbe menők nevét. Kiadják a parancsot, hogy minden egyéni és katonai

holmit csomagoljunk össze menetkészre. Ebéd után indulás a nagyállomásra. Volt közöttünk a hadnagytól lefelé rangfokozatban mindenféle, összesen körülbelül 25-en lehettünk. Elindultunk 4 órakor, és másnap Székesfehérváron voltunk. Átszálltunk egy helyi érdekűre, és egy Isztimic nevű községben szálltunk le. Egy nagy hodályba szállásoltak el, szalmán feküdtünk. Másnap megkaptuk a beosztásunkat, házaknál szállásoltak el. A lakosság németekkel vegyes volt, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Nagyon vallásosak voltak, főleg katolikusok és evangélikusok. Zsidó kereskedő nem volt köztük.

Hamarosan megkezdődött a kiképzés: fegyverfogási gyakorlatok és harcászati elmélet. Kezdetben csak lapultam, nem tudtam, itt mi legyenek: okos-e vagy hülye. Az előbbi mellett döntöttem. Az ötödik napon egy szigorú zászlós, Örley keze alá kerültem. Egy erdőirtáson voltunk, pihenő alatt megkértem, hogy levelet ír hassak. Egész idő alatt le s fel járkált a hátam mögött, így látta meg, amikor a lapot címeztem, hogy hova írom. Mosolyogva nézett rám, majd elmondatta, mi a foglalkozásom. Kiderült, hogy váradi származású, ismerte apámat és a mesteremet. Meghívott estére hozzájuk, a zászlósokhoz. Általa ismertem meg Mérai tiszthelyettest, aki személyi adataim felől érdeklődött. Apámtól hallottam róla még a háború elején, hogy szülőfalujából való, és a 4. honvédezred aranyérmének kitüntettetje. Most a beszélgetés végén megkérdeztem, hogy nem azonos-e a Belényessonkolyosra való Méraiakkal. Igenlő válaszára megkérdeztem, nem ismeri-e az ottani születésű Misu Szilágyiakat, mert én a fia vagyok. Szívélyesen elmondatta velem eddigi életem folyását, majd kijelentette: – Ha asztalos vagy, van itt egy Újlakra való kerékgyártó is, a tisztí étkezde számára kell készítenetek asztalt és lócákat.

Este elmentem a zászlósok szálláshelyére, Örley zászlóssal közöltem a történeteket. – Jó helyed lesz ott – mondotta. Így is lett. A társammal megértettük egymást, étkezni a kocsmároshoz jártunk, aki meg volt elégedve az asztalokkal, még egy-egy pohár bor is kijárt nekünk. Sajnos e paradicsomi élet csak két hétig tartott.

Mérai kiképző tanár századának minden tagja ki kellett hogy vonuljon a gyakorlótérre. Ott egy feljebbvaló látogatását fogadtuk, egy százados érkezett egy pónilovon. Elvonult a század előtt, utána pihenjt vezényeltek, a fegyvereket gúlába raktuk.

Ezután verseny következett különféle testgyakorlatokból: futás, árokugrás, bakugrás és guggoló futás. A díjak: I. – egy korona, II. – 50 fillér, III. – oklevél, a IV. és V. pedig 24 órai eltávozás. Megindult a tolongás a jelentkezésre. Én az elsők között jelentkeztem a futásra, összesen tízen voltunk. Elől haladtam, egyszer hátranézek, egy bunyevác fiú szegődik mellém, de olyan gyorsan szedte a lábát, hogy két méterrel lemaradva csak a második lettem. Következett az árokugrás. Itt húszan indulunk, nekem jól sikerült a lendületvétel. Utána nehezebben ment, mert omlott a partfal. A bakugrásban szintén első lettem. A díjkiosztás után sorakozó, a százados végignézett rajtunk elégedett arccal. Én mondom a többieknek:

- Fiúk, eladtuk a bőrünket!

- Nem igaz, majd meglátjuk – mondogatták. Kis idő múlva elhangzott a sorakozó: – Akik a nevüket hallják, szállásukra mennek, és minden holmijukkal visszatérnek. Most már mondogatták a fiúk: – Igaza volt Szilágyinak? Elbúcsúztunk a bajtársaktól, majd elindultunk.

A Bakonyon keresztül Inotára értünk, ebéd nélkül. Egyórai menetelés után nagylombú tölgyfák közt, kissé hűvös levegőn értük el az erdőszélt. Fáradtak voltunk nagyon, de inkább szomjúság gyötört és éhség. Délután 5 óra lehetett, amikor megláttuk egy falu tornyát. A falu alatt egy völgykatlanba értünk, szögesdrótkerítéssel körülvett barakk-táborba. A százados már várt, a kapu megnyílt, és bent egy őrmester név szerint szólítva bennünket, barakkokra osztott. Emeletes ágyak voltak, pihenni szeretnénk volna, de még lélegzetet sem tudtunk venni, sorakozóra szólítottak. Vacsorát adtak – tepertőt egy kis merőkanállal. Utána meg kellett tisztítani a felszerelést, alig vártuk, hogy lemosakodjunk. Úgy éreztük magunkat, mintha fogolytáborban lennénk. Kilenc órakor már ágyban kellett lenni, reggel negyed 6-kor ébresztő. Indulás a gyakorlótérre. Menet közben futólépés. A százados is megjelent a pónilován, a menetet figyelve kiabált ránk. A gyakorlótéren díszmenetet végeztünk, szakaszonként öt-hatszor egymás után. Voltak kiképző altisztek, törzsőrmester, tiszthelyettes, hadnagy.

Három nap múlva megtudtuk, hogy a rohamzászlóalj köteléke vagyunk, teljesen más kiképzést kaptunk, mint a többiek, nagyon nehéz gyakorlatokat végeztünk. Kúszás, guggolva futás, gerendán futás, kerítés átmászás, vizesárok átugrás, hegy-

mászás, leereszkedés, fedezékásás, mindezt teljes rohamfelszereléssel. Az oktatók órával a kezükben figyelték az időt, jegyezték az eredményeket. Itt nem lehetett „hülyének“ mutatkozni. A százados egy minden hájjal megkent, ravasz ember volt, aki fogolycsere révén került haza Oroszországból. Hej, de sokszor eszembe jutott előző katonaéletem! Rájöttem, nincs menekvés, megadom magamat a sorsomnak.

Másfél hónap múlva egy Kókai István nevű, Ludovikát végzett hadnagy rajába kerültem. A sapkánk elejére halálfejet ábrázoló plakett került. Megtanítottak itt a gyorsaság mellett az éhezésre is. Reggel fél héttől este 6 óráig – ebéd nélkül gyakorlatoztunk jó idő esetén, ha esett, elméleti oktatás folyt az ellenséges lövészárkok éjszakai bevételéről, a drótkerítések elhárításáról. Eleinte félelem vett rajtunk erőt mindezeket hallva, de aztán belénk idegződött a végrehajtás, minden veszélyre való figyelés, hiszen ha a drótvágáskor nem ment a laposkúzás, éles golyó füttyült a fejünk felett.

Nem tudom, kitől, de szüleim megtudták siralmas helyzetemet, küldtek postán egy négykilós kenyeret. Szombat délután kaptam kézhez, a bajtársak körülvettek, míg kibontottam a zsákból. Adtam nekik is, a felét meg eladtam, mert öt napra kiadták a kenyéradagunkat. Sajnos rosszul tettem, mert az ötödik napon már nem volt semmim.

Nagyon nehezen teltek a napok, a százados egyre többet követelt tőlünk, mindig órával mérték a teljesítményeket. Bizony megszenvedtem a sporteredményeimért, amelyeket eljövetelelünk előtt szereztem, s ezek 2 korona 50 fillért hoztak nekem.

Végre elérkezett a záró gyakorlat, a honvédelmi minisztérium küldöttei és az ezredparancsnok előtt kellett igazolni eddigi kiképzésünk eredményességét. Tíz rohamrajnak kellett bemutatnia külön-külön a harctéri gyakorlatot, az ellenség tüzelőállásainak bevételét. Nehéz volt, a közeli dombokon voltak a megfigyelők. A tanfolyam ezzel a gyakorlattal bezárult, majd díszmenet következett. Mire hazaértünk, még az ételt sem kívántuk, csak az alvást.

Másnap reggel visszavittek Isztimicre. A többiek csak néztek, és kérdezgették, mit csináltak velünk, hogy úgy nézünk ki, mint a kifacsart citromok. A kerékgyártó komám meg meghízott. Amikor panaszkodtam, azt mondta: kellett neked dicsőség

meg hírnév. Hamarosan összeállították a névjegyzékeket, és útnak indítottak Szegedre.

A Keleti pályaudvaron vártuk a továbbindulást. Az egyik bajtársammal nézegettünk, amikor belebotlottunk egy vasúti járőrbe. A parancsnokuk, egy főhadnagy magához szólít. Hosszú nézelődés után elküldi a járőrt, majd megszólít:

- Szilágyi, a suszter vagy? Otthon a Dőry-szigeten a torna-szerek szerelmesei voltunk. Nem ismersz meg?

- Akkor a főhadnagy úr csak Csepi Dezső lehet.

- Hagyd most a titulát, gyere az irodába! Közben átölel, megcsókoljuk egymást. Örömkönnyekek hullnak a szememből, hogy hat év után találkozhattam egy iskolatársammal, ki nem a ruhát, hanem a viselőjét tisztelte meg. Elmondtuk egymásnak eddigi pályafutásunkat. Vonatunk indulása szakította meg a beszélgetést, közben jött az őrmester bejelenteni, hogy meglógott egy őrvezetője. Amikor meglátta, hogy a belső szobából előjövök a főhadnagy úrral karonfogva, csak a száját tátotta. Később a vonaton érdeklődött, hogy honnan ismerem, de szüksézt adtam.

Másnap Szegeden a kivonuló legénység után az udvaron felsorakoztunk, és vártuk a szabadságos levelek kiállítását. Foggyott a létszám, és én csak nem kaptam meg. Szerencsére megjött Kókai István hadnagy, a rajparancsnokom. Mondom, hogy nem szólítottak még. Bemegy az irodába érdeklődni, és megtudja, hogy az elmeneteli névjegyzékben benne volt a nevem, de az érkezésiben nincsen. Kókait közben előléptették főhadnaggyá, és amikor az ezredparancsnokságon a kinevezést átvette, Zimmermann ezredes érdeklődött tőle, hogy van-e olyan személy, aki azokban a harctéri gyakorlatokban részt vett, vagy az egyéniekben szerepelt. Van ilyen, mondotta. Hozza ide! – volt a parancs, és másnap Kókai jelentette a századparancsnokságon, hogy itt van Szilágyi őrvezető. Katonásan jelentkezem, az ezredes pedig azt mondja Kókainak, hogy a helyszínen látta a harctéri gyakorlatokat, az őrvezető az egyéni gyakorlatokat is tudja. Két nap múlva hívtak az irodába, s kiállították a tíz napra szóló szabadságlevelemet.

Hazaérkezésemkor nagy volt az öröm otthon, csak édesanyám kérdezte: – Mi bajod van, fiam, mintha a kórházból jönnél? A családnak előadtam az utóbbi három hónap történetét, az átélt szenvedéseket. De nem akarván bánatot, keserűséget

okozni szüleimnek, azt mondtam, hogy minden rossz után jön a jó...

December 18-án érkeztem vissza a szabadságról, megtudtam, hogy menetszázadok havonként mennek a harctérre. Januárra én is bekerülhetek egybe – ébredtem rá a valóságra. Január 10. körül lehetett, harcászati gyakorlaton voltunk, Kókai főhadnagy mondja a mi parancsnokunknak, hogy Szilágyi holnap bevonulás után gyakorló kézigránáttal várjon az irodán, mert az ezredes parancsára be fogja mutatni az iskolában a gyakorlatot. Latyakos, havas idő volt, a „gránátdobás számolásra” földre esés után az arcomról csorgott a hólé. Az ezredes odajött, megveregette a vállam: – Bravó, fiam! Hamarosan magához hívatott, és elmondta, hogy a továbbképző tanfolyamon elért eredményeimért előléptet tényleges tizedesi rangra, emellett címzetes szakaszvezetőnek, és kimaradok a menetszázadból. Oktatni fogom itt a legénységnek a kézigránát szakszerű kezelését. Szavai befejeztével megköszöntem jóindulatát, de elmondtam, hogy én a menetszázadban akarok maradni a bajtársaimmal. A századparancsnok kijelentette, sajnálja, mert bennem talált egy igazi kiképzőtisztet.

Január 25-én a Szeged–Rókus pályaudvaron bevagoníroztak bennünket. Helyőrségi parancsra a külvároson át vittek, bár elől szólt a zenekar, fegyveres őnök akadályozták meg a hozzátartozókat, hogy búcsúzkodjanak. Később megtudtuk, hogy az előző napokban a 46-os gyalogezred menetszázadának kimenetelekora családtagok, a kísérők olyanokat kiabáltak, hogy nem engedik a vágóhídra a fiaikat. Hát ilyen időket éltünk 1918 januárjában.

A vonat indulása után a legközelebbi megállóban (tehervonattal vittek) már potyogtak le az emberek, a sötétben nem lehetett látni a távozókat. Békéscsabára érve, a kísérő tiszt ellenőrizte a kocsikat, a mienkből a fele hiányzott. A vasúti parancsnokság leakasztatta a kocsinkat, kávéosztáskor tudtuk meg a névsorolvasáskor, hogy ki hiányzik valójában. Mindannyian Csongrád megyeiek voltak. Innen én is ellógtam, mert Csabáról reggel 6-kor indult vonat Váradra. Cséffán sikerült kibújnom az ablakon a civil utasok segítségével, és a már megvizsgált kocsikba jutni. Szalontán sokat várakozott vonatunk, kezdtek visszaszállingózni azok, akik még Szeged után az első állomáson szálltak le. Alig vártam, hogy Óssibe érjünk, még mozgott a vonat, amikor az árokba ugrottam. Meg is ütöt-

tem a lábam, de gyorsan irányt vettem a temetőbe, onnan már veszély nélkül juthattam haza. Sáros, havas volt az út, szüleim nagyon meglepődtek, mikor megláttak az új sűrű ruhában. Elmeséltem mindent, hogy megyünk a frontra, a hadosztályunk ott van Kirlibaba körül, oda visznek bennünket. – Ha nem hiszitek, délután 4-kor jöjjön velem a húgom az állomásra, majd ő megmondja a valót. A vonat 6 óra körül érkezett be, jelentkeztem rögtön a kísérő tiszthelyettesnél, aki a vonat megállásakor leugrott, és figyelte, ki akar lógni. Felszálltam, integettem a húgomnak, majd feljött a tiszthelyettes, és mocskolni kezdett. – Én nem szöktem meg, mindössze tíz órát voltam távol a csapattestemtől. Csupán szüleim iránti szeretetem vezérelt. A tiszthelyettest nyugodt beszédem felbőszítette olyannyira, hogy kötelelet kért, hogy kezeimet összekötözze.

– Jól szorítsa meg, hogy nyoma legyen jellemének – mondtam. A körülöttünk levő önkéntesek összenéztek és mosolyogtak.

Szerelvényünk beérkezett Biharpüspökibe, félretolattak bennünket, és kávéra hívtak. Hamarosan indultunk tovább, Diószeget, Székelyhidat elhagyva beérkeztünk Érmihályfalvára. Fél óra múlva megengedték, hogy vízért menjünk, vagononként három ember indulhatott a kulacsokkal. Nemsokára beérkezett a személyvonat, ehhez csatolva érkeztünk Nagykárolyon át Szatmárra, majd Királyházára. Itt leakasztották a vagonjainkat, és ebédet osztottak. Utána egy teherszerelvényhez csatoltak, estére érkeztünk Husztra. Kivagoníroztak bennünket, és a város szélén barakkokban helyeztek el. Reggelre megérkeztek a lógósok is, már csak hárman hiányoztak. Mint megtudtuk, a 11. lovas hadosztály székhelye volt itt, ide tartozott a debreceni 2. huszárezred, valamint a szegedi 3. és a kassai 5., továbbá a marosvásárhelyi 9. huszárezred. Ezek gyalogosítva lettek, de maradt egy-egy lovas egység a küldöncszolgálatra, amit a terepen használni lehetett, mert a telefonvonalak a lövedékek vagy a lakosság rongálása miatt tönkrementek. A postagalambok is kivették részüket a hírszolgálatból.

Megérkezésünk másnapján kellett volna tisztelegnünk a parancsnokság kiküldötte előtt, de a hózivatar miatt ez a következő napra maradt. Az ünnepségen hazafias bátorságra, az ellenség legyőzésének kötelességére buzdítottak bennünket. Ezután a menetszázadunk elindult, és egynapi menetelés után elérkeztünk egy ruszin faluba, magyar nevén Szentmihályra.

Ez a szegénység mintaképe volt: csak egy gazdag ember volt, a zsidó kereskedő. Leleményes ember volt, zsoldfizetés idején kis pogácsa formájú kalácsokat árult, amikor a legénységi konyhán a rántást kukoricalisztból készítették. A lakosoknak ipari szeszt mért pálinka néven, világossárgás volt a színe. Mikor kettesben voltam vele, megkérdeztem, hogy meri ezt mérni. – Kedves őrzető úr, ezt én így kapom az angrosszistától. Legyen szerencsém estére, zárás után meghívom. Elfogadtam meghívását, este már vártak. A férfi sánta volt, a felesége egy telt zsidó nő, gyereket nem láttam. Inaskoromból ismertem én már zsidó családokat, a polgáriban is volt alkalmam megismerni jellemüket. Hagytam, hogy a háziúr beszéljen, én csak továbbvittem a beszéd fonalát. Elmondott mindent, az üzlet menetét is – még cserekereskedelemmel is foglalkozott –, csak azt hajtogatta: nem vagyok-e spicli. Megnyugtattam, beszéljen csak nyíltan, nem lesz semmi baja. Mikor elbúcsúztam, kikísért, én a szállásomra mentem, közben azon gondolkodtam, hogy egy magyar ember miért nem tud ilyen jól jövedelmező álláshoz jutni...

Ebben a szegény faluban kevés volt a magyar anyanyelvű, a ruszinokat a pópa irányította. A babona, az írástudatlanság és főleg az alkoholizmus uralta a vidéket. (Már 3–4 éves korban adták a gyerekeknek, hogy „elűzzék a rossz szellemet belőle.”) A feleség rabszolga módra élte életét, a férj pálinka nélkül nem dolgozott. Három hét múlva továbbmentünk. A hegygerincen állapodtunk meg, itt is voltak házak, fából készültek, belül sárral betapasztva. Férfi lakos alig volt, csak néhány öreg, nők és gyerekek mindenütt. A házakban kicsi szobák voltak, minket az üres istállóban és a padlásokon szállásoltak el. Én a szakaszvezetővel egy öregasszonynál kaptam szállást. Jól beszélt magyarul. Elmondta, hogy kellene neki egy rakott spór, fizetne is nekünk, ha megcsinálnánk, vagy enivalót adna. Megbeszéltem a szakaszvezetővel, ő azt mondta: – Ne törődj velem, addig is eszünk. Hozzá is fogtunk, az egyik dolgozott, a másik az anyagot készítette elő. Az öregasszony boldog volt, hogy a faluban nem lesz ilyen senkinek...

Ittlétünk alatt oly rossz volt az élelmezés, hogy csak a naponta kiadott fél liter bor tartotta bennünk a lelket. A kenyeret kukoricalisztból sütötték, reggel kávékat adtak, délben „Hindenburg-főzelék” volt. Lórépát, krumplit főztek, de húst nem is-

mertünk. Azok jártak jól, akik tehén- vagy juhtartó gazdákhoz kerültek. De a gyakorlótérre jövet és menet énekelni kellett, hogy lássák, milyen jó kedvünk van.

Másnap reggel riadóztattak, a községháza előtt kellett sorakozni. Elbúcsúztunk a mamától, sajnálta, hogy nem fejezzük be a tűzhelyet. Hegyi utakon mentünk a havas időben, fáradtan érkeztünk a vasút melletti Száldobos községbe. Barakktábor volt itt, harctéri kiképzésre. A debreceni 2-es ezred készülődött a harctérre, az olasz frontra. A hadosztály kötelékébe tartozó 5. és 9. ezredek már elmentek, csak a 3. maradt itt, ugyanis minden ezred kötelékébe lengyel legionáriusok is be voltak osztva, és ők csak a hazájuk felszabadításáért harcoltak.

Míg az átszervezés folyt, IV. Károly király Husztra érkezését várták. Fogadására díszkaput kellett készíteni, ezért az asztalos és ács mesterségű katonákat Husztra rendelték. Annyi embert összpontosítottak, hogy jutott más munkára is: gazdasági, irodai felszereléseket, kocsiládákat is csináltunk. Volt olyan csoport, amely egy borbélyműhely teljes berendezését elkészítette. A mesterük nagy vagány volt, a kapott pénzen a csoport osztozott.

Az ünnepségek után visszakerültem a századhoz. Az élelmezés nagyon leromlott, kenyér helyett főtt krumplit adtak kockára vágva, kb. negyed kilót reggel, délben és este. Kaptunk hozzá szárított sós tengeri halat főve, jó nagy darabot, hetenként háromszor. Más húst nem ismertünk.

Húsvét ünnepe közeledett. Debrecenből jött egy tábori lelkész, a reformátusoknak istentiszteletet tartott úrvacsoraosztással. Négyszöget képezve álltunk az udvaron, úgy járultunk a kenyér és bor vételére. Mivel két hete csak a krumpli járta, voltak, akik kétszer is éltek e szent jegyekkel. Háromheti haditanácskozás után a legionáriusok visszakapták fegyvereiket, nekünk pedig parancsba adták ruhatárunk megjavítását és tisztítását, a fegyvereket fegyverművesek vizsgálták át. A vasútállomás melletti fürdőbe szakaszonként vittek, a ruhánkat fertőtlenítették.

Egyik nap őrszolgálatra voltam beosztva, a fontosabb katonai helyiségeket őriztük. Az őrség parancsnoka, egy Szöllősi nevű tizedes volt, nagy szájjal, de kevés tehetséggel bírt. A százados, a zászlóaljparancsnok-helyettes majdnem minden órában előttünk jött és ment, ilyenkor az őrségnek tisztelgéssel

kellett fogadni. Haragudott is rá valamennyi, mert elvonulása-kor a kocsiból mindig fenyegetőzött és kiabált. A pokolba kívántuk őt ezért. Én mint őrvezető, az őrség tagjait rendeltetési helyükre állítottam, a leváltottakat visszakísértem, miközben részükről „hullott az áldás” a százados fejére. Kis idő múlva szól a tizedes: – Ha jön a százados, vegye át a parancsnoki tisztséget, mert nekem van egy kis dolgom. Hirtelen eszembe jutott, hogy itt az alkalom kitolni a legénnyel, nem baj, ha ezért ülni fogok. Kisvártatva jött a százados, az őr kiabál: „Fegyverbe!” A fiúk már kimentek, én is kiértem, de nem az érkező oldalra álltam, hanem a sor végére. A fiúk váltig mondták: „Előre, őrvezető!” Én nem törődtem semmivel. A kocsí nagy robajjal megy el, a százados felénk sem néz. A fiúk vezényszó nélkül velem együtt a kezüket a szíjon végigcsúszatták a puska-agyig – ezzel be is fejeződött a tisztelgés. A tizedes már jött is vissza, kérdi, hogyan sikerült a tisztelgés. A fiúk azt mondták, most nem fenyegetett bennünket a százados, mert az őrvezető úgy befogta a száját, hogy egy hang sem jött ki rajta. Szállingózunk befele, lerakjuk a fegyvert, aztán már jön is felém a tizedes. Gúnyolódik, hogy miért kaptam én őrvezetői rangot. Eleinte nem felelek, aztán mondom: – Hogy egy ilyen gyáva tizedest helyettesítsek. Vigyen kihallgatásra, ott majd beszámolunk, hogyan teljesítjük a szolgálati szabályzatot. Azt akartam, hogy a meghallgatáson elmondjam, milyen hatalmi túltengéssel gyakorolja a feladatát. A gyakorlótéren a századparancsnok mindig figyelmeztette, hogy nem a kiabálás, hanem a meggyőzés, a rátermettség, a gyakorlat többszöri bemutatása a fontos.

Sajnos a kihallgatásra nem került sor, mert az őrségváltás után a debreceni 2. gyalogos huszárezred gazdasági hivatalának főnöke – főhadnagyi rangban – behívott az irodájába, és kérdezte személyi adataimat. Aztán azt mondta, ajánljak két megbízható embert, akik hűségesen teljesítik a rájuk bízott feladatot. Déli egy órakor, amikor elhoztam a mi őrségünk tagjait, jött a parancs: jelentkezzem a két kiválasztott fiúval. Megkaptuk az átutaló élelmezési iratokat, majd a főhadnagy közölte a feladatunkat. Néhány ládát kell elszállítani szigorú őrizet mellett. A lakatok leplombálva, még a közelükbe sem mehet senki. Reggel elszállítjuk az állomásra. Így is történt, reggel felraktuk a vagonba, mindhárman a ládákra ültünk élesre töltött fegyverrel. Amikor beérkezett a máramarosi vonat, hozzácsatolták a ko-

csinkat. Huszt-Királyháza-Nagyszőlős útvonalon Pestre érkezünk, majd a Déli pályaudvaron, s a Balaton mellett elhaladva mintha zöld fal mellett ment volna a vonat, hatalmas fák között. Kanizsára értünk, ahol a pályaudvar minden sín párja tele volt jövő-menő szerelvényekkel. Egy váltás alkalmával – négyóránként cserélődtek az örök – a kocsiban maradtam, mert nem lehetett leszállni. A főhadnagy beszédbe elegyedett velünk, kérdezgette családi állapotunkat. Az egyikünknek két gyereke volt, mi kettőnknek szülei, testvérei maradtak otthon. A főhadnagy fejét lehajtva hallgatta szavainkat, majd nyújtózkodott, és nagyot sóhajtott.

Csáktornyánál lekasztották a vagonunkat, és egy harctérre menő szerelvényhez csatoltak. Az osztrák-olasz határállomáson azt mondja a főhadnagy: – Na, fiúk, hányan érjük meg, hogy viszontlássuk ezt a határszakaszt? Szavai nagyon lehangoltak bennünket. A kétgyerekes családapa bajtársunknak könnyes lett a szeme.

Megérkezésünk után az állomáson kivagoníroztunk, már vártak ott a kocsik. Megindultunk az ismeretlen felé. Egy hegyoldalban lévő községbe értünk, kevés volt a lakos, főleg nők, gyerekek és öregek. Egy villaszerű szép épületben volt a gazdasági hivatal és az ételmezési raktár, itt lerakodtunk. Egy tizedes kísért szállásunkra bennünket, további parancsig. Egy kis szobában szénát tettünk a földre, lepihentünk nagyon nyomott hangulatban. Megérkezett a 3. szegedi gyalogos huszárezred is. Tizenkét napi távollét után jelentkeztünk a századnál. Délelőtt-délután nehéz gyakorlatokat végeztünk.

A gyakorlótér szőlőtőkék és eperfák között volt, árnyékos helyen. A szőlővenyigéket a fiatal eperfák átfúrt törzsén vezették át, a sorok között 2,5 méter volt a távolság. A lakosság selyemhernyó-tenyésztéssel foglalkozott. Tavasszal a fiatal eperfaágakat lemetsztették levéllel együtt, és ezeket egy helyiségben dróthálókra rakták, hogy a hernyók le ne essenek. Gubózáskor a gubókat ládába rakták, és a közeli gyárba vitték. Ilyenformán tavasszal az eperfa, ősszel a szőlő biztosított megélhetést nekik. Hatalmas, egy-másfél kilós fürtök teremtek, főleg piros szőlőt termesztettek. Ezt sem láttam volna, ha nincs a háború – vigasztaltam magamat. Erre szükség is volt, mert az új harcászati bevezetésével azt az új jelszót kezdték hangoztatni, hogy: „Győzni vagy meghalni!” A feletteseknek pedig példát kellett

mutatniuk az önkéntes szakaszparancsnokoknak. Hamarosan emelkedtek is a rangfokozatok, mert tisztkebből hiány volt.

Hadosztályunkat ide-oda tologatták az olaszok elleni támadásra. Jó idő esetén kint aludtam a szabadban, a citrom- és olajfák illata valósággal elbódított. Az 1. század 1. szakasza 1. rajának parancsnoka lettem. Volt két váradi fiú velem, azt kérdezték, miért tettem Váradon azt a hülyeséget, hogy a szakasz bolondja voltam. – Látjátok, ezt akartam elkerülni, de nem sikerült. Már csak az Istenben bízom.

Június vége felé a gyakorlótéren magához kéretett Varga törzsőrmester.

- Hova való vagy te, Szilágyi? Elmondom, hogy Nagyváradra, a foglalkozásomat is kérdi, majd azt mondja:

- Ide figyelj, harminc napi szabadságot kapsz, ha elviszel vagy elvisztek hat vég selymet hozzám Szegedre. Gondolkozz, ha benne vagy, este gyere be az irodába.

- Törzs úr, ezt egy ember egyedül nem tudja elvinni, mert azt mondják a szabadságról visszatért bajtársak, hogy menetkor a kissé domború hátizsákot a tábori csendőrök átvizsgálják.

- Aludj rá egyet, reggel majd folytatjuk – fejezte be.

Tárgyalok a két váradi legénnyel, de azok nem vállalják. Még Szegedről volt két őrzető barátom, az egyik Derecskére, a másik Sáptra való volt. Előadom nekik, miről lenne szó, hosszas gondolkodás után belemennek, de ígérik, hogy velük együtt megyek a fogdába. Ebéd után bemegyek a törzshöz, előadom, hogy Bakos és Hajdú őrzetőkről lenne szó.

- Jól választottál, csak azt is mondd, hogyan képzeled a kivitelezést.

- Magunkra tekernénk, a hátizsákban csak az élelem lenne, a csendőrök csak arra figyelnek.

- Idáig jó a számításod. Akarsz még valamit?

- A törzs úr adjon három tiszta inget és gatyát, meg egy csomó spárgát, a többit bízva rám.

Beleegyezett. Kiállították a 30 napra szóló szabadságlevelet, majd orvosi vizitre mentünk. A törzs arra kért, ne hangoztasuk a menést a többiek előtt a saját érdekünkben, ugyanis az ezred rövid időn belül a vonalba megy a 2. huszárezredet felváltani.

- Azt hiszem, nem csináltatok rossz üzletet – mondotta. Legyetek itt reggel 5 órára, csak köpeny és derékszíj, bajonett nélkül.

Így is történt. Akkor bezárattam az ajtót, magunkra vettük a tiszta fehérneműt, majd a selymet magunkra csavartuk a válltól a derékon át le a bokáig. Mikor végeztünk, magunkra vettük a használt fehérneműt a selyemre, és a derekunkon spárgával átkötöttük. Készen is voltunk 7 órára. Szerencsénk volt, mert a trénkocsik kenyérért mentek a tábori pékséghez, levittek bennünket Udinébe, majd a Victoria felől jövő katonavonatra ültünk. A tábori csendőrség gyors vizsgálatán átestünk, Laibakon át Csáktornyára érkeztünk. Itt örömben egy kupica pálinkát ittunk, mielőtt átszálltunk a Szegeden keresztül Nagyvárad felé vivő katonai gyorsra. Reggel érkeztünk Szegedre. Többszöri kérdézősködés után megtaláltuk a törzs lakását. Bezörgettem az ablakon, egy nő nézett ki. Én átadtam a férje levelét, bár kissé félősen nézett, mert az arcom és a kezem csupa kormos lett az utazás alatt. Aztán kinyitották a kaput, három nő fogadott. Bementünk a konyhába, a szemük csak a hátizsákot fürkészte. Én kértem egy kis vizet, hogy megmossuk kezünk, arcunk. Akkor elmondtam, hogy a selyem rajtunk van, engedjék, hogy letekerjük. Mindjárt másként néztek ránk. A feleség már ennivalót kezdett készíteni, de mi csak azt tudakoltuk, mikor indul Várad felé a vonat. Szeged-Rókusról 9 órakor, tudtuk meg, s már indultunk is az állomásra, ismertük az irányt, hiszen innen vittek ki a frontra január végén.

Beszállás után a két bajtárs egyre kérdezgetett: hogy lehet, hogy egy altiszti rangú törzsőrmester ennyi selymet tudjon szerezni. Többet én sem tudtam, – Nekünk a harminc nap szabadság a fontos, és hogy megmenekültünk a piavei első rohamtól – feleltem. Mikor megérkeztünk Váradra, megbeszéltük visszaindulásunk idejét.

Hazaérkeztem, ám a szüleim, pláne apám gyanúsán nézett rám: – Mi az, fiam, megint lógsz? Megmutattam szabadságos levelem, édesanyám megölelt, hullottak a könnyeink. Hamarosan híre ment, hogy itthon vagyok, jöttek az ismerősök érdeklődni. A hozzátartozóktól a postai tábori számot kértem, így akartam kitérni a válaszáadás elől, mert még a szüleimnek sem akartam megmondani, hogy az olasz fronton vagyok. Az újságok úgy tüntették fel, mintha Piavénál mi csak üldöztük volna az olasz haderőt. Az isteni gondviselésnek köszönhettem ezt a selyem-ügyet, el is jártam templomba édesapámmal. Az első vasárnap elmentem a városba, hogy lássam, milyen a háborús

szórakozás. Az itthon maradottak szélhámosok, züllött nők társaságában mulatoztak, fitogtatva pénzüket. Ha rám lett volna bízva, az ilyeneket küldtem volna az első vonalba.

Szabadságom idejét szüleimmel töltöttem vagy a természetben. Anyám észrevette lehangoltságomat, kérdezte, beteg vagyok-e. – Nincs énnekem semmi bajom, csak megkomolyított a háború – válaszoltam. Pedig mindig azon járt az eszem, hogy mi vár rám, ha visszamegyünk. Lassanként eljött július 21., a búcsúzás napja. Szegény anyám keserves sírás közben mondja, hogy még július 24-ét, születésem napját sem tölthetem itthon. Ismét erőt vett rajtam a letargia. Apám ki akart kísérni az állomásra, de lebeszéltem. A nagyobbik húgomat kértem, hogy kísérjen ki. A Várad-Csáktornya katonai gyorsal mentem, bajtársaimat még nem láttam sehol. Könnyes szemmel búcsúztam el húgomtól, kértem, vigyázzon szüleimre.

Már füttyölt a vonat, de ismerős sehol. Szalontától kezdtek gyűlni a szabadságról visszatérő bajtársak. A kocsinkban ülők közül vagy három káromkodva mondta, hogy sürgős behívó érkezett szabadsága megszakítására. Szegedhez közeledve, egyre több lett az ilyen bajtárs. Csáktornyáig megtelt a kocsi. Itt átszálltunk egy osztrák kocsiba, amely a frontra ment. Kormoncán felszállva, Udinéig hol személy-, hol marhavagonban kaptunk helyet. Itt kiszállva, a selyemgyárig gyalog mentünk, majd megkerestem a közvetítő irodát. Másnap megérkezett a két bajtárs is.

Gázmaszkot kellett vételezni és kipróbálni, majd engem 20 fő parancsnokává kineveztek. Gyalog kimentünk Udinéig, majd az állomáshoz közel, egy lerombolt malomban letanyáztunk. Csak éjjel volt vonatunk Victoriáig. Én elmentem körülnézni az állomásra, hamarosan rám szólt valaki: – Mit keres itt, örvezető? Herbei Constantin volt, egykori bajtársam, aki most a vasúti átvonulók kintinjának a főszakácsa. Beszélgetésünk során megkérdeztem, nem lehetne-e egy kis kaját szerezni. – Jöjjetek holnap délelőtt, majd meglátjuk. Visszamegyek, a banda nagyban kártyázik. Elmondok mindent, csak arra kérem őket, maradjunk együtt, mert ha valamelyiket elkapják a táborig csendőrök, mindenikünknek baja lesz. – Bírjátok ki ma éjjel, mert csak holnap éjjel megyünk! Helyeselték. Másnap délelőtt felkerestem Herbei főszakácsot a kintinban, ő bemutatott az őrmesternek. Akkor még volt egy kis román nyelvtudásom.

Megkaptam a 21 személyre szóló jegyet. Nagyon megköszöntem mindkettejük szívességét, mert nem járt volna ebéd, hiszen az útra megkaptuk a háromnapos hideg ételt.

Elérkezett az éjjel 11 óra, a sötétben beszálltunk egy marhavagonba. Elfogott a félelem, nehogy aknára fusson a vonat. Csak két vagonban voltak katonák, a többiben lőszer, közvetlenül a mozdony után kapcsolva. Nagyon hosszúnak tűnt az út. Amikor megállt a vonat, az egyik határrendőr szólította a parancsnokot, bevitt egy gyengén világított terembe, a menetlevélhez csatolt névjegyzék alapján ellenőrizte a személyeket. Ezután kaptunk egy kísért, aki éjszakára egy zárdaépületbe vitt. Másnap reggel megérkezett a tábori csendőr, de egy emberem már hiányzott. Kívitt a város szélére, megmutatta az útirányt, és siettetett. A fiúk vagy 3 kilométer után leültek reggelizni. Morfondíroztam magamban, hogy ez is jól kezdődik.

Ahogy közeledtünk a „vesztőhely” felé, egyre jobban izgattott a személyi lapomban Zimmermann ezredes által aláírt ajánlás, mint „nagyon jó rohamjárőr-parancsnok.” Ezt kellene valahogy eltüntetni. Élni, dolgozni akarok, nem „dicsőségesen meghalni.” A fiúk a fűben alszanak vagy kártyáznak, én kimegyek az útra, egyre csak azon töprengve, hogyan tüntessem el a személyi lapomat a borítékból. Közben jön egy lovas, kérdelem tőle, merre van a 3. gyalogos huszárezred? – Eddig Santa Lucián voltak, de hátrébb jöttek. A hadosztály-parancsnokság a hegyek mögött van – tájékoztattott. Visszamegyek. – Szedjük a sátorfát, fiúk! – adom ki az indulást.

Menet közben a kenyérzsákomból előveszem a borítékot, megnézem a ragasztást. Pista, ehhez nyugodtság kell – biztatom magamat. A legközelebbi pihenőhelyen – egy alkalmas bokros részt választottam – mondom a fiúknak: ne siessünk a halálba. – Igaza van, őrzetű úr! – helyeselnek. Lepakoltunk, a fegyvereket gúlába raktuk, az útról nem láthattak bennünket, eltakart a bokrok sűrűje. Előkerítem a szillettengémet, magamhoz veszem a borítékot, a fiúknak meghagyom, nehogy szétszéledjenek, mert nekem van egy kis hasmarsom – azzal félrehúzódok a látókörükből. Melegen süttött a nap, a bokrok között találtam egy gödröt, oda húzódtam. Leültem, hozzáfogtam a boríték „operálásához.” Megragadtam a lapomat, és látom az öreg ezredes ajánlását az előzőleg kapott őrzetűi rang és a Vaskereszt kitüntetés mellett. Megcsókoltam, aztán apró dara-

bokra téptem. Jöjjön, aminek jönnie kell! Felnéztem az égre: Istenem, segíts! Aztán próbáltam visszarakasztani a borítékot, de nem ment valami jól. Majd visszamentem a fiúkhoz, bevártuk a naplementét. Indulás előtt mondom nekik: – Ha valami feljebbvalóval találkozónánk, ti csak azt mondjátok: az őrzetű utasításait követtük. Látjátok, a három nap lejárt, és még mindig nem vagyunk a tetthelyen. Én eddig segítettem benneteket, most elvárom tőletek, hogy a felettesek előtt egyöntetű legyen a felelet.

Elindultunk az út bal oldalán, hamarosan egy tábla mutatta, hogy ez a 11. hadosztály élmezési hivatala. Bekanyarodtunk, és jó félóra múlva megérkeztünk. Az őrség parancsnoka bevitt az udvarfélébe, kijött az őrmester, jelentettem, hogy már voltunk Santa Lucián, ugyanazon az úton jöttünk vissza, s meglátuk a táblát, így kerültünk ide.

– Jól elfáradtatok, fiúk. Éhesek is vagytok, ugye? Egyöntetű volt a válasz. A szakács maradék krumplipaprikással traktált, közben Hajdú, a nagy hantás vette át a szót. Olyanokat lódított, hogy küldözgettek bennünket erre-arra, már ott kellene lennünk, de mi csak járkáltunk, mint fíng a fürdőben... Megettük a vacsorát, elhúzódtunk a szénakazlak tövébe.

Reggel kávét kaptunk, a fiúk megköszönték háromszoros „éljen” kiáltással. Arra kértem az őrmestert, hogy a reggeli vezesse rá a menetlevélre, pecséttel ellátva, mivelhogy már letelt a három nap, és nem akarom, hogy folt essen a becsületünkön. Közben kértem egy kis ragasztót arra hivatkozva, hogy a táborig csendőrség egyik emberünk adatait kérte, aki még Victoriánál lemaradt, és fel kellett nyitnom a borítékot. Megkaptam a ragasztót, fellélegeztem. Örültem, hogy sikerült két legyet ütni egy csapásra. Utána elindultunk a megadott irányba.

Egy kanyarban cammogtunk, mikor az egyik bajtárs megszólalt: – Nézzte, őrzetű úr! Nem nekünk szól ez a futólépésjelzés? De bizony nekünk szól, a zászlóaljparancsnok integetett egy kocsi mellől. Odaérünk, huszáros Miatyánkkal fogad, sűrűn emlegetve az anyánkat, én különösen „ki voltam tüntetve.” – Úgy jönnek, mintha aludnának – kiabálta. Átadtam a menetlevelet, a borítékot. „Álljanak elő a szakmunkások!” Felszólítására én is jelentkezem, majd eligazít, hogy reggel 5 órakor menjünk ki a szakasszal.

Látod, Pista fiam, itt hamar kenyérbe estél – biztattam magamat. Még nem tudtam, milyen veszélyes is lesz ez a kenyér.

Kettesével mentünk, tíz lépés távolságot tartva, a bokrok takarásában, a tisztább helyeken a földön kúszva. A fedezékbe érve Csicsai tiszthelyettes megadja a feladatunkat: a Piave folyó partjához vezető futóárokba visz, megmutatja a folyó közepén levő szigetet, az ott lévő fákat és bokrokat kell szögesdróttal behálózni. Két tekercest kell felhasználni, de óvatosan mozogni, mert a túloldalon olaszok vannak.

Egyszerűnek látszott, de nagyon veszélyes volt ez a feladat. Én megmutattam, hogyan kell bánni a szögesdróttal, a végét átvetettem a vállamon, aztán lekúsztam a parton. A társam, aki utánam jött, ugyanazokat a mozdulatokat végezte. Mi ketten guggolva és fekvő helyzetben elhelyeztük a két tekercs drótot, siettünk, hogy még hajnal előtt kész legyünk vele, és visszaérjünk a fedezékbe. A tiszthelyettes távcsővel nézte a munkánkat, meg volt elégedve. Ugyanazon az úton visszamentünk a romos házak közötti szállásra. Ez a művelet még három napig tartott.

Egyik éjjel nagy zivatar volt, a folyó vize megnőtt, alig tudtunk mi ketten átvergődni a szigetre. Ruhánk csupa sár lett, a csizma tele vízzel. Egynapi pihenőt kaptunk. A szakácsoknál mostuk, szárítottuk a holmikat. Itt találkoztam egy váradi fiúval, Klein Móricnak hívták, a sebesültszállítóknál szolgált. Kérdi, milyen a beosztásom, elmondom, erre azt feleli, hogy náluk megsebesült az írnok, menjek oda, a parancsnok szigorú, de igazságos. – Ez nem nekem való – válaszolom.

Másnap reggel a tiszthelyettes azzal fogad: – Szilágyi őrzetű, a mai naptól át van helyezve a hidászati tanfolyamra. Hatodmagával megy, az élelmezési kocsi elviszi magukat, a Victoria előtti tavon van a kiképző iskola. – Na, Pista, nagy szükség van rád a mennyországban – mondom magamnak. Nem akarják engedni, hogy hazajuss... Lelkiállapotom nagyon megrendült, mert hallottam a bajtársaktól, hogy mi volt itt június-júliusban a hidászokkal.

Az iskolában névsorolvasás után a fegyelem, kötelességteljesítés volt a téma. Utána kimentünk a faluból a tóhoz; amely 8 kilométer hosszú, 2,5 kilométer széles, helyenként 70 méter mély. A hegy felőli partoldalon sűrű folyondár volt, a víz felszínén is vastagon. Öt pontonon mentünk – agyon voltak foltozva – tízesével voltunk beosztva, két kormányos, nyolc evezős. Csuklós evezőlapátunk volt, 15 cm széles. Soha életemben nem voltam vízen, kivéve mikor gyermekkoromban a ki-

öntött Pecén csónakáztunk teknőben. Iszonyodtam a nagy víz láttán, hiszen a part mentén a legkisebb mélység is 3 méter volt. Beszálltunk a pontonokba, imbolyogtak erősen. Eszembe jutott a Piave sebes folyása, irtóztam ettől a veszélyes gyakorlattól, inkább vállaltam, hogy ha nem jól csinálom, az oktató a nyakamba öntsön egy-egy literes bádog vizet. A pontonból merítette, jó piszkos volt, hiszen benne tapickoltunk.

Tíz napig tartott a tanfolyam, délelőtt-délután a vízen voltunk. Én kaptam a legtöbb vizet a nyakamba, legalább tízszer naponta. Minden este ki kellett mosnom az inget-gatyát. Éjjelre a sátorlap közé tettem, így magam alá helyeztem, de csak kétszer száradt meg, amikor nagy meleg volt. A minősítemem a legrosszabb volt. A zárógyakorlatot nem tartottuk meg, mert – mint később megtudtuk – gróf Tisza István, a 2. huszárezred tulajdonosa kijött a frontra a 11. hadosztály hidász kiképző tanfolyam zárógyakorlatára, ám az ellenségnek, úgy látszik, tudomására jutott, s a kivonulás után megjelentek a kis Caproni vadászrepülőök. Minket a szőlőlugasok alá fektettek, a tisztikar az eper- és fügefák alá húzódott. Már dél felé járt az idő, amikor a nagy Caproni bombázók eltűntek a láthatáron. A helyünket nem hagyhattuk el. Egyszerre három irányból két-két katona közeledett felénk. A tisztiek felugráltak, de leintették őket. Kevés ideig voltak ott a jövevények, s a tisztikar tisztelgése közben ahogy jöttek, úgy távoztak. Minket még ott tartottak fekvé a szőlőlugas alatt, leszedgettük az érett szemeket.

Fél óra múlva bevonultunk a faluba. Ebéd után ezredek szerint útnak indítottak. A mi útirányunk a hegy lábánál vezetett. A túlsó oldalon a léggömb-megfigyelő állomás volt, a körülötte elhelyezett tüzérség védte. A hegyoldalban volt a Piava de Soligeto városka, a templom, lejjebb egy szép villaszerű épület nagy terjedelmű melléképületekkel és gazdasági raktárakkal. A tüzérek azt mondták, hogy ez az épülettömb Zita magyar királyné szülőháza. Itt volt elhelyezve a 11. honvéd hadosztály vezérkara. Itt kellett maradnunk éjszakára, mert repülőátmadást vártak, ami 11 óra tájban meg is érkezett. FÜRGE kis Capronikból gépfegyversorozatot adtak le, tüzéreink srappellel keresték őket. Semmit sem lehetett hallani a nagy zajban. Az egyik szakaszvezető kilépett az eresz alól, hogy mutassa, megbillent a gép, biztosan eltalálták. Hirtelen ugrik egy nagyot, és mutatja, hogy az ujjának két kis íze hiányzik, a lehulló srappelrepsz elvitte.

Hajnalban ért véget a csatazaj, elindultunk vissza a zászlóaljunkhoz. Ők is akkor éjjel jöttek ki a vonalból.

Csak három hét telt el, amióta visszajöttem, és már annyi viszontagságon estem keresztül. Sietve mentem az irodára, kértem az irodistát, állítsa ki a személyi lapomat, mert ha meghalok, csak eltűntnek fognak nyilvánítani. – Előbb kellett volna jönni – feleli. Elmondom neki, hogy amint betettem a lábamat, a műszaki alakulathoz irányítottak, most jövök a vízi tanfolyamról. Amint beírja az adataimat, feláll az asztaltól, és azt kérdi:

– Nem volna kedve itt az irodán dolgozni? Nekem miniszteri rendelet folytán mint mezőgazdasági gépésznek már ott-hon kellene lennem. Vállalja el az írnokságot, begyakoroltatom, különben is dolgozott már irodán.

Hamarosan belerázódtam a teendőkhöz. Volt egy szökési ügy, melynek az aktáját tárgyalták. A szakácstól érdeklődtem az illető felől – mert az mindent tudott –, hogy is volt az a szökés, mert az aktában úgy szerepelt, hogy a mozgó vonatról ugrott le, és a csendőrség elfogta. A szakács szerint régóta nem látta leánytestvérét, és éppen ott utaztak át, a Balaton mentén, s a kocsiban ülők biztatták, hogy látogassa meg. Egy falujabelit is megkérdeztem, elmondta, hogy ismeri a családot, Bajmócinak hívják, nő, két gyereke van. Elmondtam neki, hogy hadbírószág elé állítják a fiút, s kérdeztem, esetleg ő tanúskodna-e mellette. Vállalkozott rá, hogy a büntetés enyhítése végett megteszi. Kértem, a beszélgetésünkről ne szóljon senkinek.

Aztán megismertem Bajmócit, egy alacsony termetű, szolid jellemű, kevés beszédű fiú volt. Felolvastam neki a csendőrségi jegyzőkönyvet, miszerint harctéri szolgálat elöl szökött meg.

– Nem úgy volt, a vagonajtóban lógáztuk a lábunkat, amikor Boglár felé haladtunk, mondtam a többieknek, hogy itt lakik a nővérem, erre biztatni kezdtek, hogy szálljak le. De én nem akartam, erre valamelyik meglökött hátulról, és kiestem. A kezem és arcom véres lett, feltápászkodtam, hogy vizet keressek, és aközben fogtak el a csendőrök. Bevitték, jól »megmasszíroztak«, s aztán hallgattak ki. Hiábavaló volt minden, aláírták velem a papírt. Úgy vélekedtem, hogy igazat mond. Megfogalmaztam a védekezést és a tanúvallomást, és üzentem Bajmócinak meg Szabónak, hogy ebédosztás után a fügefaterdőben a forrásnál találkozunk. Bementünk egy sűrű részre, és átadtam nekik a papírt.

- Tanuljátok be, és csakis azt mondjátok, ami le van írva. Erről csak mi hárman tudunk. Ellenkező esetben együtt megyünk a dutyiba. Megfogadták, hogy mindent úgy tesznek, aztán elváltunk. Hárman háromfele mentünk.

Amikor az aktáját átadtam a főhadnagynak, írtam hozzá egy mellékletet, hogy büntetve nem volt, a szolgálatban kötelességtudó és megbízható. A főhadnagy megkérdezi, hogy barátom-e az illető. - Nem, csak gondoltam, ha nincs a parancsnokától véleményezés, a bíróság csupán a jegyzőkönyv alapján fog dönteni. Az előző alakulatomnál sok ilyen eset történt, ezért jártam el így - válaszoltam. - Na, majd meglátjuk, első hivatali ténykedése hoz-e eredményt.

Közben nagy a riadalom, mert a tenger felőli hadszíntérről olyan hírek keringenek, hogy visszavonul a monarchia hadserege a nagy véráldozatokkal elfoglalt területekről. Az olaszok röpcédulákat dobtak le. A parancsnokok futkosnak. Amikor gróf Tisza István itt volt, még támadott a hadsereg. Az egyik verzió szerint Zita királyné egy cseh főhadnagy útján átjuttatta az olaszoknak a támadási tervet. A másik változat szerint nincs elegendő muníció és élelem, s a bolgárok már kapituláltak Szerbiában. A műszaki század vonalba indulása késett két napot, mert olyan felhőszakadás volt a Piave folyó mentén, hogy nem lehetett közlekedni. Utána meg az olasz tüzéség kezdte lőni az állásokat. A szegény 2-es huszárokat a víz és a tüzéség nagyon megtépázta.

Az irodával egy Fontana nevű községbe kerültünk, egy romos házba, az altisztekkal, akik nappal pihentek, és éjjel javították a fedezékeket, lőállásokat. Este kimentek a sötétség leple alatt, vitték a szerszámokat, anyagokat. Az összeépítést zaj nélkül kellett szivárogni. Az élelem: este, a kimenetelkor és reggel, a bejövettelkor lekvárt vagy szalonnapótléket kaptak, hetenként háromszor rumot vagy fél liter bort. Az ételmet a szakácsok lóháton, élelmezési ládákban hozták. De voltak napok, hogy nem jutottak el a vonalba az olasz tüzéség zárótüze miatt. Ilyenkor a legénység a tengeriföldekre kúszott, és az éretlen, tejes tengerit ette vagy a szőlőlugason csüngő fürtöket. Sokszor nagyon drágán fizették meg, mert figyelmetlenek voltak, vagy a nagyobb mennyiségű éretlen kukorica hasmenést, vérhast okozott.

Az esős idő miatt a talaj vízállásos lett, és malária is fellépett. A kinin beszedése nehezen ment, pasztillába kaptuk, nekem kellett a legénységnek kiosztanom névsor szerint. De ostyát követeltek, csak úgy veszik be. Mivel nekem a nappalom szabad volt, távcsővel átprésztáztam a környéket, este a kenyérzsákot magamhoz vettem, kikúsztam tapogatva, hanyatt fekve. (A rohamosztagnál tanultaknak legalább hasznát vettem.) Megpakoltam szép, nagy szemű szőlővel a tarisznyát, másnap elővettem, jó húsosok voltak. A belsejüket kivettem, és bele tettem egy-egy szem kinint. Este vacsoraosztáskor így csúszott le a torkokon, nem ellenkezett senki, gyorsan is ment. Csicsai tiszthelyettes kérde, ki adta ezt az utasítást. – Én jöttem rá szőlőézés közben. Szeptember közepéig mindennap ezt csináltam. Esténként már két kenyérzsákkal mentem, pedig nagyon veszélyes dolog volt ez. Felderítő repülőök jártak, a tüzérségi párbajok mindennaposak voltak. A szembontáshoz már segítségem is akadt, mustot is készítettünk.

Szeptember közepén vártuk leváltásunkat a vonalból, szép, meleg napok voltak. Az olasz tüzérség megneszelte a dolgot, nagyon nehéz volt lebonyolítani a váltást. Visszakerültünk Fara de Solignetóba pihenőre. Itt már csak a messzehordó ágyúk lövedékeit hallottuk, azok is a katonai részlegek, raktárak ellen irányultak. Pihenőre érkezve, megjelent Dlanghin főhadnagy és Vadas százados is. Két nap múlva megjött Kókai főhadnagy is, a barátjuk. Nagyban tárgyalták a visszavonulást, hogy miért is kellett bekövetkeznie ennyi véráldozat után. Én egy kis ládán ülve egy rossz asztalnál készítettem a jelentést. Ehhez kértem további utasítást, amikor Kókai főhadnagy felismert. Megfogja a vállam:

- Te, Szilágyi, hol voltál? A többi századnál kerestelek, de végre megtaláltalak. Csak te hiányzol a rohamjárórból. Jössz velem!

- Nem oda, pajtás! – szólal meg az én főhadnagyom. – Ebbe mi is beleszólunk ám! Végre találtunk egy jó írnokot, nem fogja elengedni a százados úr.

Megszólalok én is:

- Nem akarok én hősi halott lenni, fiatal vagyok, élni szeretnék.

- Aranyigazságot mondott a fiú, más módon is van dicsőség – véd meg a főhadnagyom.

Élelemonsztáskor észrevettem, hogy az egyik szakács a maradékot egy öregasszonynak az edényébe kaparja. – Mi az, nősülsz, Szabó? – viccelek vele. – Dehogy, egy betegnek viszi. Elmondta, hogy a júniusi támadásunk óta fekszik az emeleten egy leány. Visszavonuláskor a nagy kavarodásban eltévesztette a hidat, a szülei átjutottak. Azóta itt fekszik az öregasszonynál. Volt nálunk egy román ajkú fiú, már elég jól beszélt olaszul. Magam mellé vettem, és felmentünk. Mintha viaszbábu lett volna, sovány, alig hallható hangon elmondta, hogy történt a tragédiája, szavaiból megéreztem a szülői szeretet áradását. Könny szökött a szemembe, miközben hallgattam. A lépcsőn lefelé jövet szembe jött a katolikus lelkész.

- Engem keresnek? – kérdezte.
- Nem, egy beteget látogattunk meg.
- Itt nincsenek olyanok – feleli.
- De van, a feljárattal szembeni ajtó.
- Pfüj, az egy olasz nő. Ellenséget látogattak meg! – És ahogy vagy két lépcsővel magasabban volt, leköpött minket. – Hová tartoznak?

- A műszaki századhoz.
- Lesz gondom magukra!

Nekem az emberbaráti szeretet erőt adott, és azt válaszoltam: – Segítségadáskor nincs ellenség, atyám.

A fiú is azt mondja: – Na, örvezető úr, maga jól bekevert, mehetünk a hadbírószág elé!

- Majd elválík... – nyugtattam.

Éjszaka a repülők rengeteg röpcédulát dobtak le a monarchia minden nyelvén: „Ne harcoljatok, az országotokban forradalom van!” A katonai parancsnokság hadbírószággal fenyegetőzött, a tisztakar és a legénység az élete megóvására törekedett. Meglazult a fegyelem, a tisztek között nagy lett az idegesség.

Szeptember 25. lehetett, délidőben kis Caproni gépek jelentek meg, kis idő múlva óriási robbanások rázták meg a levegőt. Mint a patkányok, szaladgáltunk össze-vissza. Én egy fa alá feküdtem, arcomat a fűbe nyomtam, és vártam életem befejezését. Egyszerre egy nagy detonáció engem is felemelt, majd a robbanások hangja halkult. Felegyenesedek, keresem az emeletes ház másik részét, de csak romokat látok. Az a rész, ahol az olasz nő feküdt, az megmaradt. Fel akartam menni, de a romok miatt nem tudtam. Mikor elült a porfelhő, hozzáfogtak a

mentéshez, a sebesültek felkutatásához. Húscafatok és végtagok heverték szanaszét. A romba dőlt házak lakói a református és katolikus lelkészek voltak a tisztiszolgáikkal. Később megállapították, hogy a katolikus lelkész meghalt és két tisztiszolga, de a református nem volt otthon.

Szerencsére a konyhánk az alatt az épületrész alatt volt, ahol az olasz nő lakott. A mi századunk nem szenvedett hiányt. Riadó után hátrább vittek, egy hegy mögé, sátozóba egy fügeerdőbe. Csendesesen teltek a napok, itt csak a repülő bombázása fenyegetett. A fügefák sokat szenvedtek, a gyümölcsért letördelték a gallyakat, mivel az élelem megcsappant. Hús csak kétszer volt hetente, főzelék és leves, az úgynevezett német Hindenburg, szárított zöldbélék. Hüvelyesek csak egyszer hetente, kétszer krumpli. Ugyancsak kétszer bor vagy rum. A pótlék, a szalonna és a lekvár eltűnt a vonalbeli étlapról. A sok fügeevéstől megduzzadt a legények ajka és érzékennyé vált.

Sajnos közeledett a leváltás ideje. Október elsején elhagytuk az erdőt. Mi az irodával és a három tiszttel az erdészházban laktunk, az erdész felesége és két lánya a fűgét lekvárnak főzte, így ettük, sokszor vastagabban kentük, mint a kenyér. Útravalónak adtak nekem két konzervesdoboz lekvárt.

Elindultunk Fonatán keresztül Moriago községbe. Éjjel volt, a házak nagy része romokban, kihalt volt a város. Csicsai tiszthelyettessel kerültem egy romos házba, három kilométerre a vonaltól, a vízvédő gát mentén. Figyelmeztetett, hogy nappal fedezve járjak, és biztosítsam magam. – Ha talál valami pincét, jelentse nekem – mondta. Másnap megpróbáltam, de ami megfelelő lett volna, abban víz volt, még a szeptemberi nagy esők piszkos árja. Luszti hadnagy a templom mellett talált helyet, nekem a sekrestyés szobájában jutott hely, a kegyeszek mellett. A templomból elvitték a képeket, szobrokat, csak a pad-sorok maradtak. A templom egyik hajójában rendezkedtem be, a két kocsit az anyagokkal és szerszámokkal a közelben volt.

Egy hétig többször volt veszélyes helyzet, éjjel a repülők jártak, szórták a röplapokat. A légénység éjjel dolgozott, nappal pihentek, kártyáztak. A hajnali bevonuláskor a bátrabbak lemaradtak, hogy tengerit vagy szőlőt szedjenek. Kettő közülük megsebesült, aknaszilánkot kaptak. Szigorúan megtiltották az elmaradásokat, két lemaradás már szökésnek számított, hadbíróskodás elé került, vagy a vonalban maradt annyi napig, ahány-

szor lemaradt. Egyébként álló harcok voltak, az olaszok a tüzérségi állásokat keresték és lőtték a repülőekkel egyetemben. Az élelmezés tovább romlott, elmaradt a hús és a hüvelyes, csak a dörgemüze-leves vagy -főzelék járta. Az olaszok meg röpcédulákkal „etettek,” reggel a táj mintha virágokkal lett volna tele, annyit szórtak. Tőlünk balra a 10. cseh ezred volt a sík vidéken, de a lassú átszivárgás miatt kivonták őket a vonalból, hátrább vitték, s a zalai ezredet hozták a helyébe. A malária megszűnt, de jött helyette a hasmenés a tengeri- és szőlőevés miatt.

Október 20. körül tőlünk jobbra, a Montegrappa-hegység körül erős tüzérségi párbaj keletkezett. Jött a parancs: olasz támadásra felkészülni. A 11. hadosztály a Piave folyó beugró kanyarjában volt. Hagytak bennünket 24-éig, csak a lőszer-utánpótlást akadályozták. Egy szombati napon nagymosást tartottam: egy nagy gránátölcserben megfürödtem, és kimostam a kétrendbeli fehérneműmet. Szépen sütött a nap, kiterítettem a ruhát a fűre száradni. Hirtelen két tábori ágyúlövedék esett a közelembbe, de a mély gránátölcser megvédett a repeszektől. Mikor elcsendesedett a helyzet, kúszva behúztam a fehérneműt, amit kavics és föld borított. Újból kimostam, és bekúsztam a templomba. Kezem-lábam csupa piszok, letörülgettem magamat, felvettem a téli inget és nadrágot, mert a katonaruha nagyon szúrta az ember bőrét.

Elromlott az idő, sötét felhők borították az eget. Megjött Csicsai tiszthelyettes, engem szólított, hogy fontos utasítások vannak, keressem elő a tizedest. Menetben benéztem a nagy kártyás társasághoz, és bizony eltöltöttem az időt. Míg odavoltam, megérkezett a parancs telefonon, hogy az iroda és a két kocsis rakomány azonnal vonuljon a megjelölt helyre. Olasz támadásra kell felkészülni, a század nem megy pihenőre.

A sürgős intézkedésnek megittam a levét, mert a tizedes a kocsisok unszolására - „Siessünk, amíg sötét van, ki tudunk jutni a veszélyes zónából!” - elindult, és engem itthagytak. Elmondtam Lusztig hadnagynak, hogy itt felejtettek, mindenki csak a bőrét menti. A telefonista is eltűnt, rám bízta a készüléket, hiszen minden fontos utasítás telefonon érkezett. Küldöncnek használhatom a hadnagy tisztiszolgáját. Ők megbeszélték a század elhelyezését a vonalban, a fényszórósok, az aknavető és a 30 mm-es kis ágyú kezelői megkapták az utasí-

tásokat. Megbeszélték az esetleges visszavonulást is kényszerhelyzet esetére. És a század elindult.

Kilenc óra lehetett, az olasz tüzérség lövedékeivel kereste a mieinket. A Montelo-hegységbe egy nagy fényszóró volt beépítve, olyan vakító volt a fénye, hogy ha belenéztünk, utána nehezen tért vissza a látásunk. Két kilométerre tőle újságot lehetett olvasni háttal állva. Az olasz lövedékek mind sűrűbben robbantak a közelünkben. Mondom a pucernek: – Te, menjünk a fal mellé fejjel összefeküdve, a gázmaszk legyen a kezünk ügyében. Így is tettünk, a detonációk meg-megrázták a testünket, beszédünk is remegő. A telefonkészülék, mely a fülemen volt, hangos kiabálások után süket lett. A templomot egyszerre három találat érte. A rettenetes dörrenések nyomán hullott a törmelék, a por és az ekrazit szaga elviselhetetlen lett. – Fel a gázmaszkot! – mondom a pucernek. Egy idegen, gyerekes hang is megszólalt: – Nem gáz ez, én tettem a nadrágba. A hold bujkáló fényénél látjuk, hogy ott bujkál egy fiatal katona, a robbanások elől szaladt a templomba.

Egymástól kérdezzük: most mit csináljuk. A tisztiszolga azt mondja, innen pucoljunk mihamarabb. Leccatolom a hallgatót, felveszem a sisakot, felkapom a gázmaszkot, és kiszaladunk a templomból. A fiú nem jött. Az eső egyre jobban esett. Egy kis patak hídjához érve mondom: – Ugorjunk ide le! A tisztiszolga szaladt tovább. Én a sötétben kitapogattam a betongyűrűt, aláhúzódtam, a víz sekély volt. Guggoló helyzetben vártam az elkövetkezendőket. A detonációk egymást követték, egyszerre egy hatalmas dörrenéstől hanyatt esve észreveszem, hogy a folyócska vize egyre magasabbra növekedik. Kibújok a csőből, látom, hogy a törmelékek elzárják a víz útját. Felkaptam két téglát, és visszabújva a csőbe, rájuk ültem. Fázott a lábam az átázott csizmában, lehúztam, dörzsölgettem, hogy felmelegedjen. A víz egyre nőtt, elálmósodtam, a csizma húzójába dugtam az ujjam, hogy el ne vigye a víz. A dörrenések moraja elaltatott, otthon jártam álmomban.

Hirtelen mintha valaki meglökött volna, a téglák kifordultak alólam a légnyomástól, és a vízbe estem. Mire magamhoz tértem, jócskán nyeltem is. Feltápázkodtam, köpködtem, majd a csizmám után néztem. Az egyik alattam volt, a másikat a téglatörmelékek fogták fel. Úgy éreztem, mintha minden tagom megdermedt volna. A lövedékek szüntelenül robbantak, lég-

zéskor mintha keserű ízt éreztem volna a kiszáradt számban. A kapcámat megnedvesítettem, az arcom elé fogtam, úgy vettem levegőt. Ebben a helyzetben voltam este 11-től reggel 5 óráig. Akkor elkészítettem magamat az indulásra, hogy kéznél legyen a gázálarc és a sisak, a csizmát a vállamra véve kimásztam a folyócskából.

Ijedtségemben nem hátra, hanem előre mentem. Arra nem robbantak olyan sűrűn a lövedékek. A szürkületben csak néztem erre-arra, amikor idegen szavak ütötték meg a fülem. Magyarul érdeklődtem az ezredem felől, mikor német vezényszót hallok, majd óriási dörrenést, tehát tüzérségi ellentámadás folyik. Jó lesz innen szabadulni! Egy házat vettem észre, oda irányultam. Magyar szóra lettem figyelmes: – Hogy néz ki, őrzető úr? Vegye fel gyorsan a sisakot, és szaladjon ide! Meztláb, a kavicsokon botladozva igyekeztem feléjük, a sisakot még le sem tudtam szíjazni, egy nagy robbanás, egy nagy ütést érzek a sisakon. Ijedtségemben nem éreztem fájdalmat, csak később vettem észre, hogy az óráim lapja betört, a nagy mutató már nem is volt meg, a kicsi az 5-6 számjegyek között állott. Nem dobtam el, hazahoztam emlékül.

Közben felhúztam a csizmámat, persze kapca nélkül nagyon nehezen. A ház eresze alá húzódva tanakodtunk, merre menjünk. Egyszerre öt katona tűnik fel, a sátorlap négy sarkát fogva tartják a fejük fölé, ránk kiáltanak: – Meneküljenek, jönnek az olaszok! Szaladunk mi is hátra, a nagyobb folyón lévő híd alatt ott volt a század, Lusztig hadnagy és Csicsai tiszthelyettes, vagy ötven fő. Mikor meghallották, hogy jönnek az olaszok, Csicsai kiadta az irányítást a menekülésre: – Ne csoportokban, hanem szétszóródva, cikk-cakkban, irány Fontana.

Nekem Moriago irányába kellett mennem, mert ott a templomban maradt az irodai felszerelés. Odaérve láttam, hogy a telefon összetört, a fehéreneműmet alig tudtam kihúzni a törmelék alól. Az iratokat egy konzerves ládába raktam, amely elfért a hátizsákomban, és irány Fontana. Ott találkoztam a többiekkel. Az ezred a templom pincéjében volt, fent pedig kötözőhely.

Éjjel az olaszok két pontonhidat építettek, és heves tűz alatt tartották a mi tüzérségünket. Reggel a mieink a hidat szétlőték. Erre azok messzehordó ágyúval irtózatossá tüzelésbe kezdtek. A mi tüzeink nem tudták támogatni a gyalogságunkat, az

éjjel átjött olaszok pedig aknavetőkkal, lángszórókkal, géppuskatűzzel teljesen megbontották a harci fegyelmet. A Monte Tompa-hegységben elhelyezett három 30 és feles ágyú, látva a kisebb kaliberűek hatástalanságát, erősen dolgozott. Az olaszok dél körül aknavetők és tábori ágyúk igénybe vételével, zárótűzet zúdítottak a gyalogság segítségére bedobott tartalékra. A templom hirtelen megtelt sebesültekkel. A mi műszaki századunk ekkor csak 88 emberből állott, az ezredparancsnok-helyettes a vonalba irányította. Mondom a hadnagy úrnak, jelentse az őrnagynak, velem mi lesz, hiszen mint úrnok, nálam vannak az összes iratok, parancsok. Magához hivat az őrnagy, és azt mondja:

- Itt maradsz, segítesz az orvosnak. Ha fogságba kerülnél, tudod, mi a teendő.

- Igenis, megteszem.

A templomban lepakolok, közben hallom, hogy az őrnagy azt mondja az orvosnak:

- Doktorkám, ma megyünk Páduába.

- Csak nem? Az őrnagyot elhívják, nagy a sürgés-forgás. A lábom járók is segítenek, mert az ápolók nem győzik hordani a sebesülteket. Bejön egy szakaszvezető, a bal karján az ütőeret eltalálta egy golyó. Fogja a karját, az orvos nézi, közben rám spriccel a meleg vér. Olyan rosszul érzem, hogy az orvos rámszólt:

- Menjen innen, őrzetű, nem magának való ez, intézze a halottak névjegyzékét. Magam mellé vettem egy váradi fiút, egy orgonakészítőt, és elküldtem, keressen fejének való deszkát. Amikor meghozta, a templom körül, a védett helyen ástunk gödröt, és földeltük el a halottakat.

Aznap nagyon nagy volt a zűrzavar, nem is ettem semmit, így hirtelen nagyon éhes lettem. Kinyitottam egy konzervet, hozzáfognék az evéshez, de olyan fagyús volt hidegen, hogy nem tudtam elszánni magamat. Azt mondja az egyik bajtárs, látva bosszankodásomat, hogy gyújtsak rá egy cigarettára, a füstöt tartsam a számban, s meglátom, menni fog. Azt hittem, viccel, de megpróbáltam. A módszer bevált. De utána különös szájízem lett, szomjas is lettem. - Van itt egy folyócska, de veszélyes odamenni - mondja valaki. Elindultam, derékszijamra kötve a társaim kulacsát is. Vagy nyolc gyűlt össze. Éppen kúszni kezdek, amikor meglát a pincéből feljövő őrnagy, és vissza-parancsol. Mérgemben visszamentem a templomba, és lefeküdtem a szalmára. Ez volt a szerencsém. Az őrnagy úr sietve

belépett a templomba, és a közelben lévők közül két közlegényt és egy Varga nevű tizedest felderítésre küldött. A tizedes kérte az őrnagyot, hogy most ne küldje szolgálattételre, mert nagyon rossz idegállapotban van. Az őrnagy lehordta, és e szavakkal: – Teljesítse a parancsot! – útnak indította. Szegény tizedes könnyes szemmel indult el a társaival.

Amikor az őrnagy visszament a pincébe, újból elindultam vízért. Kúsztam, jó hasznát véve a rohamosztagnál tanultaknak. A parthoz érve megláttam a vizet. A bokrokba fogódzva behajlottam, de a derékszíj szorítása és a part nyomása miatt alig jutott valami a gyomromba. Te marha Pista, feküdj hanyatt, töltsd meg a kulacsot, és annyit ihatsz, amennyit akarsz! Így is tettem. Az összes kulacsot megtöltöttem, a derékszíjamra akasztottam, és kúsztam vissza. Az őrnagy éppen akkor jött fel a pincéből, meglátott:

– Hát csak elmentél? És legalább hoztál? – kérdi.

– Itt van – nyújtok oda egy kulacsot. Majd amikor visszaadja, észlelem, hogy alig maradt benne valami. A fiúkhöz érve mindegyik kéri a kulacsát, de megállítom őket:

– Mindegyikőtök ad nekem egy kis vizet, mert az őrnagy úr az enyémet megitta.

Nemsokára visszaérkezett a felderítés, de csak a két közlegény. A tizedest fejlődés érte. Elmondták, hogy egyre kérték, hasaljon le, magas ember volt, de hiába. Egyszerre egy nagyot ugrott, és eldőlt. Mindezt jelentették az őrnagynak.

Vasárnap délután volt, kezdett alábbhagyni a tűzérzési tűz. A gyalogsági fegyverek mind közelebbről hangzottak. Egy főhadnagy bejött a templomba:

– Kifelé a nem sebesültek! Kivánszorogtunk.

– Lőszert kell szállítani. Egy lőszeres láda fülébe bedugtuk a fegyver csövét, mert így könnyebb vele a szaladás.

Mivel elsőnek indultunk, az olasz zárótűz előtt átjutottunk a gyalogsági vonal hátába. Egy nagy gödörbe ugrottunk be pihenni. Ki sem szusszanhattuk magunkat, amikor beugrik négy katona, ebből kettő magyar, egy olasz, egy angol, mindegyik egyenruhában. A két magyar kérdi: Hol van az ezredtörzs? – Egy kissé veszélyes zónán át lehet elérni – mondom, de azok felkapják a lőszeres ládákat, és elmennek. A két fogoly kezét feltartva saját nyelvén beszél. Intek nekik, hogy üljenek le. Mi is leülünk, a tisztiszolga meg azt mondja:

- Én elintézem ezeket. Veszi is a fegyverét, én meg elkapom:
- Te marha, nem tudsz gondolkodni? Ezek alig várták, hogy foglyok legyenek! Most akarod elvenni az életüket? Elvettem a fegyverét és magam mellé tettem. A két fogoly kezét feltartva mutogat az élelmiszeres zsákra. Engedélyezem, úgyhogy előveszik a kétszersültet és a konzervet. Elfogyasztottuk az enni-valót, utána elindultunk a kis folyócska bokrainak védelmében. Megtöltöttük a kulacsokat is, így mentünk vissza. Egy tizedesnek átadtam a foglyokat, elmondván a körülményeket.

Láttam, hogy nagy a fejetlenség. A marosvásárhelyi 9. huszárezred parancsnokostul siet hátrafele. Én sem kaptam semmilyen utasítást. Jó lesz innen eltűnni – gondoltam, csak az irodai felszerelés izgatott. Hiába mondanám, hogy az őrnagy úr küldött ki lőszert hordani, közben meg elment a századom, nem tudom, hol lehet. Egy önkéntes őrmestert találok, akinek elmondok mindent. Rágja a cigarettáját, majd azt mondja: - Csínáljon, amit tud, én is azt teszem. Látja, az őrnagy úrra már nincs mit számítani...

Felszedem a caki-pakit, és elindulok a házak közé a ritka fegyverropogás közepette. Az egyik udvarban meglátok egy vöröskeresztes ekhós kocsit, három lóval. Bemegyek, kérdem a kocsist, sebesülteket szállít-e.

- Nem, hanem a szanitécek holmijait és kötszereket.
- Mikor indul?
- Azonnal. Az orvost várom és négy szanitéct.
- Nézze, tata, ezt a ládát, ami a hátizsákomban van, tegye fel, irodai felszerelés van benne.

Az öreg nem akarta, végül is száz darab Honvéd cigarettáért feltette.

- Én majd megyek a kocsi után – mondom.

Az öreg igazgatja a szanitécek bőröndjeit az ülésre térdepelve, amikor egy nagy robbanás hallatszik, nagy fényesség vakít el, a vállamat mintha megütötte volna valami. Amikor felocsúdtam, a kocsi vagy három méterre tőlem keresztbe állt az úton, az öreg jajgatott, az egyik ló cafatokra tépve, darabjai a hátamon. Felállítom az öreget, hátamra véve sietek vele a templomba. Az orvos visszaküld az egyik szanitéccel a helyszínre, hogy pontosan jelenthesse, mi történt. A kocsi ponyvája összeszaggatva, a két ló reszketve áll. Kiszabadítom a hátizsákomból, sietve elhagyom a helyet.

Nekivágok a lankás domboldalnak. Lassanként bealkonyult. Az út egyre hosszabbnak tűnt a nehéz hátizsák miatt. Gyötört a szomjúság is. Észrevettem egy bokros részt, majd víz csörgedezését is hallottam. A hold gyenge fényénél egy kis gödröt vájtam a homokban, hogy megtölthessem a kulacsom. Hamarosan házak tűntek fel, az elsónél próbálkoztam, de néma csend fogadott mindenfelé. Megerőltetve magam továbbmegyek, egy emeletes házhoz érek. Kapu nincs, a lépcsőfeljáró alatt letelepszem. A sátorlapot leterítem, és végre levetem a rajtam levő téli ruhát, hiszen a fehéreneműm odaveszett. Magamra húzom a köpenyt, hamar elalszom, mert nagyon gyötör a fáradtság.

Hirtelen egy dörrenés, és a lábamat megüti valami. Keresem, mi volt az, amikor nagy zaj hallatszik, a lépcső recseg a szaladó lábak dobogásától. Én a lépcső alatt állok, mindjárt körülvesznek, hogy mi történt. Csehül beszélnek, én meg magyarul válaszolok. Jön egy parancsnok is, tolmácsot kerítenek, és mondja, öltözzek fel. Bevisznek egy szobába, ahol a tolmács útján előadom a történeteket szombat estétől, azaz 25-étől. A petróleumlámpa fényénél folyik a kihallgatás, majd átvisznek a helységparancsnokságra a 10. ezredhez. Ott egy századparancsnoknak elmondom megint a szombat óta történeteket. Bemutatom a szombat estig érkezett, nálam lévő parancsokat is. Elég rendes volt, kihallgatás után azt kérdi: mikor ettem főtt ételt, és van-e kenyérem. Megmutattam élelmem maradékát. Leültettek, és megkezdődött a telefonváltás. Egy óra múlva hoztak fekete-kávét és kenyeret, még a kulacsomat is megtöltötték, hogy legyen útravaló.

Hat óra lehetett, amikor kivittek, és megmagyarázták, merre találok a 11. hadosztályt. Hamarosan letértem az úttestről, mert a hátam mögött becsapódott egy lövedék. Beljebb mentem a legelőre és lepihentem, mert nagyon álmos voltam. Felhős volt az ég, a nap már messze a horizont felett járt. Szunnyadtam egy kicsit, de aztán felriadtam. – Indulj, Pista, hátha felvesz valaki az országúton!

Eltöprengtem a fejetlenségen, ami körülvett. Mi az oka? A leszórt röpcédulák vagy a 20-ai visszavonulás? Amint haladok, az útkereszteződés felől egy vágató kocsitűnik fel. Az út szélére húzódok, majd a közelemből érve felismerem Szabót, a szakácsunkat. Ő is kiabál:

- Mit keres itt, őrvezető úr?

- Magam sem tudom - felelem. - Honnan jöttök?
- Vacsorát vittünk a századnak, de nagyon kevesen vannak - feleli. - Üljön fel a kondérok közé, de vigyázzon, tűz van a kazánban.

Jólesik a meleg, erőt vesz rajtam az álmoság. Amikor megérkezünk, keresem a gazdasági irodát, jelentkezem, hogy itt van nálam a láda a század irataival. Eligazítanak, hogy tartózkodjam a műszaki század szakácsai mellett, ott kapom a további utasítást. Közben érkeznek a századok megmaradt tagjai, a műszakiak, a fényszórós, az aknavető és a 30 mm-es kiságyú-sok. Reggeli után megkezdődik a hadosztály ezredeinek - 2., 3., 5., 9. - külön-külön menetkész összeállítása. Elővéd, gyalogság, utána az aknavető, gépfegyveres, a kiságyú, majd a műszaki század, a szerszám- és lőszeres fogatoltak, a tábori pékség, végül a hátvéd, a két gyalogos század zárja a sort. A 2. huszárezred már ebéd után elindult Victoria város felé. Ott azonban nagy lett a torlódás, jött az értesítés, hogy Coneglio felé menjünk. Vacsora után indultunk, hajnalban egy folyó hídján át Udine felé vettük az irányt.

Kétoldalt égtek a széna- és szalmakazlak, távolabb robbanások hallatszottak, és fekete füst borította a tájat. Megindult a találgatás: vége lenne a háborúnak? Tegnap még úgy látszott, hogy tervszerű visszavonulás van kialakulóban, de a mai látvány mást mutat. Október 30-án az ezredparancsnokság kénytelen bejelenteni a fegyverszünetet, mert a katonák csoportosan hagyták el ezredeiket. Elhangzik a kérés, hogy a katonák ne hagyják cserben a hazát e szomorú időben, az állam vagyonát ne dobálják el, az értékes hadi anyagokat rakják fel a kocsikra, hiszen nincs már messze az országhatár. Kevesen fogadják meg a kérést, a gyalogság egyre fogyatkozik.

A Taglia folyón átkelve láttuk, hogy micsoda értékeket dobáltak be oda. Fáj a szem a sebes víz görgeti a fegyvereket, gázmaszkokat, tábori konyhafelszerelést, de még repülőgép is volt, leszaggatva róla a vászon. 1915-ben a szerb visszavonulás nem volt ilyen siralmas, a kézi fegyvereket mindenki megőrizte, pedig harccal történt.

Október 31-én futótűzként terjedt el a hír, hogy megölték gróf Tisza István miniszterelnököt. A Vilach fogolytáborból özönlöttek az emberek, kis zászlókat lobogtatva, Pace felírással. November elsején kellemes őszi idő volt, közeledtünk az osztrák

határhoz. A kocsin hátradőlve elmerengtem a vadregényes őszi tájon, amikor a hazatérő foglyok közül hirtelen kivált egy, felugrik a szekérre, ölelget, csókol, de nem értem, mit. Majd elővesz egy kis névjegykártyát, és a kezembe nyomja, s integetve leszáll. A kocsis kérdi, ismerem-e. Elmesélem a gránáttölcsérben való találkozásunkat, majd nézegetjük a névjegyet, de nem tudjuk elolvasni. Szerinte a ruhája után angol lehetett. Elmondom neki, hogy a Lusztig főhadnagy pucerje le akarta löni, de én nem engedtem, ezért volt most olyan hálás.

Dél felé egy folyócskához érkeztünk. Itatás a lovaknak, és szénát vetettek eléjük. Az éjjel ugyanis, amikor Udinénél jöttünk, az égő kazlak fénye mellett a kocsisok az ép kazlakból még megrakták a kocsikat. A renyhék, akik nem törődtek a lovakkal, csak egy bálát löktek fel. Sötétedés előtt már egy osztrák faluban voltunk. Nem mentünk Vilach felé, el akartuk kerülni a fogolytábornot. Vacsorát, ebédet egyszerre kiadtak, a kocsisok a lovak mellett, állító helyükben aludtak valamicskét, a pokrócokat rájuk kötötték, miután leszerszámolták őket. Én is kint aludtam a csendes éjszakában.

Reggeli után megkezdődött a menetelés a dombos-hegyes vidéken, a főútvonalakat kerülve. A községeken átmenve német és szlovén lakosságot találtunk, de ez utóbbiak nagyon ellen-szenvesek voltak, még a vizet is sajnálták tőlünk. Klagenfurthoz közeledtünk, a Wörti-tó mellett vitt az út, amikor is egyszerre nagy riadalom támadt, mert a szlovének le akartak szerelni, csak úgy akartak elengedni bennünket. Hegedüs tábornok kiadta a parancsot:

- Tüzérség, lőállásba! Várni a további utasításra! Kétórai veszteglés után indulhattunk el, miután a szlovén nemzetőrség az összegyűlt tömeget feloszlatta.

November 10. lehetett, közeledtünk Stájerország fővárosához, Grazhoz. A várost elkerültük, mellette egy sík területen megpihentünk, jobban mondva az utánunk jövő tüzérezredekben négy ágyút és lőszereskocsit átadtunk a térre kiérkező előjárósági bizottságnak. Az okot nem tudtam meg.

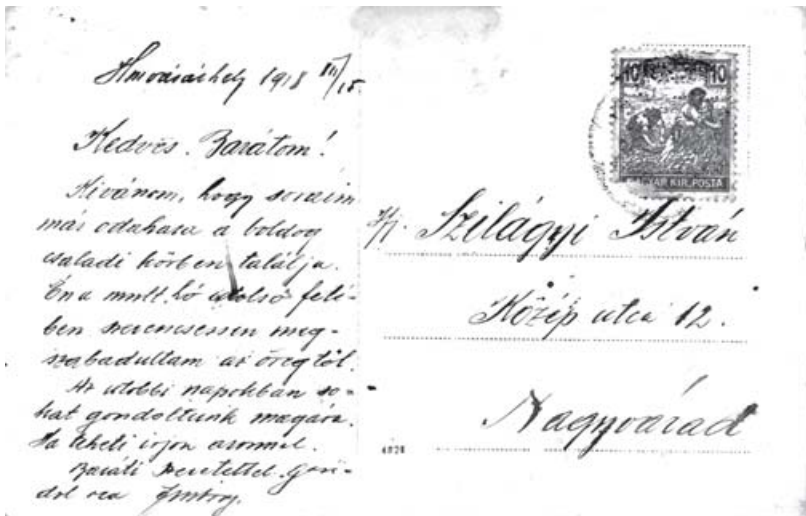
Az idő rosszra fordult, hó, havas eső esett. Éjjelenként színeken szálltunk meg, ahol még szalma sem volt, csak falevél. Az élelem napról napra kevesebb, a legénység egyre jobban fogyatkozott. A műszaki század létszáma a felére csökkent. Az altisztek is meglógtak. A tisztek közül csak Hermann százados láto-

gatott bennünket, élesztgetve kitartásunkat és a haza iránti hűséget. Engem is elkapott egyszer a vágy, hogy minél hamarabb hazajussak, csak az ő bölcs intelmére álltam el a lógástól. Így érkezünk meg – fáradtságos út után – a Fering nevű osztrák határállomásra.

Amikor néhány kilométer után hazai földre léptünk, sapkáinkat a levegőbe hajigáltuk, majd leültünk az út menti tisztásra. Hamarosan érkezett egy katonai és civil fúvószenekar, ennek hangjainál érkezünk meg Szentgotthárdra, a határ menti városkába. Elöl a debreceni 2. huszárezred, utána a 3-as szegedi, az 5-ös kassai és a 9-es marosvásárhelyiek a tüzérséggel és a többi kötelékkel. A város főterén az ezredek gyalogosait négyszögbe felállították, így fogadták a helyi katonai és civil küldöttségek üdvözlését. A sapkarózsáról levettük a K jelzést, és egy nemzeti jelzésre cseréltük. A beszédek végeztével a haza iránti hűségre eskettek fel bennünket, aztán ezredenként bevagoníroztak. Előtte én még megírtam egy levelet, és egy idős asszonyt kértem meg, hogy adja postára. Ő is várta haza a fiát, reszkető kézzel vette át. Eszembe jutott édesanyám, és könnyes lett a szemem.

Első állomásunk Pápa volt, hideg, téli éjszaka köszöntött ránk. Nyitott vagonokban voltak az ekhós kocsik, én is egy ilyenben helyezkedtem el, de a hideg miatt nem tudtam aludni. A fékező a fülkéjében volt, egy nagy bundába takarva. Kértem tőle tüzet, hogy cigarettára gyújthassak, neki is adtam vagy öt darabot. Elbeszélgettünk, végül felajánlotta a bundát. Jó nagy volt, gémberedett tagjaimmal nem is birkóztam meg vele, ő segített betakarózni. Hamar el is aludtam, csak reggel ébredtem fel, Buda körül jártunk.

Emberek sokasága vette körül a vonatunkat, és kérdezgettek egyre, hogy hanyas ezred vagyunk, merről jövünk. A nemzetőrség tagjai aztán szétoszlatták a tömeget, jött a meleg kávé és egy fél komisz kenyér. Felmelegedtünk egy kicsit, elindultam én is, hogy megkeressem a hátizsákomat. Felforgattam mindent, de nem találtam. Keresem a fékezőt, az sincs sehol. Megyek a vonatvezetőhöz, kérdem, mikor váltották le a fékezőket. – Miért? – kérdi. Elmondom a fékező nagylelkűségét, aki itt hagyta a bundáját, de elvitte a hátizsákomat benne az értékeimmel (köztük 500 darab cigaretta), amellet a tisztai étkezde alumíniumedényeinek egy részét. Válaszul a következőket mondta: – A fékező a társadalom huligánjai közül való, a bundát

Hazaindulás - 1918

is lophatta, mert ezzel neki váltáskor el kellett volna számolni már az első állomáson. Jelentem Csicsai tiszthelyettesnek a történeteket, de csak legyint:

- Bár csak ennyi veszteségünk lenne...
- De a tisztí étkezde darabjai kincstáriak voltak – erősködöm.
- Látta, mi volt a Taglio folyó mentén? Az is mind kincstári volt...

November 20. délelőttjén elindultunk. Én bebújtam az ott-hagyott bundába, és befeküdtem a kocsiba. Elaludtam, nem fáztam már. Az egyik állomáson felköltének: „Csajkára!” Bablevest és egy kis szalonnát kaptunk ebédre. Szeged előtt figyelmeztettek, hogy készüljünk a kivagonírozásra. Megérkez-tünk, a gyalogságot összeállították, irány a huszárlaktanya. A műszaki és élelmezési kocsik leszedése és összeállítása, a vagonokból a lovak kirakása is gyors ütemben folyt. A fiatal korosztálybeliek azt nézték, hogy lógjanak el. Szegény Hermann százados már nem parancsszóval kérte őket, hanem a haza iránti kötelességre, a magyar emberhez illő jellemvonásokra hivatkozva, kérte a rájuk bízott feladatok teljesítését. Késő este érkez-tünk a laktanyába, ha ugyan annak lehetett nevezni. Villanyvilágítás nem volt, petróleumlámpákkal kerestünk helyet a kocsiknak a kifosztott raktárakban. Az istállók megvoltak, de minden mozdíthatót elvittek belőlük, a legénységi szobákból ugyanúgy. Szalmán aludtunk aznap éjjel.

Másnap reggel átadtam a műszaki század iratait a gazdasági hivatal főnökének. Megkezdődött a kincstári felszerelések átadása. Csak a zubbony, nadrág, bakancs és a sapka maradt. Hermann százados a szerelvény átadása előtt a 1917–18-as korosztálybelieket kérte, hogy maradjanak a hadsereg kötelékében a haza védelmében, védjék meg Szeged városát a szerb betolakodók ellen. Bűnszövetkezetbe tömörült martalócok fosztogatták a város peremét. Szavai süket fülekre találtak. Azok, akik nem a csapattal jöttek, hanem előre, ki voltak téve a szlovének haragjának, elvették tőlük a felszerelést, de még a kincstári ruházatot is, rossz, piszkos civil ruhában tették át őket a csáktornyai határállomáson. A méltatlankodókat még le is köpték. Szüleimre gondoltam, hogy vajon eljutnak-e hozzájuk az ilyen hírek, mennyire aggódhatnak, hogy még nem vagyok otthon.

Megkezdtek a leszerelési papírok kiállítását. Nekem még át kellett adnom három kocsi felszerelését, de nehezen ment, mert

az anyagok különbözőek voltak, alig akadt, aki átvegye, mert kevés volt a továbbszolgáló. Végre 21-én délután megszabadultam tőlük. Kiállították a leszerelési igazolványomat. A vonatom 22-én reggel indult, éjszakára ottmaradtam a laktanyában. Egész éjjel a szüleimre gondoltam. Reggel a vonat indulása után elmondtam egy Miatyánkot, szerencsés hazaérkezésemre.

Délután érkeztem Váradra, itt nem tapasztaltam olyan fel fordulást. Csoportokba verődve tárgyaltak a hazaérkezőkkel. Én lehorgasztott fejjel indultam hazafelé, hogy elrejtsem háromnapi borostás arcomat. A villamosban és az átszállásnál kerültem az embereket, szégyelltem piszkos, rongyos ruhámat. Leszállásnál egy kamaszkorú fiú szólt rám:

- Hazajött, Pista bácsi? Erre mindjárt körülfogtak, nem győztem felelni a kérdéseikre.

- Hagyjanak már békén, a szüleimet akarom látni – szabadkoztam. Hazáig kísértek.

Benyitok az utcaajtón, az egyik ismerősömnök mondom:

- Be ne bocsásson senkit most már. Benyitok a konyhába, édesapám a suszterszéken ülve hátrafordul:

- A fiam küldte? Vagy maga is a halálhírére hozza? – kérdezi. Anyám a szobából kilépve, csak az utolsó szavakat hallva keserves sírásba fog. Apám feláll, megöleli, vigasztalja. Én végre megszólalok:

- Ne sírjanak már, édes szüleim! Hazasegített a Jóisten. Én vagyok, Pista!

- Apjok, ez a mi fiunk? – kérdi édesanyám.

Elsirattak már vagy két hete. November elején a 8. századból, Klein Móric szaniték az első lógósokkal, halálhíreimet költötte. A testvéreim is megjöttek lassanként. A legkisebbik is már 9 éves volt. Szomorú volt azonban a viszontlátás, mert épelméjű, egészséges kislányt hagytam itthon, és egy paralizáltat láttam viszont. Az örömet ürmön váltotta fel. Szülőmet arra kértem, hogy a fürdővizet készítse a fáskamrába, a ruháimat főzzék ki jól, mert tele vagyok tetűvel, útközben szedtem fel.

Másnap jöttek a barátok, szomszédok, és minden ismerős anyámat vigasztalta, hogy a Jóisten hazahozta az elsiratott fiát. A barátok a harctéren történeteket elevenítették fel, de én kértem őket, hagyjunk fel ezzel a témával. Később édesanyám kérdi, mit főzzön ebédre. Keménymagos levest és paprikás krumplit, utána egy bögre tejet – válaszolom. Este a konyhában lefeküdve,

apám kérdéseire válaszolgattam, amíg dolgozott. Szörnyülködött is szegény, amíg aztán kértem, hagyjuk ezt a témát. Ugyanezt mondtam másnap a látogatóknak is, akik egymást váltották. Nem akartam felidézni a történeteket, talán majd idővel.

Másnap jelentkeztem a katonai ügyosztályon. A leszerelési jegyre a Zöldfa utcában lévő üzletben használt ruhákat, cipőt kaptam. Felkerestem a tanítómesteremet is, aki felajánlotta, hogy legyek vele csendestárs. Megköszöntem, hogy a munkakönyvemet eljuttatta a szüleimhez, az ajánlatán pedig gondolkodni akartam. Másnap elmentem a szakszervezetbe, nagy nehezen adtak egy új tagkönyvet. Munkalehetőség nem volt.

Időközben megérkezett unokatestvérem, Ozsváth Géza, aki két évvel idősebb volt nálam. Szüleivel Budapesten tartózkodott, de a katonaidőt a születési helyen kellett tölteni. Megtudtam, hogy nyomdai gépmesterséget tanult, és a szűk család tagja, mert Mariska húgomat vette feleségül, októberben esküdtek. Sok boldogságot kívántam nekik. A sógor is elment a szakszervezetbe, de nem kapott munkát. Én nem helyeseltem volna az esküvőjüket, mert léha embernek tartottam, aki nem képes igazi családfenntartó lenni. Nem kapott munkát, majd visszamentek Pestre. Anyámat vigasztaltam, hogy a fecskék is ott-hagyják a fészket, és önálló életet kezdenek. Engedjük útjukra őket.

CSALÁDALAPÍTÁS

Egész december hónapban csak fuseráltam, így tartottam fenn magam, nem akartam a szüleimre támaszkodni. Egy pár darab szerszámom volt, amiket még a háború előtt vettem, ezekkel jártam dolgozni. Egy kosárban hordtam magammal. Egyszer hazafelé jövet, a hátam mögött megszólalt egy rokkant hátú férfi.

- Maga asztalos? Igenlő válaszomra bemutatkozott:

- Varga György asztalosmester vagyok. Nem jönne el hozzám dolgozni? Másnap reggel elmentem a várépületbe, ott volt a műhelye. Egy nagy teremben három gyalupad és egy esztergapad. Kérdi, hol tanultam a szakmát. Mondom, hogy Kovács Kálmánál.

- Én is dolgoztam nála, most már emlékszem is magára, még a tehenét is fejte - jegyzi meg.

- Nálam dolgozhat, ha megegyezünk. Elfogadtam az ajánlatát, 450 korona volt a heti bérem, két hét múlva pedig már 550, amikor új helyiségbe telepítettek. Felvett két segédet is, idősebb szakemberek voltak, heti 750 korona fizetéssel. Három hét múlva elküldte őket, nem feleltek meg. Akkor én is fizetésemelést kértem, heti 700 koronát. A drágaság óráról órára nőtt. Szülőmnek a felszabadulásom után készítettem a konyhaszekrényt, most csináltam hozzá asztalt és négy hokedlit is. Mikor kész lett, osztoztam anyám örömeiben.

A politikai helyzet feszült volt a szocialisták és az ébredő kommunisták között. A szakképzetlen munkások és a szegény-parasztok a kommunisták oldalára álltak, akik azonnali változtatásokat ígértek, az életkörülmények javítását. Elmélyültek az ellentétek a társadalomban, amit dologkerülő, feketézők, szélhámosok használtak ki a maguk javára. Közben az itt élő románság - kihasználva a hatóságok tétlenségét -, nemzeti jogait hangoztatva, a zavarosban halászott. A fajgyűlölet a tetőpontjára hágott. A magyaroknak először is a két munkáspárt okozott

gondot. A kommunisták meg akarták szállni az üzemeket. A tőke kezdett kihúzódni a termelésből. Bankoktól csak azok kaphattak kölcsönt, akiknek biztos megélhetésük volt, ezek voltak a feketézők, akik a dologkerülőket használták fel árujuk közvetítésére. A kisipar ezeken keresztül jutott nyersanyaghoz. Új pénznem is forgott a kereskedelemben: az egyik oldalán volt feltüntetve az értéke, ezeket csak állami bankok és intézmények fogadták el. A régi pénznemek értéke maradt. A kommunisták (vörösök) már csak az ipari városokban erőlködtek. A gazdasági életben kapkodás volt.

Erdélyben a székelység el volt keseredve, a magyar kormány nem támogatta őket az országba beözönlő román hadsereggel szemben. A székely hadtest nem kapott lőszert. Leküldtek Pestről két vörös brigádot a Király-hágó védelmére, amelyet a Székely Hadosztály tartott másfél hónapon át, ők meg feladták egy hét múlva. Visszavonulásukkor, Váradon keresztül menve, a vonatról lövöldöztek az állomást, lengették a vörös zászlókat.

1919 húsvétjának első napján bevonultak Váradra a románok, ellenállás nélkül. A románság virággal fogadta őket. A kocsisor végén két vöröskatona volt ingre-gatyára vetköztetve, a kocsi után kötve. Ütlegelték őket, pedig nem volt már jártányi erejük, csak a kötél húzta őket. Többen fiatalok – látva mindezeket – elhatároztuk, hogy nem maradunk itthon, elmegyünk más országba.

Elmondtam otthon szüleimnek, hogy mit láttam, és azt is, hogy mit határoztunk a fiúkkal. Anyám kétségbeesett, arcáról peregték a könnyek. Édesapám szeme is könnyben úszott, amikor ennyit mondott csak: – Te tudod, édes fiam. Lehangeltségüket látva, én is elérzékenyültem. Egész éjjel nem aludtam. Reggel evés előtt, az ima elmondása után, látva anyám szomorú arcát, azt mondtam: – Kedves szüleim, ne szomorkodjanak, nem hagyom el magukat – és megcsókoltam őket.

Ünnep után találkoztam három barátommal, az útra kelést megbeszélni. Utoljára szólaltam meg, és azt mondtam nekik:

– Fiúk, mindannyian voltunk a harctéren, ugyanilyen rossz volt, mikor más csapattesthez helyeztek bennünket, milyen sokára ismertük meg egymást. Most egy nézetten vagyunk, de vajon a sors megengedi-e, hogy együtt maradjunk, vagy szétszór bennünket? Idegenek között, a családtól távol, el tudjátok-e viselni a lelki magányt? Én meghánytam-vettem minden jó és

rossz oldalát elmenetelnünknek, és arra a következtetésre jutottam, hogy könnyebben tudom elviselni a rosszat környezetemben, mint idegenben.

- Anyámasszony katonája vagy - mondták. - Mi neki-vágunk. El is mentek, de hírt nem hallottam felőlük.

Nem politizáltam, a szakmámnak éltem. A munkaadóm meg volt elégedve velem. A pénznemek közül kivonták a vörösök által kibocsátott papírpénzt, a monarchia pénznemeit lepecsételték, a román lej került forgalomba, melyért olcsóbban lehetett vásárolni.

1919 júliusában egy jó szaki ismerősöm Belényesben helyezkedett el, és üzent a feleségével, hogy menjek oda én is, sok a megrendelés a fényes bútorra. A munkaadóm megneszelte a dolgot, és szombaton nem adta ki a fizetésemet, hogy ne tudjak elmenni. Én mégis elmentem, fel is kerestem a kollégát a lakásán. A felesége volt otthon, de értemet. Mikor megjöttek, érdeklődött a fényes bútor készítésében való jártasságomról. Aztán elmondta, hogy rendelés van bőven, mert Belényes kis Bukarest. Megegyeztünk a fizetésben, 900 korona, azaz 450 lej heti bért kértem. Nehezen állt rá, mert ő csak heti 400-at kapott. Nekem még koszt és kovártély is kell, idegenben elmegy a pénz.

1920-ban Belényesben dolgoztam

Amikor hazajöttem, barátok véleményét is kikértem, egyöntetűen azt mondták, fogadjam el. Édesanyámnak mondtam, készítse a fehérneműmet, mert éjjel utazom Belényesbe dolgozni. Csodálkozott, ugyanígy apám is, aggódva kérdezte: mi lesz a munkakönyveddel. – A munkaadóm dolga, hogy ideadja-e vagy sem, munkáskézre szükség van mindenütt.

Hétfőn reggel megjelentem Belényesben Boross úrnál. Már ki volt adva a rajz a munkadarabok készítéséhez. Áttekintettem, majd szoltam, hogy hiba van a szerkesztésben. A mester odahívta az idősebb szakit, az is helyeselte észrevételemet. – Mit lehet itt tenni? – kérdezte. Előadtam a véleményemet, jónak találta az elgondolásomat. Úgy láttam, ez az eset megalapozta a fizetési kérelmemet. A hét végén mindkettőnknek megadta a 450 lejt. Szállást is találtunk számomra egy özvegyasszonynál, kosztal együtt 150 lejt fizettem hetente. Egy kicsit drágállottam, de a tisztaság és az elsőrendű étkezés megérte. Rajtam kívül még ott étkezett egy főerdész és négy pénzügyi tisztviselő. Velük ritkán találkoztam, mert én 12 után étkeztem a szobámban (nem illett a munkásruha az asztal tisztaságához), ők pedig 1 óra után jöttek.

Tizennégy hónapig voltam a mesternél, meg volt elégedve a teljesítményemmel. A minőség hozta a megrendelőket. Azt is megengedte, hogy privát munkát vállaljunk. Ezért mi naponta nem nyolc, hanem több órát dolgoztunk neki. Egy évig pontosan fizetett, de azután akadozott a heti bérek kiadása. A felesége többször elbeszélgetett velem, a hűgát szerette volna a nyakamba varrni. Egy bizalmas beszélgetés során elmondta, hogy a férje kártyaadósságokat csinált. Mondtam a társamnak, hogy én így nem dolgozom itt tovább.

– Ne hirtelenkedje el a dolgot – mondta. – Különben is tartozik magának 1200 lejjel, nekem meg 2000 lejjel. Kolléga, a legközelebbi szállítás egy hét múlva lesz, a mestert beküldöm Váradra, így maga fogja lebonyolítani. Így is történt, a számla 4800 lej értékű volt, ebből levettem a mi járandóságunkat, a többit átadtam a mesternek.

– Boross úr, amilyen a mosdó, olyan a törülköző. Egyébként én elmegyek a műhelyéből azonnal.

Dühösen járkált fel-alá, és arra hivatkozott, hogy a két hét felmondási időt még dolgozzam le, ezt a törvény előírja.

– Igen, ott, ahol a szakszervezet közvetítette a munkát, és fizetik a betegsegélyzőt is – válaszoltam.

A kolléga csak hallgatta, majd meghívott magához munka után egy kis tereferére. A szállásomra érve, elmondottam mindent a háziasszonyomnak, megköszönve az eddigi szívélyes kiszolgálást. Estére elmentem a kollégához, majd a feleségével együtt hármásban egy kis búfelejtőre, egy csendes kisvendéglőbe. Megpróbálták marasztalni, de én hajthatatlan voltam. Megköszöntem a szakmai tanítását, majd 10 órakor – záróra lévén – elmentünk haza a csomagjaimért. Éjjel 1 órakor volt vonatom Váradra. Reggel érkeztem haza, vasárnap volt, a szüleim – látva a csomagokat – kérdeztek a történetekről.

- Majd ha kialudtam magam, elmondok mindent – válaszoltam.

Ebédidő lehetett, amikor édesanyám költögetett egy távirattal. Belényesből jött, hirtelen azt hittem, a csendőrségtől, a mester fenyegetése miatt. Hát tőle magától jött: „Minden el van felejtve, jöjjön vissza.“ Aláírás: Boross. Ebéd után a szüleimnek töviről hegyire elmeséltem mindent. Délután barátaimmal moziba mentünk, ott találkoztam a régi mesteremmel. Érdeklődött felőlem, majd mozi után egy kisvendéglőben elmeséltem neki mindent. Másnapra meghívott a munkahelyére.

Reggel elmentem a volt mesteremhez. Előbb csak a felesége volt otthon, és mindjárt faggatni kezdett: van-e már kilátásban jövődöbelim. Majd megjött a mester, s újból felfogadott, de csak egy hét múlva jöhetek, mert sok a dolgom: vőfély vagyok a barátom testvérének az esküvőjén. Az esküvőn a barátom unokatestvére volt a koszorúslány. Mint megtudtam, árva, anyját kéthónapos korában veszítette el. Nevelése az apa nemtörődömsége miatt a nagymamára és a nagynénire maradt. Fűrge természete szinte megbűvölt. Közrejátszott, hogy elvállaltam a munkát a mesternél.

Hétfőn be is álltam. Nagyon jó volt közöttünk a munkaviszony, csak a felesége fogott meg néha, nősülési szándékomról kérdezve. Kéthónapi otlétem után megmondtam neki, hogy a leány, akinek bemutatott, nem a zsánerem. Ettől kezdve nem volt olyan kedves velem, mint azelőtt. Nyolc hónap után bejelenttem, hogy elmegyek. Az okát kérdezve, a mesternek elmondtam, hogy önálló akarok lenni. Sajnálattal vette tudomásul.

Közben a baráti kör egyre fogyatkozott, unalmasan telt a szabadidőm. Beíratkoztam a tánciskolába, de itt sem találkoztam a régi, tiszteletteljes, erkölcsös viselkedéssel. A nők valósággal

tapadtak az emberre. Hiába, a négy évi háború a nők életében is csak romlást hozott. Édesanyám is észrevette lehangoltságomat, elmondtam neki, hogy a mester felesége hogy akart megszívni. – Pedig itt lenne az ideje, 26 éves múltál – jegyezte meg. Én kijelentettem, hogy csak akkor nőülök, ha megtalálom az igazi házastársat.

Egyheti pihenő után a városban találkoztam egy volt inas-társammal, aki most önálló iparos volt. Hívott magához, hétfőn reggel már ott is voltam. A mesterek kikérdeztek, kinél, hol tanultam és dolgoztam azóta. Elmondtam mindent. A mesterek örültek, hogy jártas vagyok a fényes bútorok készítésében, arra sok volt a rendelés, megadták a heti 400 lejt. Két hónapig rendszeren haladt minden, akkor észrevettem, hogy a mesterek között nincs egyetértés.

A munka menete lassult anyaghiány miatt. Figyelmeztettem őket, hogy én ilyen körülmények között nem maradok. Molnár azt mondta, fejezzük be a rendelést. Közben az a barátom, akinek a testvére esküvőjén voltam, hazajött Kolozsvárról. Érdeklődött, hol dolgozom. Kiderült, hogy ismeri Molnárt. Beszél is vele, egy hét múlva már munkába is állott. Kiderült azonban, hogy jóval gyengébb a szakképesítése. Amikor a fizetésre került sor, heti teljesítményként annyit kért, mint amennyit én kaptam. Összenéztek a mesterek: – Hogy hasonlítja magát Szilágyihoz? – kérdezték. Kényes helyzetbe kerültem. Nem akartam cserbenhagyni egy barátot, ezért azt javasoltam, én behozom a különbséget, adják ki a munkát darabszámra. Megegyeztünk. Így dolgoztunk.

Egy idő múlva a bútorkereskedő felajánlotta, hogy a barátommal legyünk mesterek, felajánlotta szerszámait is. Gondolkodási időt kértem, hogy megtárgyaljam a szüleimmel. Amikor előhozta nekik a dolgot, kiderült, hogy már tudják, mert Lajos elmondott nekik mindent, sőt a nagybátyámmal is beszélt, aki bérkocsi-tulajdonos volt, de beadta az ipart, a lovakat eladta, úgyhogy az istálló ott állt üresen. Ezt akarta a barátom műhelynek megszerezni. Szüleim örömmel mondták, hogy a barátom milyen ügyesen intézett mindent, csak az ipar-engedély megszerzése az én dolgom. Meghökkenve hallgattam apám szavait, aki rátért arra is, hogy így iparosként a nőülés is sorra kerülhet hamarosan. Édesanyám is helyeselte a dolgot, sőt megtoldotta, mondván, hogy a nagybátyám házát az ott-

lakók akarják megvenni, mert van három férjhez menendő lányuk.

Mondom szüleimnek, hogy nagyon meg kell hányni-vetni a dolgot, a nősüléssel még ráérek. Az nem köthető semmilyen kereskedelemhez, számomra ez egyéni, és egész életre szóló cselekedet. Az iparendedély kiváltása is gondolkodóba ejtett, mert a leendő társam, Lajos, gyengébb szakember, mint én. Márpedig társként ugyanannyi lesz a bére.

- Jó szakmunkás vagy te, fiam, csak egyvalami hiányzik belőled, ami benne bőven van: a rámenősség, a nagy duma – mondja apám.

- Márpedig én azt tanultam első mesteremtől, hogy a fenyesbútor-asztalosságnál, az értékes munkák vállalásánál intelligencia, rátermettség és szerénység kívántatik meg, nem az üres duma.

A következőkben elővettem Lajost, miért tárgyal a tudtom nélkül a szüleimmel és a nagybátyámmal. Én tudom meg utólagára a dolgokat? Ilyen társra nincs szükségem! – jelentettem ki.

- Ne haragudj rám, de tudtam, hogy mint segédek nem dolgozhatunk sokáig darabszámos munkával. Azt is tudom, hogy a szaktudásod jóval nagyobb, mint az enyém, de gondoltam, hogy önállósítással biztosítjuk a megélhetést az én családomnak is. Az öcsémnek még két éve van az érettségiig. Segíts rajtam!

Eszembe jutott diákkorom, milyen jólesett szegénységemben a felebaráti támogatás. Elérzékenyültem, és tudtam azt is, hogy két bátyja esett el a háborúban. Az ő emlékükre kértem, igazi felebaráti társ legyen.

Szüleim boldogan vették tudomásul elhatározásomat. Egy kis protekcióval megszereztem az iparendedélyt már három hét múlva. 1922. január 13-ától mint mester szerepeltem, Lajos volt a személyzet. Bátyjai jellemvonásához méltóan dolgozott, sőt néha még az öccsét is lehozta segíteni, kapott 2,50 lej órabért. A rendbehozott istállóban dolgoztunk. Elsőnek 20 íróasztalt készítettünk a bútorkereskedőnek. Meg volt elégedve. Aztán külföldi mintára készülő bútorokat csináltunk, egyre több lett a rendelés.

Kezdtünk „tollasodni.” Elérkezett az idő a családalapításra. Nem tudtam, nősüljek-e vagy a műhelyt nagyobbítsam, mert sok rendelés kínálkozott. Kérem a társamtól, melyik legyen előbb. A műhelyt ajánlotta. Volt a közelben egy eladó telek, 450

négyzetméter. Tízezer lejért ajánlották fel nekünk, de olcsóbban szeretttük volna megkapni. Így aztán elkaparintották előlünk, tehát maradt a nőslés.

- Van-e már kiszemelted? - kérdi Lajos.

- Volna szülöm részéről akár kettő is, de nem kellenek.

- Hát a kis Ilonka? - faggat tovább.

- Nem szófogadó. Nekem az a fontos, hogy megértő legyen, alkalmazkodjon hozzám. Családanya legyen, és ne utca dísze - adom meg a válaszom.

- Pedig tudtam volna ajánlani valakit, pénze is lenne - vallja be Lajos.

- Ilyen nekem nem kell, mert a pénz beépül a műhelybe, és a legkisebb munkacsökkenés már nézeteltérésre ad okot. A pénzt hozó nőszemélyeknek nagy az igényük, nem ellenállóak, nem kitartóak férjük oldalán.

- Igazad van, Pista, Kolozsváron én is ebbe a hajóba kerültem. Nagy volt a szerelem, de nem a házastársi hűség. Jó, hogy hamar kibújt a szeg a zsákból - emlékezik szomorúan.

- Te, Lala, hova tűnt az unokatestvéred, aki a testvéred esküvőjén koszorúslányom volt? Leveztem veled, de egyszerre megszakadt - kérdezem a fiút.

- Nem tudom, hogy hol van, melyik nagymamájánál vagy a nagynénjeinél, mert árva szegény, az apjának már harmadik felesége van. Maga tartja fenn magát, a cipőgyárban dolgozik.

- Látod, kedves társam, ilyen lányt keresek én. Minél szegényebb, annál kedvesebb lesz.

- Te tudod, Pista, ha tetszik neked, az az ő szerencséje lesz - válaszolta Lajos.

Rövid idő múlva a Dőry-szigeten hozott össze veled a sors. A barátnőjével sétált. Hozzájuk szegődtem, majd hazakísértem. A következő találkozásunkkor már nagyon komoly témákról beszélgettünk. Elmondtam családalapítási szándékomat, mert csak így tudok helytállni a napi nehéz munkámban. Műhelybővítési terveimről is szóltam.

- Ha jónak látja javaslatomat, július elején egybekelhetünk - mondtam.

- Meg kell beszélnem a nagynénivel, addig nem mondhatok semmit - volt a válasza.

Közben megvettük a telket, most már nem 10, hanem 15 ezer lejért. Hozzákezdünk az építéshez, a társam keményen

dolgozott, napi 13–15 órát, nagy ambícióval. Jött a pénz, a bútorkereskedőt is kielégítettük, bár azt mondta, ne vállaljunk privát munkát, ellát ő rendeléssel. Igen ám, de az neki hozta a hasznot. Ösztökélt, hogy az új műhelyt gépi erőre rendezzük be, majd ő segít. A társam jónak látta volna, de én nem. Még adóbevallást nem kértek tőlünk, de tudtam, hogy sokakat már megbírságoltak, vagy lefoglalták a szerszámokat, ha nem tudtak fizetni. A telek átírása sem volt még tisztázva, de mi már építkeztünk, engedély nélkül, ismerős kőműves csinálta a rajzokat, vállalta a felelősséget.

A házasság elé akadályok gördültek, mert a következő találkozásnál előadta, hogy a nagynéni szeretne látni, mert a férje szélhámost gyanított bennem. A következő vasárnap elmentem. Bemutakoztam, majd kérdi, hol tanultam a mesterséget. Kovács Kálmánnál – válaszoltam. Erre elborult a tekintete, és pipáját tömkölte. Ekkor hirtelen eszembe jutott, hogy inas-koromban a mester egy ferde oldalú bútort elvett tőle, és nekem adta, hogy csináljam meg. A többi segéd erre heccelődött vele, ettől kezdve állandóan baja volt velem. Most ez a régi dolog elevenedett fel benne. És úgy otthagytam, mintha az apját öltem volna meg. Lógó orral távoztam, a leányzót kértem, levelező-lapon adjon találkahelyet a saját érdekében.

Vigasztaltam, és azt tanácsoltam neki, költözzön el tőlük, vegyen ki egy kis szobát, fedezem a költségeket. Ne törődjön a pletykákkal, hamarosan összeházasodunk. Szavaimat megfogadta. Nagymamája szakácsnő volt egy úri háznál, ahol éppen a gyerek mellé kerestek valakit, amíg kapnak egy francia vagy német nevelőnőt. Nagybátyjáék ki is adták az útját, miután nem fogadta el egy szalontai hentesmester házassági ajánlatát a bátyja családjából.

Eddigél é én még nem szóltam a szüleimnek a történtekről. Tudtam, gazdag lányt szeretnének nekem, de én erről hallani sem akartam. Mindig elhárítottam az ajánlatokat. Közben rengeteget dolgoztam, elkészült lefestve a konyhabútor, hozzáfogtam a hálóhoz. Tölgyfabetétes két szekrény, két éjjeliszekrény, egy kétszemélyes ágy, toalett. Kellett a pénz, fűtött az ambíció. Hála istennek, volt hozzá erőm. A szórakozásból csak a tornászás maradt, hetente két-háromszor, egy-másfél órát. Nagyon felfrisített. A barátok elmaradtak, még a társam is megrótt, hogy vasárnap nem megyek sehova. Megrendelői körünk kibővült, a

jól elkészített darabok valóságos reklámot jelentettek számunkra. önmagamra számítottam csak, a leendő menyasszony nem tudta, hogy már a bútor is kész. A gyűrűket azonban megvettem, ő már hordta is. Észrevette az úrnője, és érdeklődésére elmondta, hogy akkor házasodunk össze, ha lakás lesz. Mivel már találkozott velem, az asszony felajánlotta, hogyha elvállaljuk a házmeszteri teendőket a férje családi házában, odaköltözhetünk, van üres lakás, ami valamikor a parádés kocsisé volt.

Aznap este 8 órára meghívott. Vertheimstein Viktor volt a férje, a Magyar Általános Bank igazgatóhelyettese. Jelen volt még a nővére, Aranka méltóságos asszony is. Bemutatkozás után érdeklődtek, kinél tanultam a szakmát. Mikor válaszomat meghallották, összenéztek, és felajánlották az állást, vele a lakást.

- Az udvaron levő virágágyások és a fák a kertészre tartoznak. Az utcai front és az udvar tisztán tartása a maguk dolga - közölte. Illedelmes meghajlás, kézcsók után távoztam. Hazaérve anyám tudakolta jókedvem okát. Csak annyit mondtam, hogy jó mederbe terelődik az életem. Keresztelőre készültek, a húgom kislányaéra, s én elhatároztam, itt jelentem be az eljegyzésünket. Egy nappal előtte közöltem édesanyámmal, hogy az ünnepi esten bejelentem eljegyzésemet. A húgom meg volt győződve, hogy azon család egyik lányát jegyzem el, akik megvették a nagybátyám házáat, ezért őt is meghívta a keresztelőre.

A család már az estebédnél ült, amikor beléptem választottammal. Mindenkinek a figyelme ránk irányult, a pohárköszöntők után szoltam, hogy a keresztelő utáni ünnepség másik családi eseménnyel folytatódik, s felállva a helyünkről bemutattam a menyasszonyomat, és felhúztuk a gyűrűket. Nagy volt a csodálkozás, a húgom által meghívott leány haragosan nézett rám, majd kisvártatva el is tűnt.

Másnap szülöm nehezményezte a dolgot, de én emlékeztettem, mit mondott ez a lány bevonulásom előtt: hogy ő nem menne iparoshoz soha. Most legalább megkapta a választ. Ilyenek a vagyonos lányok.

- Ennek legalább van vagyona? - érdeklődött anyám.

- Annyi, amennyi rajta van.

Összenéztek szüleim.

- Meggondoltad te ezt, fiam? - kérdezi apám.

- Nekem ilyen feleség kell, akit az élet már megtanított, hogy a jót meg kell becsülni, mert tudja, mily nehéz ahhoz

hozzájutni. Iskolaéveim és a háborúban szerzett tapasztalataim alapján meg tudom ítélni, hogy ez a lány segítségemre lesz az életben. Már a lakást is biztosítottuk az ő révén – tájékoztattam szüleimet.

Anyám elcsukló hangon mondta, hogy emiatt a szomszédok majd megvetnek.

- Nem törődöm velük, nem megyek hozzájuk alamizsnáért.

A társam is kissé hűvösen fogadta az eljegyzést, pedig unokatestvére volt. A régi műhelynél a házigazda a keresztelőn történetek után mindenben kifogást emelt. Azelőtt azt mondta, terjeszkedjek, ahogy akarok, most meg akadékoskodott, hogy az udvarba kocsi nem jöhet be, mint azelőtt. Egyszer apám is fültanúja volt a vitának.

- Látod, kezdődnek az akadályok – figyelmeztetett.

- Ennél különbek is jönnek majd – válaszoltam, és így is történt.

Bővült emberismeretünk tárháza. Elsősorban a bátyjáékkal, akinek a felesége nem mutatott hajlandóságot az egyházi szertartás előkészítésére. Megbotránkoztam, hogy testvére nem az ő pártjára áll, amikor azt kértük, hogy tőlük, mint a szülői háztól menjen a templomba. Idegességemben meg sem hívtam a

Az első otthonunk a Ritoók Zsigmond utca 14. számú ház udvarán

szüleim lakásán tartandó esküvői vacsorára. Menyasszonyom nagyon ideges volt, amiért a bátyja nem állt a sarkára, pedig ő szerezte neki a sofőri állást. Megnyugtattam, hogy a társa, az ő unokatestvére lesz a násznagya, az enyém pedig volt tanítómesterem, Kovács Kálmán, és a húgoméktól megyünk a templomi szertartásra. Menyasszonyom lehangolt lett, még a beszéd is nehezebbre esett. De másnap este mintha kicserélték volna, örömmel újságolta, hogy úrnője magára vállalta a szülői ház szerepét, a férje pedig a násznagyi teendőket. A szertartás után uzsonnát is adott számunkra a násznagyokkal együtt, majd autóján vitétt haza szüleim házához. Ők, látva érkezésünket, megváltoztatták véleményüket.

1922. július elsejével tehát megkezdődött a házasesetem, de az irigy emberek nem nyugodtak, jöttek a rágalmak, a névtelen levelek. Tudták, hogy szülőszerető vagyok, ezért ott próbálkoztak megbontani az összhangot. Kértem anyámat, ha meg is hallgatja az ilyeneket, ne reagáljon semmire. Mi is így tettünk. A feleségemet a műhely felének a tulajdonosává tettem, magam helyett, a másik fele a társamé volt.

Az új műhelyben már nagyobb vállalkozásokat is lebonyolítottunk. A privát vállalatok mellett a kereskedővel is fenntartottuk a kapcsolatot. A városban tetszést arattak bútoraink, így az Ipartestület keretében működő asztalos szakosztály a titkári teendővel bízott meg fiatal korom ellenére, a tanítómesterem nagy örömeire, segített is mindenben. Ezt a hivatást tíz évig töltöttem be.

Megtanítottam a feleségemet a gazdasági dolgokra, a könyvviteli napló vezetésére, a pénztárosi teendőkre. Ambícióval csinálta, mert érezte, hogy megbízom benne, bármilyen nagy pénzüsszegek mentek is át a kezén. Ez nem csábította el.

Körülbelül három hét múlva elment a templomba, mint Jézus Szíve Társaság tagja, gyónni és áldozni. Legnagyobb meglepetésére a gyóntató pap mindezt megtagadta tőle, mondván, hogy miért ment hozzá egy „tarisznyahitűhöz,” és ráadásul református templomban esküdött. Ezért kiközösítik az egyházból. Délben, amikor hazamentem, láttam, a szeme kisírva, majd hosszú faggatás után elmondta a történeteket. Elindultam a plébániára, hogy felelősségre vonjam a lelkészt, de ő nagyon kért, ha szeretem, ne öntsek olajat a tűzre, ez az ő ügye, ne avatkozzam bele.

Az új államrendszer nem támogatta a kisipart, a hivatalos adókövetés megérkezett, az újdonsült adóellenőrök és végrehajtók saját céljaikat nézték, és túlkapaszkodól sem riadtak vissza, különösen ha az iparos a kisebbséghez tartozott. A társam református volt anyja után, de az apja görög katolikus, így őt románnak vették, és volt olyan adóellenőr, aki arra biztatta, hagyjon ott engem, s váltsa ki magának az ipart. Én nagyon elkeseredtem, hogy lehet ilyen társadalomban élni. Megtárgyaltam a feleségemmel, hogy az amerikai rokontól kérek beutazási engedélyt, kimegyek, ő majd később utánam jön. A társam addig vezeti a műhelyt, és biztosítja a megélhetést. Ha nekem beválik a dolog, a feleségemmel ő is utánam jön.

A szép terv megvalósíthatónak látszott. Beszereztem az okmányokat, a hajójegyet is megvettem az itteni Cunard Társaságtól. Még az amerikai konzulátus vízumra kellett, de a katonai okmányt csak december 20-án kaptam kézhez. A követség a karácsonyi ünnepek miatt csak 1923. január 6. után fogadott, és az új rendelkezések szerint hivatalos irattal kellett igazolni a vérrokoniságot is. A szüleim ezt nem tudták vagy nem akarták intézni, egy év haladékat kértem, ennek lejártá után apám megmondta, hogy édesanyám nem akarja, hogy itthagyjam őket. A hajójegy árát 25 százalékos levonással visszakaptam. A honpolgárságról lemondtam, a szüleim lakására voltam még akkor bejelentve. Az új lakásra csak 1923 végén vettek nyilvántartásba, mikor is az állampolgárok összeírása folyt, másképp honatlan lettem volna.

Nem csüggedtem el, nekiláttam a munkának újból. Társammal együtt keményen dolgoztunk, meg is volt az eredménye. Az öccse elvégezte a kereskedelmet, kitűnő eredménnyel. Szorgalmas fiú volt, fel is vették az Általános Hitelbankba. Sokszor eljött segíteni, végezte a könyvelést és az inasi teendőket. A társamat többször figyelmeztettem, ne hajtja magát, mert gyenge fizikumú volt. Hadifogságból hozott valami reumás bántalmakat, akárcsak én. Egy idő múlva emiatt ágynak estem, egy neves orvos kezelt, utána is évekig használtam a hévízi fürdőket.

Közben a feleségem igazi családanya lett. 1923. május 14-én egy leánygyermekkel ajándékozott meg. A szülöm is meggyőződött, hogy nem a pénz, hanem a kölcsönös szeretet és megértés tartja össze a családot. A rokonok addig nem látogatták a feleségemet, de miután iparos lett az ura és háztulajdonos

Fiatal házások - Mariska és Pista

is, kezdődött az érdeklődésük. A bátyja felesége, aki annak idején nem egyezett bele, hogy tőlük menjünk a templomba, most a kislány születése után egyre sűrűbben látogatta, mert látta, hogy szegény lány létere, mindene megvan, és még dolgozni sem kellett mennie. A barátnők közül is akadtak olyanok, akik szerettek volna éket verni közénk, de megértettem a feleséggel, hogy ne hallgasson a szóbeszédre, és családi helyzetünkről ne adjon nekik felvilágosítást. Sajnos az élet több rosszat, mint jót gördít utunkba, de nem szabad megtorpanni, erős akarattal le lehet küzdeni ezeket.

Tanulót vettünk fel, egy ismerősöm unokaöccsét. Beszegőd-tettük három és fél évre. Egy fél évig jól viselkedett, hajlama is volt a szakmához, de egy idő után megváltozott. A műhelyben aludt egyébként, és kezdtek eltűnedezni nagy értékű, nehezen beszerezhető szerszámok. Volt, hogy a faanyagból hiányzott. Nem mertem gyanúsítani. A szomszédból két kisleány járt át segíteni neki a takarításban. Egy nap későn jött haza az inasiskolából, addig elbeszélgettem a fiúkkal. Kiderült, hogy ők takarítanak, az inas pedig feljár a padlásra, deszkát hoz le, és ládákat csinál. Az idő tájt fülembé jutott, hogy a szomszéd malom tulajdonosa panaszkodott: egy idő óta kevesebb a vámból és spórolásból származó lisztmennyiség, holott a korpa ugyanannyi. Kérdez-

tem a kisfiúktól, kik járnak ide esténként? – A két molnárinas, ők viszik el a ládákat.

Átmegeyek a molnárhoz, mondom, mi a helyzet. Kérem, jöjjön át hozzám a két inasával. Kiderül, hogy későn járnak haza. Vallatóra fogom őket, mert eszembe jut, hogy a szembe szomszéd figyelmeztetett, éjszaka 12–1 óráig is fényt lát a műhelyben. Kapcsoltam, hogy itt kártyázás folyik. Küldöm a molnárt, hogy keressen a fiúk szobájában, én addig vallatom őket. Persze mindent tagadtak. Hamarosan megjött a bizonyíték. Erre összeugratom őket, hogy egymást pofozzák, míg ki nem derül az igazság. Hamarost elismerték, hogy az én inasom készítette a ládákat, ők megtöltötték liszttel, és eladták a falusiaknak. A jövedelemből nagy kártyacsaták folytak a réten, rossz idő esetén az én műhelyemben. Persze azonnal értesíttem az inasom pártfogóját, ő az anyját hibáztatta, mert nem vette elejét a fia ballépéseinek, mielőtt hozzám került volna. Kérettem az anyját, de felém sem nézett tíz napig. A fiút kiszegődtettem, a két molnárinas hasonló sorsra jutott.

A szülői házban időközben a nagyobbik öcsém felszabadult, mint lakatos. A katonaságnál a repülősokhöz került szerelőként. Leszerelése után itthon a Phoebus vasgyárban dolgozott. Mivel sok volt a munka, olykor vasárnap is dolgoztam. Hazamenet benéztem a szüleimhez, délután 2 óra lehetett. Megérkezett a sógor – aki nyomdász volt, Pesten tanulta a szakmát –, bekiabált öcsémnek: – Gyere, Lajcsi!

– Mindjárt, csak kérek anyámtól egy kis pénzt. E szavak hallatán kijövök öcsémmel együtt, és nagyon indulatosan rákiáltok: – Hát csecsszopó vagy te? Amikor én felszabadultam, a fizetésemből az asztalra tettem 5 koronát, a többi elég volt arra, hogy hétfő reggelig ne lássanak.

Én levontam a következtetésemet, másnap elővettem öcsém, hol voltak Gézával. Őszintén elmondott mindent, hogy a nyomdászok találkahelyén, egy vendéglőben, ahol különféle társaságok voltak, dominó, kártya, sakk és családi összejövetelek.

– Ti melyik asztalhoz telepedtetek le? – faggatom.

– Géza kért egy liter bort, és ahogy ürült hely a kártyásoknál, oda telepedett. Én csak néztem a játékot – mondta.

A társam 1924 februárjában elment két hétre, mert levegőváltozást ajánlott az orvos. A nagyenyedi tudószanatóriumban kezelték, de sajnos hiába. Május végén, 24 éves korában halálos

ágyán magához hívatott, de már nem tudott beszélni. Összetört a halála, fiatal kora óta mellettem volt, becsületes, munkaszerető, szinte testvéremnek tartottam. Sok munka volt felvállalva, a sógorát, aki szintén asztalos volt, arra kértem, jöjjön kiségetni. Ő ugyanott tanult előttem Kovácsnál. A társam öccsét pedig arra kértem, készítse el a leltárt, ez volt a szerencsém.

A temetés után megindult ellenem a hajsza. Az öccse nagyon rendes volt velem, lemondott az őt illető hagyatékról, de a rokonság pénzzé akarta azt tenni. Szakértőket fogadtam, a szerszámok elosztása nem ment simán. A sógorának az volt a célja, hogy engem megbénítson. Végül augusztus közepén sikerült bérbe vennem egy istállót, ahová a műhelyt átköltöztethetem, mert a rokonság egyre sürgette a ház eladását, már részletfizetésre is odaadták volna, csak pénzt lássanak. Volt egy vevő, aki megadta volna a 200 ezer lejt, de az örökösök azonnal pénzt akartak, és az ügynök hozott egy másik vevőt, de az csak 160 ezer lejt adott volna. Én ragaszkodtam az elsőhöz, de hosszas unszolásra belementem, hogy kapok 80 ezer lejt készpénzt, de semmilyen költséget nem fizetek. A helyiséget szeptember 15-én átadtam.

Hogy a kötelességemnek eleget tehessek, napi 14–15 órát dolgoztam, vasárnap is. A feleségem névtelen leveleket kapott, hogy a férje éli világát a háború előtti szerelmével. Mikor hazakerültem, elfordult tőlem, kitette a vacsorát, és bement lefeküdni. Ez így ment egy ideig, aztán levelet írtam neki, felhívtam a figyelmét a rokonság mesterkedéseire, amibe az is beletartozott, hogy közénk éket verjenek. Végül belátta mindezt.

Az új műhelyben nem mertem a privát megrendelőkkel foglalkozni, csak a kereskedőnek dolgoztam. Az istálló másik felét is kibéreltem, és 40 köbméter fenyőfát raktároztam be. A faanyagok ára emelkedőben volt, 1925-öt írtunk. Kiválogattam, és osztályozva eladtam. Nyertem rajta 25 ezer lejt. Meghallottam, hogy a Kommandáns-rét elején a régi temetőket kiparcelláztatja a római katolikus püspökség. Elküldtem a feleségemet, hogy érdeklődjön meg az árakat. Megtudtuk, hogy 650 négyzetméter területű, 40–45 ezer parcellánként, de nincs közművesítve. Felét kell kifizetni, a többit egy éven belül, 200 lejes dollár-árfolyamon. Anyám azt mondta, vegyünk két telket a nyomdász sógorral, el kell adni a Szálkán levő telkeket. Megvettük a két telket egymás mellett, én a feleségem nevére írtam. Azt

mondták, a téglá ára is emelkedni fog. Végigjártam a gyárat, de nem leltem, végre Szőlősön volt még vagy 50 ezer darab, megvettem. Kerítésről kellett gondoskodni. A Püspöki úton találtam egy deszkaraktárt, így ezzel is szerencsém volt. Családi erőből fel is húztuk. Vettem két kocsi meszet is, beoltva télire gödörbe tettük.

Kora tavasszal elkezdtük az építkezést családi alapon. Egy ismerős kőművesmester készítette a rajzokat, ideadta két jó segédjét is órabéres fizetéssel. Az alapozás után várni kellett, mert a tetőszerkezet megvásárlásához kölcsönt kellett kerítenem, kifogytam a pénzből. A Dióssy-fakereskedésben volt alkalmazásban egy barátom, aki nősülni készült, szüksége volt egy úriszoba-bútorra. Ő elintézte, hogy cégüktől kapjam a faanyagot és cserepet részletre, havi törlesztéssel. Az általa előlegként adott részletet be is fizettem. Ez azt jelentette, hogy nem kellett kamatokat fizetnem. Szerencsém volt azzal a segéddel, aki még a társam idejében került hozzánk, Altman Imrének hívták. Nagyon lelkiismeretesen dolgozott.

1926 tavasza nagyon rossz időjárást hozott. Mivel Románia agrárállam volt, a gabonaexport kilátástalannak mutatkozott. A dollár árfolyama már elérte a 400 lejt. A sógor nagyon megijedt, mi lesz velünk, odalesz a pénz, ha nem tudjuk fizetni a törlesztést. Aratás után viszont az árfolyam lecsökkent 200-ra, szerencsénkre kamatot sem kellett fizetni.

Az időjárás kedvezett az építkezésnek, május végére tető alá került az épület, két szoba, konyha, előszoba. Két hármast ablakot csináltattam, és be is pucoltuk belülről. Itt lett helye a műhelynek. Nagy baj volt a világítás hiánya. November elején végre, az itt lakó háztulajdonosok kérésére, bevezették a villanyt. Eladtam a Szálkán levő telkemet, ebből fedeztem a beszerelés költségeit. Az 1927-es év már jobban indult, igaz, nagyon sokat dolgoztam. Közben a konyha és előszoba a rendeltetésének megfelelő lett, a feleségem a sajátjában akart lenni. A közelben lakó szomszédok némelyike irigykedve figyelte a boldogulásunkat. Édesanyám nem egyszer mondta: fiam, hagyjál fel ezzel a hajszával. De szükség volt minden fillérre, ha továbbra is azt akartuk, hogy minden rendben menjen.

1927 decemberére teljesült a feleségem vágya, elköltöztünk az új lakásba, mentesülve a régi környezet intrikáitól. Egy Szalontáról beköltözött család 17 éves fiát felvettem tanulóknak az

Ipartestület engedélyével, a hátralévő nyolc hónap tanulóideje letöltésére. A szakmai képzettsége elég jó volt, rendszeren dolgozott.

Az 1927-ben épített családi ház

1928 májusában megszületett a második leánygyermekünk. A helyzet romlott, a román vasgárdista diákok a zsidó és magyar üzletek kirakatait összetörték, lassult a kereskedelem. A kereskedő, akinek dolgoztam, szintén zsidó volt, leállította a rendelést. Így privát munkára kellett törekednem. Mentőangyalként egy iskolatársam került elélem, aki főkönyvelő volt a vagonjavító-műhelyben. Hálószobabútort készítettem neki. Később a Betegségélyező Intézethez került, engem is bevitt, de nem sokáig sikerült támogatnia, mert az igazgató sovíniszta volt, a diákzavargások után nem nézte jó szemmel a közreműködésemet.

Az iskolatársam román fiú volt, Căpușannak hívták, általa jutottam el a román intelligencia berkeibe. Készítettem úriszobát, beleadva minden tudásomat, a román előkelőségek is meg voltak elégedve. Három emberrel dolgoztam, de irigyeim mindig akkor küldték a nyakamra az adóellenőröket, amikor szállításra kész

A nagy család egy része: Mariska húga fiával, Jóska öccse nyakában a fiával és feleségével (első sor), édesanyja, Ibolya lánya és édesapja (középső sor), Magdus lánya, felesége, Mária és Szilágyi István (hátsó sor) a családi ház előtt

volt a bútort. A magas adó mellett még luxusadót is kiróttak rám, de miután fellebbeztem, ezt elengedték. Kevés román nyelvtudásom is alábbhagyott, mert a végrehajtó hadaró beszéde csak idegessé tett, elfelejtettem azt is, amit tudtam. A munka volt mindenem, a műhelyem rabja lettem.

A feleségem a gazdasági dolgokat bonyolította le. 1928-ban az udvar végébe építettem egy műhelyt vályogból, hatósági engedéllyel. A faanyagot a padlástérben tároltam. Itt már kényelmesebb volt a munka. Szüleim a sógornál laktak, mert egy szobát még épített a házhoz. A nővérem férjhez ment, amíg lakáshoz jutottak, az egyik szobát átadtuk nekik. De ahogy telt az idő, a sógoréknál kibíratatlan lett a szüleimnek, pedig mikor építkezett, eladatta velük a lakást, a pénzt elvette, hogy „együtt legyen a család.” Egy év múlva, amikor a nővéremék elköltöztek tőlünk, magamhoz vettem az öregeket. A feleségem mostoha-testvérei is, akik azelőtt nem törődtek velem, most egyre sűrűbben

látogatták. Később pénzbeli támogatást is kértek, persze erre nem voltam hajlandó. Amikor feleségem neheztelését láttam, eszébe juttattam: mi vajon kitől kaptunk támogatást? Tőlük nem, az biztos. Csak a kettőnk megértő együttérzésének a gyümölcse mindaz, ami az irigyeket annyira bosszantja. – Ne hallgasd meg az ilyeneket – intettem.

A megélhetés kezdett romlani, a munkanélküliek száma szaporodott. A különböző politikai pártok versengése romlásba vitte az országot. Az Ipartestületben az asztalos szakosztály titkári teendőit hiányos románnyelv-tudásom miatt feladtam. Munkadarabjaim révén szép rendeléseket kaptam, kivitelezésben sokat segített Altman Imre, zsidó vallású segédem. Intelligens, becsületes fiú volt, távollétemben mindent rábíztam. Közben a feleségem mostohatestvére, aki asztalos volt, nálam dolgozta le 30 napi szabadságát. A két segéd mellé még beiktattam egyet, zavartalanul ment a munka.

1930-ban a nagyobbik öcsém, Lajcsi letette a sofőrvizsgát, és rábeszélte, hogy vegyünk részletfizetésre egy autót, ő azzal fuvarozik, a szüleimnek is jobb lesz. Az előleg 40 ezer lej, a többi részletre. Addig sarkallt, míg kölcsönt vettem fel, betáblázták a házra. Feleségem ellenezte, nem tartotta megfelelőnek Lajcsit ilyen nagy összeg rendbetételére. Én abban a hiszemben voltam, hogy a beigért munkakedve meghozza az eredményt. Az autó egy amerikai gyártmányú, Durant típusú, négyszemélyes, nyitott kocsi volt, teljes vételára 240 ezer lej. Havonta 10 ezer lej volt a törlesztés kamatostul. Ment is a fuvarozás vagy hat-hét hónapig. A bérkocsisok, látva a gépkocsi betörését a szakmába, vagy tízen átcseréltek autóra. Megtorpant a forgalom, mert a bérkocsisok azt mondták, „jobb a sűrű krajcár, mint a ritka garas,” és olcsóbban fuvaroztak. Öcsémet arra kértem, vezessen pontos kimutatást egy hónapig: a kocsi amortizációját, gumikopást, a fizetés adóját az egy hónap alatt megtett kilométerből kiszámíthatjuk, mennyi lehet egy hosszabb útnál a kilométerdíj. Sajnos nem tette meg, a sógor befolyása alá került, akivel csak a kocsmá levegőjében érezte jól magát. Hazahozta a kocsit, aztán eltűnt. Feleségemmel emiatt hadilábon álltunk. Figyelmeztettem öcsémet, eladom az autót, ha nem használja ki, még a törlesztést is nekem kell rendeznem. Kiderült, hogy nőszülni akar, egy szalontai kocsmáros lányát vette volna el, de az apja nem adta sofőrhöz.

Csak a munka volt mindenem, naponta 14–15 órát dolgoztam, de a munka gyönyörűsége feledtette a fáradalmakat. Közben figyeltem az öcsémet, hogyan mennek a dolgai. Egyszer jött egy személy, hogy reggel Jászvásárra kell menni sürgősen. Megalkudtak a viteldíjban oda-vissza. Figyelmeztettem öcsémet, ne adjon információkat semmiről a többieknek. Másnap reggel 5-kor beállt az autóval a megbeszélte helyre, az utas felesége csodálkozva mondta, hogy már jött egy másik autó, azzal elmentek, mert az azt mondta, hogy az öcsémé meghibásodott.

- Meg kell tudni, ki tette ezt veled, és bíróság elé kell állítani - mondtam neki, de ő csak halogatta. Pár nap múlva egy textil-ügynököt kellett Erdélybe vinni. Vállalta napi 1500 lejért. Én leültem vele számolni, hogy napi 150 kilométernél többet nem lehet megtenni, mert másképp nem jön ki az 5 lej/kilométer díjból. Kértem, hogy kerülje a drága szállodákat és éttermeteket, tartózkodjon a kocsiiban. Ezen az úton dől el az autó sorsa, hiszen bőven volt fizetnivaló, az esedékes részleten kívül két hitelbe vett autógumi stb. A feleségem pattogott, de én bíztam az öcsém fogadkozásában.

A műhelybe került a feleségem mostohatestvére, Főző Antal, aki leszerelt a katonaságtól. Nagyon szorgalmas, jó képességű alkalmazottnak bizonyult. Sajnos az autóval rengeteg bosszúságom lett. Megjött öcsém a hosszú útról, körülnéztem a kocsit, kérdelem, nem volt semmi baj? Azzal fogad, kár volt részletre venni a gumit, becsaptak, biztosan állott volt, mert Brassó előtt az egyik durrdefektet kapott. Leteszi a pénzt, 20 ezer lett a 45 ezerből.

- Hát hova ment el, ha nem volt semmi baj - vonom kérdőre. - Áruba bocsátom a kocsit, így nem kifizetődő a tartása! Szegény anyám arra kért, ne törjem ketté a fiú karrierjét, nőszülés előtt áll, az após átveszi a kocsi terheit. Közben kisebbik öcsém hazajött a katonaságtól szabadságra, ez idő alatt vállalta a besegítést, mert kitanulta a sofőrséget. El is ment Jóska egy 15 napos útra Erdélybe, hozott 20 ezer lejt. Mentőangyalként jött a pénz.

A szakmában is kezdődött a pangás. A politikai pártok mélypontra süllyesztették a gazdasági helyzetet. A fizetéseket nem emelték, a drágaság nőtt. Ismét szerencsém volt Căpușan János volt iskolatársammal, aki a nagyváradi királyi tábla elnökének barátja volt. Úriszobát csináltam neki, és nemsokára megrendelte a balázsfalvi görögkeleti metropolita úriszobáját

is. A szakrajzokat egy felső szakipari tanár készítette. A kárpitos-munkán kívül 100 ezer lej volt a munkadíj, egy hónap az elkészítési idő. Az elnök felesége magyar nő volt, szépen festett, sok festőrámát csináltam neki. Amikor elkészültem a munkával, a szaktanár megelégedését fejezte ki, az elnök pedig köszönetét, hogy a metropolitáéval egyforma szép bútoruk van.

1931-ben megalakult a kisiparosok termékeit értékesítő üzlet. Beíratkoztam én is. A bútorkereskedőnek volt még nálam készülőben két sima hálószobája. Tudomásomra jutott, hogy csőd előtt áll, ezért nem akartam leszállítani neki, csak miután elszámolt velem. Bécsi üvegsziszoló mesternél találkoztunk, közösen rávettek, hogy mégis adjam át a bútort utólagos elszámolásra. Apám szavá is tette, amikor szállították a bútorokat: – Úgy viszi ez, mintha lopta volna...

Lajcsi öcsém megnősült, egy tanítónőt vett el, az apósa nem vállalta át az autó terheit. A kamatfizetés döcögve ment, feleségem tudta nélkül intéztem, segitettem öcsémet.

Az 1934-es év vége a szenzációk időszaka. A feleségem a harmadik gyermeket várta. Mivel ő a Jézus Szíve Társaság tagja volt, házassága után a gyónás és az áldozás kegyeiben nem részesülhetett. A karácsonyi ünnepek után meglátogatott a katolikus lelkész, és azt javasolta a feleségemnek, hogy ha a születendő gyermeket átengedjük a katolikus hitre, élhet az egyház szentségeivel. Én ebbe nem egyeztem bele. 1935. január 29-én megszületett a harmadik leányzó. Így már „három a kislány:” Magda, Ibolya és Erzsébet. Hála istennek, a születésnél nem volt komplikáció. A gyerek keresztelése után megjelent egy aktatáskás, jól öltözött férfi, négy szemközt akart velem beszélni.

– Egy ajánlattal jöttem. Ha a szakképzettségét kamatoztatni akarja, az államtól kap szubvenciót, kölcsönt vagy gépi berendezést, ellenben meg kell változtatnia a nevét Silaghira vagy Sălăjanra, és térjen át görögkeleti vallásra – fejezte be a mondókát.

– Ha nem vagyok jó magyarnak, akkor nem leszek jó oláhnak sem – adtam meg a választ.

Erre felkapja aktatáskáját, és kézfogás nélkül elrohant. Elmondva a dolgot feleségemnek és két segédemnek, egyöntetű volt a véleményük, hogy az oláh kifejezést nem kellett volna mondani. Az év közepén jött a rendelkezés, hogy a magyar hatóságtól kibocsátott iparendélyeket románra kell kicserélni,

Faragott és intarziás bútor

mellékelve az iratokat, a Sanepid engedélyét, felülbélyegezve a kérvényt, és beadva az Ipartestület iktatójába. Az iktatószám alapján kiértésítenek az igazolvány átvételére. Már ketten is megkapták utánam, mikor felmentem reklamálni. (Itt a bosszú az „oláh“ miatt...)

Az év vége felé beteg lett édesapám, novemberben meghalt. Összehívtam testvéreimet, hogy édesanyám és a kisebbik húgom életkörülményeit a jövőre vonatkozóan megbeszéljük. A lakás nálam biztosítva volt, az étkezésüket havonkénti váltással természetben vagy pénzbőlileg támogatjuk. A megbeszélésre – egy évi távolmaradás után – öcsém is eljött. Bocsánatomat kérte, mert annak idején a feleségére hallgatott ellenemben.

Időközben a volt bútorkereskedőm csődbe jutott, a váradi hitelezői között én nem szerepeltem a listán, de a többiek hatására én is aláírtam az ügyvéd megbízólevelét. Sajnos nem jól tettem. Úgy egy hónap múlva a bíróságra hívtak, s elmarasztaltak 3500 lejre az ügyvédi költség rám eső részeként. Hiábavaló volt a védekezés, hogy nem szerepeltem a hivatalos jegyzékben, az aláírásom volt a döntő. A feleségemmel újrazkezdődött a perpatvar a történetek miatt. Mogorva és szótlan lett. Én csak aludni és enni jártam fel. Csak a gyerekekkel társalogtam. Magda lányom gimnáziumba járt, ő látta el a kisebbiket is reggelivel és uzsonnával, engemet szintén. A feleségem továbbra is a kasszát kezelte, a pénzt bevezettem a naplóba.

Ez így ment egy hónapig, akkor jött egy távirat, s a feleségem közölte, hogy jön a bátyja Pestről. Meg is érkezett. Észrevéve rideg magatartásunkat, az okát kérdezte. Amikor mindent elsoroltunk, a feleségemmel próbáltam megértetni, hogy én csak a családomon, szüleimen akartam segíteni az öcsém pénzbéli támogatásával. A családi viszálykodást kihasználva, egyik barát-nője rábeszélte egy kölcsönre: a tudtom nélkül 5000 lejt tábláztattott a házra. A kamatokat nem fizette, a bankból a felszólítást én vettem kézhez. Felelősségre vontam, és azonnali fizetésre szólítottam fel. Az összeg ki lett egyenlítve, később egy hathetes malacot is adott ajándékba az illető, de én soha nem ismertem meg.

Az adóprés működött, mígnem jött egy új adókontroll, akinek egy hálószobát adtam el. Jóindulatú volt, amikor panaszkodtam, hogy sokat fizetek a hasonló körülmények közt működő iparosokhoz képest, utánanézett, és felére csökkentette az évi 8000 lej adómat.

A megrendelőim közt volt egy Zsurka nevű ügyvéd, elmondtam neki esetemet a csődbe ment bútorkereskedővel, aki 50 ezer lejjel tartozik nekem. Elvállalta az ügyet 50 százalék erejéig, vagyis fele haszonra. Feleségem nem egyezett bele, vállalta, hogy ő kicsikarja az egész összeget a kereskedőtől, még ha apránként is, addig jár a nyakára.

- Ha ez neked sikerül, megtartjuk a római katolikus egyházi esküvőt, hogy tudjál gyónni és áldozni. - mondtam.

Sajnos csak egy cipő értéke lett belőle. A feleségem megunt a szemtelen viselkedését.

A kisebbik öcsém is megnősült, már volt egy hároméves fia. A felesége egy rövidáru üzletben volt kiszolgáló, ő meg hol sofőr, hol vulkanizáló. A politikai helyzet nagyon ingadozó lett Európában, Hitler hatalomra jutásával. A gazdasági helyzet romlott, nagy volt a konkurencia az iparosok, kereskedők között. A mezőgazdaságban csak azok a kisbirtokosok boldogultak, akik családtagjaikkal, szorgos munkával dolgoztak. A nagy építkezések már leálltak, csak családi házakat építettek. A politikai pártok huzavonája az ország ügyeit háttérbe szorította. A kül-

A Szilágyi fiúk: előtérben István és Jóska, hátrébb Lajos az édesanyjukkal és a sógornőkkal, Gabival és Vilmával Piskolton

politika a kisebbségek ellen irányult. Nehéz volt a megélhetés. Ezért is örültünk, amikor kisebbik öcsémnek Piskolton, az Uray báró birtokán ajánlottak sofőri állást, a birtokot bérlő Fux Andornál, persze lakással az uradalomban.

Bútora szegényes volt, ezért halogatta a kiköltözést, míg egy nap reggeli után kipakoltattam a feleségemmel a hálósobabútorunkból a holmit, kivittük fedél alá, hogy öcsém elszállíthassa. Előtte még át is fényeztem. Édesanyám örült a legjobban, látva a testvéri szeretet eme megnyilvánulását. Reggeli után felmentem az üzletbe, ahol volt egy általam készített világos citromfa háló, de vevő nem került még rá, mivel újabban a sötét színű volt a divatos. Az üzletben már nem tarthattam, így hazahozattam a másik helyébe. Az öcsém három nap múlva ki is költözött, magával vitte édesanyámat is. A húgom maradt csak itthon, de ő hamarosan albérletbe költözött, nem tudott a feleségemmel egyezni. A nagyobbik öcsém időközben eladta az autót, de az összegből egy lejt sem kaptunk. – Ne is kérjék – mondtam a feleségemnek.

1938 őszén megérkezett a pesti sógor ismét. Érdeklődött a nemzetközi vásár idejéről. Mint az osztrák kóladió-behozatali társaság képviselője, vajon kap-e engedélyt. Mostani látogatása igazi családi esemény volt, három leányka forgolódott körülötte. Amikor a hálósobát meglátta, azt mondta: – Te Mariska, álmodtad volna, hogy valaha ilyen lakásod, házad lesz? Kerüld a viszálykodást a családban, úgy látom, a férjed jó családapa. A családi békesség a legfontosabb. Elmenetelekor is ezt hangsúlyozta.

Sportszeretetem az évek során megmaradt, tagja voltam a városi tekecsapatnak és részt vettem több versenyen. A döntőket Temesváron játszottuk le.

A gyerekek felcseperedtek. Magdus III. gimnazista volt a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnáziumban, Ibolya pedig a III. elemibe járt. Mint iparosgyerekek nem kaptak tandíjmentességet, nehéz volt az iskoláztatás, egyenruha, tankönyvek stb. Ezért is örültem, amikor megjelent a Čapušan testvérek közül a kisebbik, aki az állami út- és hídépítő vállalatnál dolgozott, hogy árajánlattal jelentkezzem tíz szekrény, tíz íróasztal, egy állítható rajzasztal és két írógépasztal elkészítésére. Két nap múlva át is adtam neki, ő főpénztárnok volt a vállalatnál. Azonnal vitte az igazgatóhoz, ott a gépírnő – hallva, hogy magyarul beszélünk – megjegyzi románul neki, miért adná a munkát egy „bangyilának.” Ezt megértettem, mert sűrűn használták a sovíniszták a „bozgor” (hazátlan) jelzővel együtt.

A városi tekecsapat tagjaként az 1937-38-as idényben
(felső sor, balról a második)

Három a kislány – Magda, Ibolya, Erzsébet

A Holdas templom melletti házban működött a hajdani bútorkereskedés

Az ajánlatomat elfogadták, ötven nap múlva kellett szállítanom. A bútorokat tölgyfaerezet színre kellett festeni. Váradon két jó mester volt, aki festéserezést csinált, de nagyon drágán, nem tudtam elfogadni. Végül megoldottam, valódi tölgyfa furnért tettem, nagyon meg voltak elégedve. Az igazgató tört magyarsággal mondott köszönetet. Megbízta további munkával is, a mérnöki műszereknek ládákat kellett készíteni. Čapušan pedig saját részére rendelt egy ebédlőt, amelyet félkész állapotban látott a műhelyemben. Tíz hónapra vállaltam. A hozzávaló fát és furnért megvettem, mert a pénz nagyon hígult. A faragást és intarziát készítő mesterrel is megegyeztem, 4-5 hónap múlva szállít. Megbízható, szépen dolgozó mester volt. Egy orvosnak pedig egy úriszobát készítettem, úgyhogy 1939 közepéig biztosítottam magamat munkával.

Közben változás történt a műhelyben, mert a feleségem mostohatestvére, Főző, megnősült. A felesége képesített szakácsnő lévén, kifőzdét nyitottak. Így megvált az asztalosságtól. Sokan jelentkeztek, ambiciózus segédek, némelyik olcsóbban is vállalta volna, mert nagy volt a munkanélküliség. Az ország gazdasági helyzete a pártok torzsalkodásai miatt egyre romlott. A politika a kisebbséget sújtotta, kíméletlenül üldözték azokat a magyarokat, akik a jogaikért harcoltak. Nem is szerettem a városba menni, emberekkel találkozni, mert csak e témáról folyt a beszéd, de sok volt a besúgó, arra pedig nem volt szükség.

A HÁBORÚS ÉVEK MEGPRÓBÁLTATÁSAI

A hitlerista rendszer eljutott Romániába is. A németek elől menekülő lengyelek mindenüket odahagyva jöttek az országba, de a román polgárság nem támogatta őket. A pártok torzsalkodása, a sztrájkok és a külpolitikai helyzet bizonytalansága kihatott az iparra és kereskedelemre is. A Vasgárda megerősödött, a Magyar Nemzeti Párt tagjait másodrendű polgárokként kezelték. A magyar rádiót nem volt szabad hallgatni. Ha hatósági személy ment el az ablak alatt, beszólt, hogy zárják el, vagy a román adást hallgassák. Ilyen körülmények között telt el az 1939-es év közepe. A román ajkú fiatal korosztályt behívták katonának, a más anyanyelvűeket hadi munkára. A munkanélküliség így egyrészt megoldódott, viszont az otthonmaradottak helyzete siralmas lett a családfő keresete nélkül.

A bútorüzletet most Szingur Lajos román ajkú asztalosmester vezette. A gazdasági krízist ő is megérezte, többen kiléptek, nem tudván fizetni a fenntartási költségeket. Szingur felvállalta a margittai kaszárnya asztalosmunkáit, de siettették a befejezést, ezért felkért engem, segítsen be. Nem tehettem, mert a megrendelőim is siettették a munkámat, a politikai helyzet bizonytalansága miatt mindenki otthonában szerette volna már látni a bútorát. Szerencsére az előlegekből beszereztem az anyagokat, mert már egyes cikkek ára a duplájára emelkedett.

Február végén megkaptam a piros színű katonai behívót, mint népfelkelő. A város nyugati részén, a magyar határ mentén körülbelül tíz kilométerre, védelmi vonalat építettek, ide vitték a népfelkelőket, az iparosokat fizették, ezért még jelentkező is akadt. A behívóm a szintén piros színű adónyugták közé került, és azokat a tűzbe dobtam. Március végén nagy razzíát tartott a katonai hatóság, mert a népfelkelők lógtak a katonaságtól, vagy

egyáltalán be sem vonultak. Hadügyminiszteri rendelkezés értelmében 50 éves korig hadkötelezettség volt, jelentkezni kellett a katonai parancsnokságnál.

Mivel nem tudtam jól románul, a szomszédban lakó szakaszvezetőt kértem meg, hogy jöjjön velem. Rengetegen voltak. Akik már teljesítettek katonai szolgálatot, a váradi ezrednél kellett hogy jelentkezzenek. Én a szakaszvezetővel bejutottam a folyosóra, aki ismerte a törzsőrmestert, s azt kerestük. A kinti tömegnek kihirdették, hogy holnaptól ez a hivatal Révre költözik, ott kell jelentkezni. Az utolsók közt bejutottunk, átadtam a katonakönyvemet, erre a százados kiabálni kezdett, de én nem sokat értettem belőle. Egyszerre bejön egy őrnagy, és „repede, repede” kitudszkol a teremből. A földszintre irányítottak, ahol már egy csomó ember volt összezsúfolva, az ajtóban két fegyveres. Kimenni nem lehetett többé. Dél körül járt már, amikor bejött egy altiszt egy írnökkel, és sorra felvették az adatainkat. A szakaszvezető közben megtalálta az ismerősét, és jött vissza a hírrel, hogy szerencsénk van, mert ő van megbízva a felügyeletünkkel. Este 8-kor a kapuórségnél kiengedett, de reggel 6-ra bent kellett lenni.

Másnap beosztottak szakaszokra, és elkezdődött a kiképzésünk. A következő nap eskütételre kellett sorakozni, egy Canari nevű őrnagy után mondani a szöveget. A végén megkérdezte, van-e, aki nem értette? Egy pillanatig tétováztam, aztán kiálltam, majd még egy illető. Az őrnagy magához intett, hangosan beszélt, de én csak azt mondtam: „Nem értem.” Erre rámkiáltott: „Du-te ‘n dracu!”, és haragosan intett a kezével. Másnap reggel jelentkeztem a tizedesnél, hogy beteg vagyok. Elmentünk a katonai kórházba, onnan a hadapródiskolába irányítottak. Amikor rám került a sor, magyarul mondtam, hogy sérvem van. Erre az orvos háttal fordít, jól a fenekembe rúg, és kiáltja: „Du-te la Horthy.” Hazafelé menet az egyik román tört magyarsággal mondja: – Domnule, menjünk haza, becsaptak minket, azt mondják, hogy önként vállaltuk, amire feleskettek, hogy háború esetén harcolni fogunk. Délben ebéd után elment, nem láttam többet.

Délután a mi szakaszunkat a várba vitték, a pékséghez. A tizedes jelenti a századosnak – Barabásnak hívták –, hogy két éve készítettem neki egy ebédlőt. Mikor jelentkezem nála, azt mondja: – Hát maga hogy került ezek közé? Csóválja a fejét,

majd azt mondja: – Én magát most hazaengedem, de este 6-ra itt legyen. Így is történt. Otthon elmondtam a feleségemnek a történeteket, a kilátástalan helyzetet. A segédre rábíztam a műhelyt, így mentem vissza a kaszárnyába.

Másnap ismét a várba vittek munkára, ott közölte velem a százados, hogy minket innen elvisznek Révre, már haza nem engedhet. Van-e valamire szükségem? A feleségemnek telefonálnék? – mondom. – Rendben, de az útról egy szót se senkinek! – figyelmeztetett. Megköszönve jóindulatát vártam a feleségemet. Elhozta az ócska öltönyöm, elbúcsúztunk, de még ki sem ért a várból, amikor megérkeztek a teherautók. Névsorolvasás, majd kiszállítottak bennünket a nagyállomásra. Bevagonírozás. A személyvonathoz csatolva megérkeztünk Révre.

Az állomás környéke lovas kocsikkal volt tele. Bevittek a faluba, és az iskolában helyeztek el. Szalma a földön, kecskelábú asztalok, lócák. Felhívták a figyelmünket, nehogy ellógjunk, mert a csendőrök úgyis visszahoznak. Vacsorát nem kaptunk, csak kenyeret. „Van a közelben hentes- és fűszerüzlet, altiszt kíséretében elmehetnek vásárolni, csak szeszesitalt nem szabad behozni.” Tavasz lévén, korán sötétedett, már 9-kor le kellett feküdni. Egy villanyszerelővel mi az asztalra fekdüztünk, de nem bírtuk elviselni a pipa-, fokhagyma-, túró-, hagyma-, lábszagot, kimentünk a friss levegőre. Hideg volt, így visszamentünk, a nedves zsebkendőt orrunk elé tartva, próbáltunk elaludni. Elmondta, hogy őt a vaskereskedésből kijövet fogta el a járőr, hiába tiltakozott. Haza sem engedték többet, a vaskerítésen keresztül mondta el feleségének és inasának, hogy mit tegyenek. Magyar nevű volt, de a vallása görögkeleti. Mikor másnap elszállásoltak bennünket, egy helyre kerültünk. Ő a gazdával bent, én az istállópadláson, a szénában aludtam. Illata nagyon jó altatónak bizonyult.

Réggel kávéosztás, egy marcona képű, nagyszájú őrmester beszélt hozzánk. Nekem beszélhetett, de még a szakácsok is éreztették velünk, hogy magyarok vagyunk, legutoljára kaptuk az ételmezt. Másnap megérkezett két öreg tartalékos főhadnagy. Bemutatkoznak, előadják az utasításokat, és kérnek, hogy mint „önkéntesek” minden parancsot teljesítsünk. Nagy morajlás közben kilépnek vagy tízen, és erélyesen tiltakoznak az ellen, hogy ők önként jelentkeztek volna. Az összeírásra hivatkoznak, mert egyeseknek behívójuk sem volt.

Az altisztek három napig foglalkoztak velünk. Le kellett írni a jelentkezés módozatát. Láttam, hogy a románok nem tudják vagy nem akarják, én sem igyekeztem. Negyedik nap megjelent Canari őrnagy, közölte a sorakozón, hogy hazamegyünk. Hangoz „Să trăiască!” fogadta a bejelentést. Húsvét hetében, nagypénteken történt ez, kiállítottak mindenkinek egy úgynevezett fehér behívót, amellyel háború esetén jelentkeznie kell. Szombat este már családom körében voltam.

Vasárnap délelőtt templomból jövet, a Fő utcán nagy a riadalom, a nők figyelmeztetik a férfiakat, hogy ne menjenek a Szent László tér felé, mert összeszedik a férfiakat, autókra rakják, viszik a Károly-védővonal építéséhez. Visszafordultam, a Bunyitay-ligetből a Körösön csónakkal jöttem át, és kerülőúton értem haza. Ünnepe után felmentem az üzletünkbe, kérdezték, mi történt velem. Mikor elmondok mindent, azt mondják: mese az egész.

- Olyan mese, mint a vasárnap délelőtti autókirándulás a városháza elől - feleltem. Az ilyen hitetleneket kellene elvinni meggyőződni - mondom.

A forgalom erősen megcsappant. Június elejére elkészült az ebédlő és úriszoba, hazaszállítottam. A két segédet el kellett bocsátani, mert nem volt újabb munkalehetőség. Csak Altman maradt. Előre készítettem két hálószobabútort, számítva a határkiigazításra, az úgazdagokra.

Magda lányom a IV. gimnáziumi vizsgáira készült, tanulta a történelmet, mely szerint Románia királya, Ferdinánd és Mária királyné holtteste a Curtea de Argeș-i kolostorban van eltemetve. Közbeszólók, hogy a királyné kívánsága szerint a szívét Dobrudzsában, Balcsikon temették el. A vizsgán az elnök megkérdezte, ki tudja, hol van eltemetve a királyné szíve? Akkor lányom felállt, és elmondta, amit neki meséltem. A tanárnő megdicsérte, és egy fokozattal javította jegyeit. Örvendezve jött haza:

- Ugye most már mehetek Székelykeresztúrra a tanítóképzőbe? Feleségem azt mondja, beszéljem le a lányomat a tervéről, messze van még a szeptember.

Kevés volt a rendelés, minden munkát elvállaltam. Căpușan, volt iskolatársam, akinek bútorokat is készítettem, szólt, hogy valami javítanivaló lenne. Elkészültem éppen, amikor jön és mondja, hogy nagy baj van, mert meghozták a bécsi döntést:

Németország és Olaszország képviselői révén határkiigazítás lesz Magyarország javára. Erdélyt két részre osztották, Észak-Erdély magyar fennhatóság alá kerül, Nagyvárad is beleesik. – A hatalmasok játékszerei vagyunk, én ezt már az első világháborúban megtanultam – felelem, mert úgy néztek rám, mintha én lennék a hibás mindenért. Elkészöntem a feleségétől, majd együtt távoztunk. A Fő utcán több barátjával találkoztunk, mindegyik kétségbeesett hallva a hírt. Hazajövet én is elmondtam, a segédem nem hitte. Másnap bemondta a magyar rádió részletesen a visszakapcsolt területeket. Öröm és fájdalom a város lakóinak arcán, messziről látszik, ki melyik nációhoz tartozik.

Otthon a család jövőjét tárgyalom a feleségemmel, Magda lányom azt mondja:

– Ugye most már el tudok menni Székelykeresztúrra az óvónőképzőbe?

– Majd meglátjuk – válaszoltam.

A városban nagyon ellenséges volt a hangulat. Augusztus 15. Mária-nap a román vallás szerint. Az üzletünkben voltunk, tárgyaltuk az eseményeket. Bejött egy volt vevőm, aki egy hónapja vett egy hálósobabútort, s most érdeklődött, nem vennénk-e vissza 25 százalékos engedménnyel. Az illetőnek katonai szabósága volt, de mivel a Vasgárda tagja, innen el kell mennie. Közben beszélgetünk, látom a kirakaton keresztül, hogy a téren egy öreg zsidó embert a pájeszénél fogva húzgatnak (üzletünk a Holdas templom mellett volt).

– Látja, uram? Szabad ilyen vandál módon bánni egy öreggel? Menjen, vegye ki a hóhérok keze közül – mondom neki. El is vezette az öreget a templom mögött. Míg ez történt, azt mondja az egyik kartárs:

– Minek avatkozik bele, hadd csinálják. Nagyon felháborítottak a szavai. Itthon elmondom a történeteket segédemnek, aki szintén zsidó vallású volt.

– Ez mind az intelligencia hiánya, a szülők nemtörődöm magatartásában keresendő az oka. A gyermekeket nem tanítják meg a felebaráti szeretetre.

A hivatalokban a román és magyar tisztviselők folytatták munkájukat. Megérkezett a városba a bizottság, amely előkészítette az átadást. Ebből sok konfliktus támadt, de a román katonai hatóságok csírájában elfojtottak mindent. Közben a

német követség előtt felsorakoztak a szilvakék egyenruhát viselő románok, fegyverrel a kezükben, és a „Nici o brazdă!” (Egy talpalatnyit sem!) hírhedt jelszavukat kiabálva követelték, hogy a német követ jöjjön ki az erkélyre. Nagy tömeg verődött össze, a mi üzletünk a szomszédos épületben volt. A kartársak felkészültek, ha zavargás lenne, lehúzzuk a kirakat rolóját, nehogy az 1928-as események megismétlődjének. Fél óra múlva egy katonai szakasz érkezett, s a tömeget feloszlatta.

Szeptember első napjaiban megkezdődött a szobrok és emlékművek elszállítása. Az úgynevezett Károly-védővonalból a műszaki felszereléseket, a kaszárnyákból is minden mozdíthatót elszállítottak. 4-én jött Magyarországról három személyautó civilekkel, a városházára mentek be. Pár perc múlva hatalmas tömeg gyűlt össze az épület előtt, egyesek éltették Magyarországot, mások Nagy-Romániát. A román katonaság kiszállt, kérte a tömeget, ne akadályozza a bizottság munkáját. 5-én megkezdődött a román hadsereg kivonulása a kaszárnyákból és a Károly-vonalból. Öröm és lehangoltság egyformán érezhető volt az utcákon. A Szent László téren megkezdtek a tribün felállítását, mert másnap, 1940. szeptember 6-án vonult be Horthy Miklós kormányzó a városba.

Leírhatatlan volt az öröm; az utcák zászlódíszben, a közeli falvakból is özönlöttek az emberek. Mindenfelé éljenző tömeg, sokan nemzeti lobogókat lengettek. Délben érkezett meg Horthy fehér lovon; a Szent László tér házainak ablakai, erkélyei is zsúfolva emberekkel. A beszédet nem lehetett hallani a nagy üdvrivalgás miatt.

Szeptember 8-án kezdett az élet a rendes mederben folyni. Csak a külvárosokban voltak összetűzések. A közbiztonság irányításában a rendőrséget önkéntesek segítették. Ez idő alatt a munka stagnált, az élelmiszerárak emelkedtek. Az utcákon kocsik, autók bútorokkal megrakva, az átkelő határállomások felé irányultak.

Tizedikén este megjelent nálam volt iskolatársam, Căpușan János, a betegsegélyező főkönyvelője, móc öltözékben. Így jött át a határon, mert katonai szolgálaton volt Szebenben. Felesége és a két gyerek maradt itthon, azért jött, hogy őket és a bútorokat elvigye. Másnap kora hajnalban indulás, mert sokan gyűlnek össze a határnál. Felesége magyar volt, a jó szomszédok segítették, hogy autót kapjon, és a hivatalos papírokon én mint

kísérő szerepeltem. Căpușan még aznap éjjel visszament a határon, mert katonaruháját ott hagyta a mócoknál. Másnap délelőtt 11 óra körül értünk a Harangmezőnél (Hidișelnél) levő határátkelőhöz. Már várt Căpușan, tüzér főhadnagyi rangja volt. Mi némi huzavona után átjutottunk (mindenáron azt akarták, hogy lepakoljuk a rakományt), odaát egy füves helyen megálltunk. Szánalmas jelenetek voltak. Mert akiknek politikai múltjuk volt, azokat áttették a határon. Idehaza feleségem már nyugtalankodott, elmeséltem neki, mi folyik ott.

Szeptember 12-én hívatott Barabás kapitány, aki annak idején a várban teljesített szolgálatot. Kérte, hogy csomagoljam be bútorait, amelyeket én készítettem neki. Ők Aradra mentek. A Căpușan öccse, Illés, szintén készülődött, bár felesége székely volt, de el kellett menniük. Rám bízta az ebédlőbútorát, amelyet én készítettem neki. Elvállaltam, bevittem az üzletünkbe, az üzletvezető elhelyezte. Illés szeptember 20-án ment át Romániába, Belényesben kapott állást, feleségét Jászvásárba helyezték, a két gyerek az anyjához került.

Az én családomban is zajlottak az események: Magda lányomat beírtam a Zrínyi Kereskedelmi Iskolába. Egy kicsit meghúzta a zsebemet a könyv- és egyenruha-vásárlás, a tandíj, de legalább itthon volt. Az iparendedélyeket ismét be kellett cserélni. Nekem nem volt mit, mert 1936-ban, amikor ki kellett volna váltani, az „oláhozás” miatt nem kaptam meg. Most felmentem ismét az Ipartestülethez, előadtam a történeteket. Szerencsére ott dolgozott még a titkárságon az a magyar nő, aki emlékezett az esetre, és elmesélte a titkárnak, hogy annak idején sok engedélyt és iratot felvittek a padlásra. Kérvényt kellett beadnom, és valóban megtalálták akkori engedélyemet a másokéval együtt, így tíz nap múlva meg is kaptam. Megkönnyebültem, mert bár végig fizettem minden adóterhet, mégis nyugtalanított az engedély hiánya. Most ismét rám bízta az ipartestületi jegyzői teendőik végzését.

Október elején a város katonai parancsnoksága felhívással fordult az Ipartestülethez, hogy a katonai kórház és a kaszárnyák rendbe tételét a tagokra bízna, árlejtés alapján. Egy hónap a határidő, szállítás után fizetnek. Én a Velits asztalosmester csoportjába kerültem, a katonai kórházba húsz szekrényt vállaltam. Elindultam anyagot szerezni. Az egyik fakereskedő váltó ellenében adott, a furnérkereskedő szintén. A munka szépen

haladt, Velits minden héten meglátogatott, a kivitelezéssel elégedett volt.

Édesanyám Jóska öcsémnél volt Piskolton, az Uray báró birtokán, akinek Fux nevű bérlőjénél volt sofőr. Elmondta, hogy egy bizottság mindent felleltározott a birtokon, azóta a gazdája nagyon ideges. Félnek, hogy nem jó vége lesz a dolognak. A feleségem kisebbik bátyja október 26-án lejött Pestről szimatolni, hogy lehetne itt valamilyen üzletet nyitni. Neki foglalkozása nem volt, 1920-ban ment át, zsidó nőt vett feleségül, egy képkeretező üzletet nyitott Pesten. Egy Erdélyből átment mestert vett fel az üzletbe, az dolgozott, ő pedig az elcsatolt területekről átment festők képeit vásárolta fel és árusította. Többet keresett ezzel, mint az üzlettel. Az újgazdagok vásárolták a megszorult festők képeit. Hozott a feleségemnek egy Réti István által készített madonnaképet ajándékba. Csináltattam neki egy florentin ráját, két üveg közé tettük a képet, mert nem olajfestmény volt, hanem pasztell.

Elérkezett november, a húsz szekrényt leszállítottam, megtörtént az átvétel. A pénz átvételéhez be kellett szerezni az adóhivatal, a betegsegélyző 1940-es befizetési nyugtáit. Pengővel fizettek, így jobban jártunk, mert azért többet lehetett vásárolni. Amellett én a váltókat még lejben kiegyenlítettem. Amikor elkészült a munka, csak Altmant tartottam meg a műhelyben. Az üzletünket átvette Bauer saját vezetésre, minden tag megkapta a fedezeti váltóját. El kellett onnan hoznom a Čapušan ebédlőjét. Az üzlet fölött lakott Nagy Károly kárpitosmester háromszobás, nagy lakásban. Megengedte, hogy nála elhelyezzem a bútort. Ott volt 1944-ig. A Bauer vezette üzlet újabb megrendelést hozott: a postának kellett íróasztalokat gyártani. Vállaltam tizenöt darabot, de látni akartam a kalkulációt. Ennek befejezése után leginkább bútorfényezésel és javítással foglalkoztunk, három alkalmazottal. Az adómat a román időben befizetett összeg alapján állapították meg: 400 pengő vagyonadó és 500 pengő jövedelmi adó. Megfellebbeztem. Egyszer felkeresett a főnök és a titkár, hogy a közelben valami asztalost keresnek. Közben szétnéztek a műhelyben, majd nevet kérdezve aktákat vettek elő. Akkor jöttem rá, hogy adóellenőrök voltak.

1941 májusában az öcsém hazajött az uradalomból, az állam új bérlőnek adta azt ki, akinek volt sofőrije is. Így gondoskodnom kellett édesanyámnak lakásról. Gizella húgom a közelben

talált is egyet anyám és Karolina húgom részére. Fenntartásáról mi, testvérek közösen gondoskodtunk, havonként felváltva.

Ebben az időben már észre lehetett venni a zsidókra nehezítő nyomást, a háborús hangulatot. Bauernek, az üzletvezetőnek szerencséje volt, mert 50 évnél idősebb volt, nem kellett népfelkelőnek bevonulnia. Időközben megkaptam az idézést az adófellebbezésemre. Többen voltunk, s mikor rám került a sor, felismertem a két férfit a bizottságban, akik előző évben a műhelyemben szaglászta. Előadtam érvelésemet, miszerint a műhely alapterülete valóban 50 négyzetméter, de ebből 20 az enyvezésre szolgáló prések és eszközök helye, a fennmaradó 30-ra esik két ajtó, a kályha és környéke, vagyis a tulajdonképpeni munkaterületen van három gyalupad, a három munkásra alig jut két négyzetméter. Ezt az érvelésemet a román hatóságok nem vették figyelembe, ezért volt 1940-ben tízezer lej adóm. Egy hét múlva megjött a válasz: a vagyoadót törölték, de az 500 pengős jövedelemadó érvényes maradt.

Közben megérkezett Pestről a Géza sógor édesapja. Már nem laktak mellettünk, eladták a házukat. Nem tetszett az állandó figyelmeztetésem a léha életmódja miatt. Bár magas képesítésű volt, nyomdász gépmesterként Váradon a legmagasabb fizetéssel, a barátok hatása alá került a bort és a kártyát illetően. (De a barátok áldozata lett, mert hoztak Pestről egy ugyanilyen képesítésű nyomdászt, és a tulajdonos mellőzte őt.)

Most, hogy az adóprés nem szorított annyira, ismét csak a munkámnak éltem. Még éjszakánként is azon gondolkodtam, hogyan lehetne olcsóbbá tenni a termelést, hogy ne menjen a minőség rovására. Altman Imrével is megvitattam elgondolásaimat, sok jó ötletet adott. Szakmai eszmecsereket folytattam a faszobrász mesterrel, aki Német-, Svédországban és Dániában is dolgozott, a fa technológiájáról való ismereteimet nagyban bővítettem általa. Egy-egy szép kivitelű bútor megrendelőjével igyekeztem megértetni a fa tulajdonságait, megművelhetőségének titkait.

Feleségemmel többször szóba került, hogy a fáradtságos munka után jól esne egy kis távollét, kiruccanás, de a gyerekek miatt ez csak később valósulhat meg. Magda elvégezte a kereskedelmi iskolát, Ibolya a Lorántffy-leánygimnázium első osztályát, Erzsébet óvodás volt. Magda leányomat szünidőre keresztanyja kivitte a Cséhtelegen lévő birtokukra, szórakoz-

tató felolvasások, a gazdaság megismerése és nagy séták töltötték ki napjait. Megismerte az úrnő szeszélyeit is, és alkalmazkodott hozzá. A szünidő letelte után boldogan mesélte élményeit. Nekünk nagyon jól jött, mert nem kellett gondoskodni itthoni szórakozásáról. A szünidő után az úrnőt itthon is meglátogatta hetente, aki érdeklődött tanulmányi eredményei felől, szorgalomra buzdította, jó tanácsokkal serkentette. Bözsike lányom iskolába íratásával megkéstünk, mert a román éra alatt a hetedik életévükben kezdték az I. osztályt, míg a magyarok hatévesen. Felszólítottak, miért nem írattuk be szeptember elsején. Ekkor már október 20. volt. Az igazgató nem akarta felvenni, mondván, hogy nem fogja utolérni a többieket. Én kértem, vegye fel, mert januári születésű, és ne maradjon jövőre. A karácsonyi szünidőre behozta a hátrányt, sőt az igazgató példásnak minősítette előmenetelét és szorgalmát.

Mivel az Ipartestületben az asztalos szakosztály jegyzője voltam, feladatomban lett az asztalosok beszerzése a Barosszövetségbe az ipari minisztérium leirata alapján. Én magam is tagja lettem.

A katonai szolgálatom alatt a műhelyben megcsappant a munka. Csak Altmant tartottam meg. Nem volt elegendő a szabadidőm arra, hogy megrendelőkkel tárgyaljak. Nehezen vártam az év végét. A szakosztálynál a jegyzői teendőket nem vállaltam a következő, 1942-es évre. Januárban beiratkoztam egy hathónapos szakrajtanfolyamra. Könyvelést is tanultunk esténként két-két órát. Az egyik tanár, Blagoj, órák után sokszor elhívott a lakására, rajzokat mutatott. Németországban tanult.

A Bauer-féle üzlet fellendült, sok rendelést kaptam, így felvettem még két segédet, egy öreget és egy fiatalembert, nem katonaköteleseket. A katonaságtól is kaptam megrendeléseket. A fogatolt vonatosztály és a 25. Határvasút alakulat részére íróasztalokat, szekrényeket, padokat stb. készítettünk.

A háborús hangulat egyre fokozódott, a németek nap mint nap keresztül vonultak Váradon; Románián át a déli harcterre összpontosították erejüket. A baloldali pártok nem támogatták a kormányt, a kommunista párt a németek ellen uszított, a német ajkúak pedig Hitler mellé álltak, és így a zsidókérdés jobboldali pártot hozott létre. A dologkerülők és szélhámosok aranykora kezdődött el. Mindenki agitált a zsidók és a kisebbségek ellen. A kormányban is megvolt a széthúzás. A hitleri Németország

figyelte a helyzetet, csak az alkalomra várt, hogy Magyarországot beugrassa a háborúba. Teleki miniszterelnök és Csáky külügyminiszter erőszakos halála – akik nem akarták az országot háborúba vinni – után a meg nem értés, a „turáni átok“ bekövetkezett. A zsidókat hamarosan sárga csillag viselésére kötelezték, megkülönböztetés végett. Sajnos voltak, akik hatalmi vágyukat elégitették ki ily módon. Nekem erről voltak már tapasztalataim az első világháborúból.

A műhelyem menete megcsappant, egyelőre előre készítettem bútorokat. Magda lányom elvégezte a kereskedelmi II. osztályát, Ibolya a Lorántffyban kellő eredményt ért el, Böske lányom pedig kitűnőt. Családom körében az apám intelmét tartottam fent, hogy a társadalom élete olyan nagyban, mint a családé kicsiben. Ha a testvérek egymást nem szeretik és tisztelik, ellenségeskedés lép fel közöttük, az pedig a családokat romlásba kergeti. Aki gyermekkorában a testvéri szeretetben nő fel, embertársait sem tudja gyűlölni. De ennek ellenkezőjét tapasztalhattuk nap mint nap a zsidó vallásúakkal szemben.

Az újabb rendelkezés szerint csak hat személy után lehetett egy zsidó alkalmazott. Az Ipartestületnél az elnök nem akarta a munkakönyvben igazolni a fizetésemelést. Altman már egyedüli alkalmazottam volt. Erre azt mondtam: „Ez rendelkezés csupán, és nem törvény.“ A titkár is helyeselte kérésemet, mivel arra hivatkoztam, hogy jobb, ha az én felügyeletem alatt szerzi meg a megélhetését, mint ha feketézni lenne kénytelen. Számatalanszor megtörtént a szakosztályban is, hogy egyes vezetők nem adták ki a járulékot a műhelyek számára, még ha az állami vezetőség ki is adta azt nekik. Burjánzott a feketézés. Ha megvédtem a zsidó vagy román műhelytulajdonosokat, hazaárulónak neveztek. Annál nagyobb ambícióval folytattam, míg végre az illetékes hatósági személyek felfigyeltek, és attól vonták meg a ki nem adott anyagot, akik ebben részt vettek. Többször elgondoltam, mi mehet a magas fórumokon, ha ilyesmi folyik az alsóbb rétegekben.

A feleségem bátyja Balatonbogláron két panziót bérelt. A Váradon létesített tésztagyárat átadta a társának, és az osztozkodáskor megmaradt 80 kiló lisztet és az edényeket odaszállította, és megkérte a feleségemet, hogy két hónapra – júliusra és augusztusra – az ő felesége helyett vezesse a konyhát, szakácsnő és személyzet lesz. Én maradtam a gyerekekkel, és édesanyám

jött hozzánk. Ibolya és Böske volt itthon, Magda a keresztanyjánál. Július végén elhatároztam, hogy én is elutazom, mivel a lakótársnő vállalta a gyerekek ellátását. A segédnek megmondtam, hogy az üzletből Bauerral tartsa a kapcsolatot, ha valami adódik. Este 6-kor megérkeztem Boglárra, szombat volt, a sógor örömmel fogadott. Másnap, szép idő lévén, a Balaton hűs hullámaiban fürdőztünk, feleségemmel együtt ez volt az első távollét a családtól, a munkától. Az állandó hajsza után jólesett az üdülés, most értettem meg, miért is tartják ezt egyesek olyan fontosnak, hogy a mindennap egyhangúságát feloldja.

Sok szép tájat láttam, embereket is megismertem. Többen közülük a szívélyes társalgás közepette nemcsak a családom felől érdeklődtek, hanem hogy honnan jöttem, milyen nemzetiségű és vallású vagyok, és milyen az anyagi helyzetem. Ilyenkor eszembe jutottak tanítómesterem szavai, aki szerint az ilyenek nem a munkát tisztelik, hanem a pénzt. Barangolásaim tapasztalataiból leszűrhettem, hogy az emberbaráti szeretetnek, tiszteletnek – legyen az bármilyen nemzetiségű – nagyon kevés követője van.

Sógorommal is elbeszélgettem erről. Elmondotta, hogy a falvakban jószerivel csak öregek maradtak, nagy részük írástudatlan, a fiatalok városra mennek dolgozni. A Balaton környé-

Első távollétünk a családtól, a munkától – a Balatonnál, 1942-ben

kére három hónapra az üdülők özönlenek, az itt élők e szezon alatt keresik meg a télire valót, de sok ilyenkor a szélhámos is, a faluban maradt öregeket fosztogatják.

Szeptemberre rendszerint hűvösre fordul az időjárás, szeles, esős. Mi is hazajöttünk augusztus 25-én. Semmi baj nem történt távollétünkben, a segéd szorgalmasan dolgozott. Én magam is friss erővel láttam munkához, jöttek a beíratkozások, az iskolai gondok.

A hitleri eszmék terjedése egyre több kárt okozott a gazdasági és politikai életben egyaránt. A zsidók vagyonát az árjak közt kell kiosztani – vallották a hatalmon lévők. A régi nemesi családok utódait illeti meg a gyárak, ipari létesítmények birtokjoga, akik igazolni tudják származásukat. A Baross-szövetség tagja voltam, így az asztalos szakosztályban két társammal együtt ránk bízta a dühöngő kontárság ellenőrzését. Nem tudtunk eredményesen tevékenykedni, mert az egyik tag, aki a román éra alatt a kommunista párt tagja volt, most meg az Imrédi-párt oszlopos tagja lett, előre értesítette a volt kommunistákat, hogy megyünk kiszállásra. Két ilyen esetem volt, azután nem vettem részt több bevizsgálásban, időpazarlásnak tartottam. Csak a családommal és a műhellyel foglalkoztam azontúl.

1943-ban a sógorom lejött Pestről, Váradon akart letelepedni. Háznézés közben rátalált egy kivándorló zsidó birtokára, amelyen egy tyúk- és nyúlfarmot akart létesíteni. Addig tétovázott, míg más elkapta előle. Február közepe táján az elkészült hálószobabútort eladtam Szilágysomlyóra 18 ezer pengőért. Egy vasárnap este moziba készültünk, de már nem kaptunk jegyet. A szomszédba új tulajdonos jött, egy postatiszt, esténként átjöttek hozzánk, römiztünk. Aznap este is így tettünk, a férj szolgálatban volt. Én csak egy partit akartam játszani, a vége felé jártunk, amikor kaptam egy jó leosztást, felugrottam örömben, a szék hangos koppanással felborult. Ekkor mondom Ibi lányomnak, tegyen a tűzre az ebédlőben. Benyitja az ajtót, elkialtja magát: – Tessék jönni, rablók jártak itt!

Az ablak nyitva, a függöny leszakítva, a hencseren pedig egy abroszba rakva a felsőruhák. Bekiáltok a konyhába, a nagy zajra jött a lakó is, ő az utcára szaladt, én az ablakon kiugorva a másik irányba. A túloldalon egy kendőbe bugyolált asszonyt láttam, kérdem, nem látott-e valakit innen távozni. Ő halkán, mintha beteg lenne, nemmel válaszolt. Körbeszaladtunk, de seh

senkit nem láttunk rajta kívül. Ha megállítottam volna, megtaláltuk volna benne az egyik tolvajt.

Felmentünk a rendőrségre, és az ügyeletes tisztnek előadtam a történeteket. Kértem, hogy mivel elsötétítés van, küldjön ki valakit, vegyen ujjlenyomatot, mert aztán a gyerekek feküdnének le. – Miért olyan sürgős? Nem önbetörésről van-e szó? – kérdi gyanakodva. Ideges lettem nagyon, meg sem válogattam a szavaimat, becsaptam rá az ajtót. Aztán futás haza. Így találkoztunk a rendőrrájjal, akik rögtön igazoltatni akartak. Mondom nekik, jöjjenek velünk, vagy kétszáz méterre lakom, ott mindent elmondok. Így is történt, még az adatokat sem vették fel. Kértem az őrmestert, foglalja jegyzőkönyvbe a látottakat, és büntessen meg a világoosság miatt, de írja le a körülményeket pontosan. Közben a feleségem örvendezve újságolja, hogy megvan a pénzünk és a Lajos értékpapírja. A fehéreneműk közt volt, azt pedig megtalálta a lakónk feleségének a barátnője, aki a szomszédból jött át; a kapunk mélyedésében volt letéve.

Nyugtalan éjszakánk volt, úgy hagytunk mindent, ahogy volt. Másnap éppen reggeliztünk, amikor megjött a kiküldött detektív. Az ebédlő utcai ablakán mutatja a felfeszítés nyomait a külső és belső szárnyon. Aztán a két ruhásszekrény előtt az elhasznált gyufaszálak számából megállapította, hogy két férfi volt a tettes, a harmadik az ablakon át kiadogatta a negyedik személynek. Gyakorlott elkövetőkre, specialistákra vall – állapította meg. Aztán a helyszínt vette szemügyre. Az elégett gyufaszálakból arra következtetett, hogy 15 percig tartott a „rámolás.” A harmadik személy a fiókokat borogatta ki, szakértelmére vall, hogy csak az arany- és ezüstékszereket, a havi kosztpénzt és a gyerekek spórolt pénzét vitte el, valamint tíz db. régi kétforintost, a sógor által ajándékba hozott ruhákat és cipőket, az ő bőr aktatáskáját, a felesége cipőjét, ruháját és az én pénztárcámat a benne lévő tömör aranyfoggal és -koronával, ami délelőtt a Félixfürdőben esett le, meg az irataimat és a pénzt. A detektív felírta és felbecsülte az elvitt tárgyakat mintegy 2500 pengőre. Bement a szomszédban lakó nőhöz is, akinek a barátnője az este bejövet a kapunkban találta a fehéreneműs csomagot, benne a pénzzel és értékpapírral. A nyomozó aztán kérdeztetett, hogy milyen viszonyban vagyunk velük. A feleségem elmondotta, hogy lazult a kapcsolat, amióta hatósági bejelentkezésre szólítottuk fel őket a náluk lévő két nővel együtt. A

detektív ellenőrizte, hogy a szomszédból figyelhetek-e minket, miközben römiztünk. Aztán arról is kioktatott, hogy nem szabad a fehérnemű között tartani a pénzt és értékeket. – Maga asztalos, tudja, milyen hely alkalmas erre, hát csinálja meg – tanácsolta.

Egy hónap múlva kaptam egy értesítést, hogy a vizsgálatallal megbízott személy szívszélhúdásban meghalt, ha nekünk sürgős, indítsuk meg az ügyet a bíróságon, de vigyázzunk, nehogy becsületsértést kövessünk el. Lemondtunk a pereskedésről.

Árajánlat útján Bauer, Botházi és Csathó iparosokkal megkaptunk egy rendelést, én ebből huszonkét darab íróasztalt vállaltam a 25. határvadász ezred részére. Felvettem két fiatal, nem katonaköteles korú segédet, barátok voltak egyébként.

Közeledett a húsvét. Előtte való vasárnap a Körös-parti református templomból hazafelé jövet, találkoztam egy volt iskola-társammal. A sétányon lassan haladva, elmondottuk életünk eddigi folyását. Ő itt Váradon elvégezte a szőlészeti iskolát, és elvette egy szentjobbi szőlőbirtokos lányát. Nyáron ott laktak kint, télen itthon. Két gyereke volt, jól sikerült házasságnak örvendett. A Rimanóczy-fürdőhöz érve csoportosulásra lettünk figyelmesek. Megtudtuk, hogy az Imrédy-párt avatása van, mennek a Szent László térre eskütételre az országzászlóhoz.

– Barátom – mondja –, menjünk távolabb, nehogy véletlenül a fényképészek elé kerüljünk.

– Neked is elegend van már ezekből a pártokból? – kérdem. Elmondta, hogy a szőlészeti iskolában minden alakulatot fényképeztek, abból keresték ki azokat, akik az akkori román időkben részt vettek valamilyen magyar megmozdulásban. Jó az ilyesmitől óvakodni. Az eskütételen részt vevők színészkedése nagyon felháborított. Másnap beszámoltam a segédemnek a „napraforgósokról.” Ő azt mondta, ne vegyem a szívemre, jellemtelemek mindig is voltak, a hatalomvágy a mozgatórugója tetteiknek.

Bauer az üzletből egy este lejött hozzám, hogy van egy vevője, aki kivételes elkészítésű kombinált bútort szeretne, másnap 10 órára menjek fel hozzá. Másnap megjelentem dr. Domokos kerületi tisztiorvos lakásán. A felesége mutatja a rajzokat, és előadja kívánságát, hogy öt év múlva, amikor újrafényezésre kerül a bútor, darabonként fényezhetőek legyenek, tehát ne enyvezéssel, hanem csavarokkal legyen összeállítva a nagy kombinált szekrény is. Ezután mutatkoztam be csak, mondván a nevem, ő is mondja, hogy a lányneve Szilágyi.

- No, névrokon, feladtam a leckét - mondta, majd az elkészítés idejéről érdeklődött.

- Három nap múlva hozom a kiszámított árjegyzéket - ezzel távoztam.

Bauerral megbeszéltük a felmerülő költségeket, a kárpitos-, üveges- és díszvasalás-munkát, a kereskedelmi haszon és az én munkadíjam összegét. A kialakult árajánlatot Bauer benyújtotta neki, és létrejött az üzlet. A szállítási határidőt rám bízták, előlegbe kaptam 5000 pengőt.

A román időben az üzlet tagjai között volt egy Vass István nevű asztalosmester, akivel két évig voltam a háborúban. Amikor megtudta a katonaságnak vállalt munkámat és most a bútorrendelést, mindennap jött hozzám, hogy vegyem fel dolgozni. Mondtam, hogy furnéros munkát végzek, kell a hely. Számtalanszor elmondotta, hogy állítsak be még egy padot, mert a családját, a gyerekeit el kell tartania. Végül azt ajánlotta, hogy mivel közel lakik, éjszakai műszakot is vállal nappali órabérrel. Végül ráálltam, felvettem, megölelt, úgy köszönte mondván: - Pista, te katonáéknál is segítettél rajtam, pedig írnok voltál!

Mivel az íróasztalokhoz nyolc angolfiók volt, ezeket adtam neki megmunkálásra, a nehezebb és komplikáltabb részeket a szomszédságban levő Szingur gépműhelyében megcsináltuk. Az átadást a határország részére egyeztetni kellett a többi kartárssal, hogy hetenként egy-két állomást átadjunk. Kezdetben ment is minden zökkenőmentesen.

A Baross-szövetségben a következő ülésen az idősebb iparosok felvetették, hogy új elnököt kell választani. Velits Sándor még a román időkből, jegyzőkoromból ismert, biztosított a támogatásáról, elmondotta, hogy én mindig lelepleztem az akarnokokat, és példát mutattam, hogyan kell viselkednie egy tisztességes iparosnak. Velits korelnökként levezette a szavazást; egyhangúlag megválasztottak. Cservák Sándor és Csathó Béla lett az alelnök. Megköszöntem a bizalmukat, és kértem a Baross-szövetség jelen lévő elnökét, hogy a hivatalos ügyekben támogassa a szakosztályunkat. Hazaérve feleségem aggódva fogadott, hol voltam ilyen későig. Előadtam megválasztásomat, és kilátásba helyeztem, hogy ezentúl hetente kétszer ülésezünk.

A Baross-szövetségben sok kellemetlenségem volt, mert a tagok többsége a szövetségtől várta életkörülményeinek javulását, de ellenszolgáltatás nélkül. A politikai zűrzavarban

jellemtelen emberek rágalomokkal illették azokat, akik e züllött társadalmi rendszer ellen küszködtek. Az iparosok sérelmesnek találták, hogy a kontárok adófizetés nélkül jutnak jövedelemhez. Hiába voltak konkrét esetek, a bevizsgálás elmaradt, a hatóságok nem foglalkoztak vele. Emiatt a gyűlések után állandó vita volt közöttünk.

A műhelyben a katonai munka befejezéséhez közeledett, Vassnak az utolsó hete volt. Azt remélte, hogy marad, mivel egyik segédemet behívták leventének. A két öcsémet is behívták katonai átképzésre. Anyám a húgommal éldegélt szerényen, Magda elvégezte a kereskedelmit, el is helyezte az iskola az Interexim vállalathoz.

Július közepén tűzfát rendeltem az egyik fakereskedőnél. Megérkezett a 40 mázsa, szép, egyenlő, 10 cm átmérőjű gömbfa. Amikor a tulajdonos is megérkezett, kértem tőle, miért nem hasábfát küldött. – Uram, azért küldtem ezt, hogy eszébe jusson, mivel a házamban lévő hitsorsosomnak olyan hálósobabútort szállított, amiről ő is megemlegeti magát. Én akkor azt hittem, hogy ez valami üzleti fogás a részéről, de amikor a favágók fűrészelni kezdték, kérdezték hogy melyik raktárból kaptam, mert ilyet csak külföldre szállítanak, ez első osztályú fiatal gyertyán. Mikor Altmannak elmondtam a dolgot, azt mondta, ez az ember nagyon vallásos zsidó, és tudja már, hogy nemcsak a vagyona, de az élete sincs biztonságban, és legalább a nevét őrizze meg az utókor jótéteménye folytán.

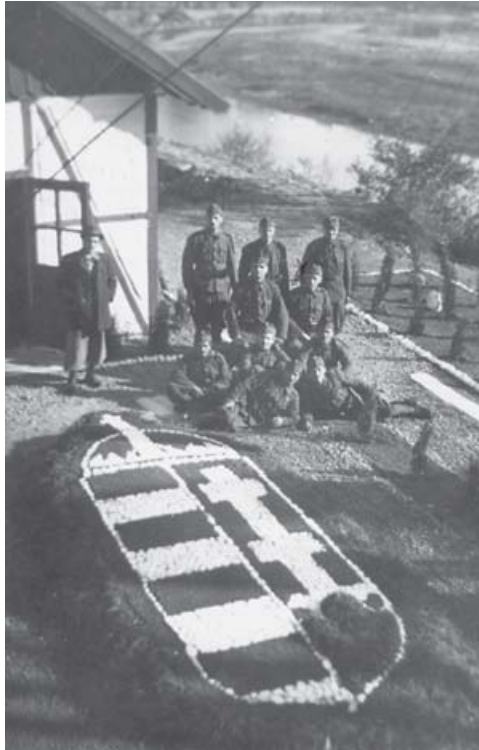
A háborús hangulat fokozódott, a megélhetés drágult. Sokat túlóráztam, hiába kért a feleségem és anyám, hogy vigyázzak az egészségemre. Sokat dolgoztunk, a segédem túlórázott is, mert megtudtam, hogy megint behívják a népfelkelőket 50 éves korig. Meg is kaptam a behívót szeptember 15-re.

– Látod, milyen jó, hogy nem hallgattam rátok, és hajtottam magam – mondom a feleségemnek. – Most nyugodtan megyek el, mert ami még hátra van az orvos bútorán, az Altmann elvégzi már egyedül.

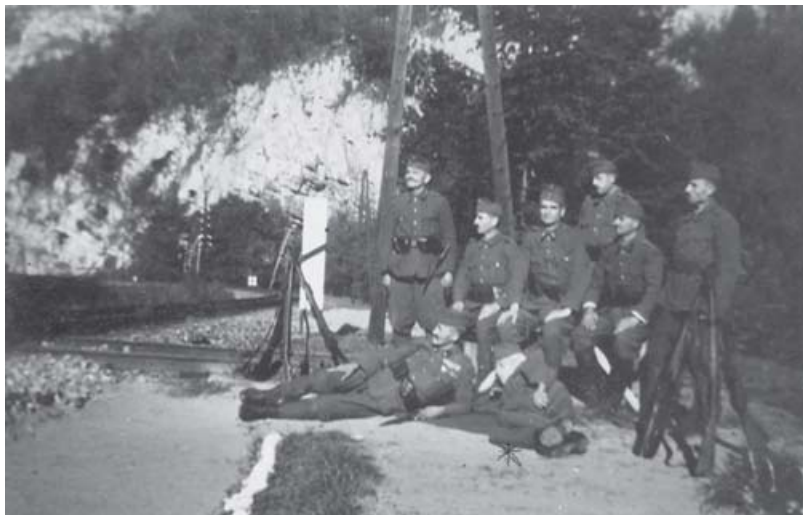
Elérkezett a bevonulás. Előbb a katonai kórházban kellett jelentkezni vizsgálatra, s akit alkalmasnak találtak, azt a 4. Honvédlaktanyába irányították. Ott beosztottak, majd hazarendezték a civil ruhával, másnap reggel háromnapos élelemmel kellett jelentkezni. Tíznapos kiképzés után őrszolgálatra osztottak be bennünket. A szerencsések Váradon maradtak a velencei

vasúti híd őrzésére, minket a kolozsvári vonalra, az 1. számú alagút őrzésére osztottak be. A katonák két őrhelyen kétóránként váltották egymást.

A révi cseppkőbarlangnál, a Körös mellett voltunk. A magas sziklák mellett sebesen rohant a víz – innen ered a folyó neve is, Sebes-Körös. Szeptember végi szép napok voltak, halásztunk vagy szedret kerestünk, hogy teljenek az unalmas órák. Fürdés után napoztunk az egyik sziklapárkányon, de egyszerre csak ketten, a harmadik figyelt, nehogy ellenőrzés legyen. Amilyen meleg volt nappal, olyan hűvös éjjel, fel kellett venni a köpenyt. A felkelő nap csak 10 órakor jelent meg a hegyek csúcsán, délután pedig már 4 után elzárták a hegyek a napsugarak útját a völgykatlanba.

Kövekből kirakott magyar címer
a Révi-szorosban

Tartalékosként őrségben (balról a második)

Őrségben a kolozsvári vasútvonal alagútjánál 1943-ban
(középső sor, bal oldalt)

Október végén Váradra helyeztek az őrszolgálati nyilvántartás helyes vezetéseért. Mivel a velencei vasúti hidakat és aluljárókat őriztük, sikerült egyszer-egyszer hazaruccanni. November végén (1943) szinte naponta jelentek meg magas rangú katonai személyiségek, és a hídpillérek körül tanácskoztak. Az ellenőrzések is sűrűbbek lettek.

Egyszer lejött Zilahi őrségparancsnok, egy alacsony termetű ezredes. A váradi őrség tisztjei a híd alatti kis térségen gyülekeztek. Kis idő múlva Heidrich Richárd százados lehorgasztott fővel távozott, a többiek szoros gyűrűben álltak, középen az ezredes hadonászva. Közben felvezettem az egységet, azután hazaruccantam. Este 9 óra előtt érkeztem vissza. Kilenc után csak egyetlen személynek volt engedélye a hídon átmenni, Kocsis kémelhárító hadnagynak. A szabályok betartását nagyon szigorúan megkövetelték. Akik háromszor vétettek ez ellen, tíz napig nem távozhattak el a körletből. Megtudtuk hogy az ezredparancsnok ittlétekor, Heidrich századost a fontosabb megbeszélésekről eltanácsolta kommunistagyanús eszméi miatt, leváltották századparancsnoki tisztségéből, helyébe Oláry százados került.

Járőrben a nagyváradi vasúti híd mentén, a régi strand mellett
(balról az első)

Műhelyemben Altmannak volt dolga elég, szerencsére mindent rábízhattam. Hetente két-három alkalommal sikerült hazamennem pár órára. Magda lányom, mint tisztviselő dolgozott, meg volt elégedve beosztásával. Feleségem a két kisebbel várt haza mindig. De az idő nehezen haladt, már a karácsony közeledett, de nem szereltek le bennünket, holott azt mondták, csak három hónapra vonulunk be. Közben a rémhírek terjedtek: megingott a központi hatalom, az olasz haderőt kivonják az orosz hadszíntérről. A csapattestek átvonulásakor a híd mindkét oldalán meg kellett erősíteni az őrséget, és figyelni, nehogy robbanóanyagot dobjanak a hídra. A legénységnek pihenőidő alatt a repülőjelzéseket kellett oktatni. Hidászok jelentek meg hetenként kétszer, tanulmányozták a híd szerkezetét.

Ünnep előtt meglátogattam anyámat, sírva adta elő fájdalmát szegény, hogy három fia közül egy sincs a közelében. Szidta a háborút és az okozóit. Próbáltam vigasztalni.

A trianoni, majd a bécsi döntés folytán az itt élő népek között megkezdődött az ellenségeskedés, a határvillongás. A politikai pártok civódásaiban magyar a magyar ellen küzdött. Bel- és külháború folyt egyszerre, ami az ellenség malmára hajtotta a vizet.

A karácsonyt az őrségen töltöttem. Hideg tél volt, erős hózivattal, az idősebbek megbetegedtek. Az ellenőrző tisztek az öröket pojácáknak nevezték, mert a fülükre húzták a sapkát, és felhajtották a köpeny gallérját.

- Miért engedi így állni őket? - reccsent rám a tiszt. - Ha jön a Hargita-gyors, a benne ülő tisztek kinézve csak bábukat látnak. Szerencsére a gyors után jött egy hosszú teherszerelvény, amely megállt a hídon, mivel nem engedték be a velencei álmásra. Mi ott rekedtünk a gyalogjáró kiugróján. A tiszt már idegeskedett:

- Hogy állhat ez ilyen sokáig? Ráfelelek:

- Tetszik látni, milyen nehéz ez a szolgálat az 50 éves öreg embereknek?

- Adja tudtukra, hogy a Hargita-gyors átfutása idejére ne burkolják be magukat! Az őrszobára érve közöltem az ottlevőkkel a Rimanóczy hadnaggyal történeteket.

Karácsony harmadnapján megérkezett három sebesült, őrszolgálatra alkalmasnak találták őket. A többieket leszerelték, már csak én maradtam, mert irodai teendőket kellett végezni. Háromheti huzavona után kihallgatást kértem Oláry század-

parancsnoktól, február elsején meg is kaptam, jóváhagyta le szerelésemet.

A Baross-szövetségbeli tisztségemről lemondtam, mert katonai időm alatt nagyon sok helytelenség történt. A műhellyel kezdtem volna foglalkozni nagy ambícióval, de néhány napig furcsa levertség vett erőt rajtam, csak azután rázódtam bele a régi kerékvágásba. A szervezetem elszokott a munkától, még a gondolkodásom is lassúbb lett. Most értettem meg igazán a mondást: a munka nemesít. Bauer azt ajánlotta, egyszerűbb kivitelezésű hálókat gyártsak, arra van kereslet. A lányom elmondotta, hogy a munkahelyén a személyzet felét elbocsátották zsidó származásuk miatt. Arra figyelmeztetett, ne adjak hitelbe semmit, mert bizonytalan a törlesztés. Ezt hallottam az üzletben is. Közben a pesti sógorom értesített, hogy küld egy mázsa csontenyvet, majd ha ideér, kiegyenlítjük az árát. Készült a Székelyföldre, hogy elintézzé a felesége származási iratait, aki zsidó volt. Az enyv megérkezett, a kollégáknak cserekereskedelem formájában eladtam 25 kg-ot, mert már nem lehetett semmit vásárolni.

Mondtam a segédemnek, vigyen haza egy gyalupadot és szerszámot, továbbá a munkadarabokat, és ott dolgozzék tovább, ugyanis március 28-ától a rendelkezés szerint kisiparos nem dolgoztathatott zsidó alkalmazottat. Az ipartestülettől kijelenttem, és így dolgoztunk tovább. A nagyobb munkadarabokat éjjel a műhelyemben munkáltuk meg. Segédem nagyon lehangolt volt a történetek miatt, barátai is mondták, hogy minden percben várják a behívót a munkaszolgálatra. Megilletődötten hallgattam szavait, nemcsak mint hűséges munkásom, de mint középső lányom keresztapja is hozzánőtt a szívemhez a nálam töltött 21 év alatt. Boldog házasságban élt, gyermekük nem volt. Feleségemmel elbeszéltük, milyen szomorú jövő várhat rájuk. A zsidóság köteles volt sárga csillagot viselni, kereskedelmet nem űzhettek, nem lehettek alkalmazásban keresztényeknél.

Április végén megkapta a behívót Sepsiszentgyörgyre. Nagyon lehangolt a dolog. Búcsúestét tartottunk, eljött a felesége is. Május 1-jére elutazott, egyszer kaptam tőle levelet onnan, aztán semmi hír. 1945-ben, hazajövetelükkor Bécs előtt flekk-tífuszban meghalt. A barátjától tudtam meg. Így kellett elpusztulnia egy igaz embernek. Mintha testvéreimet vesztettem volna el, sokszor magam előtt láttam becsületes arcát.

Az emberbaráti szeretet arra indított, hogy meglátogassam leányommal keresztanyját, Vertheimstein Aranka méltóságos asszonyt. Kértem, engedje, hogy segítsek rajta, van egy igazi hű bajtársam, akinek az első világháborúban az életét mentettem meg, bármit megtesz nekem. Kint lakik a hegyen, szőlőbirtokos, gyermeke Kolozsváron tartózkodik. A hölgy fivére, a bankigazgató-helyettes már eltűnt a háború forgatagában, ne jusson a sorsára. De ő kijelentette, hogy Bánás katolikus plébános úr is felajánlotta már a segítségét, de ő nem hagyja el a családi házat, Isten kezébe teszi le sorsát. Megrázó volt hallgatni erős elhatározását.

A város nagyon szomorú képet mutatott, szinte megállt az élet, a zsidóság a lakásokba húzódva várta sorsa beteljesülését. Elpredálták mindenüket, hogy átjussanak a határon Romániába, hogy megmeneküljenek a gettótól. Mi, magyarok nem hittük el a rémhíreket, hogy bántak a lengyel zsidókkal. Mígnem egy napon, májusban a szemünk előtt váltak valósággá a rémhírek. A város szegényebb zsidóinak lakónegyedét palánkokkal elzárták a külvilágtól, és oda zsúfolták be őket. Az ortodox templomuk volt a központ, ott vallatták ki őket vagyonuk felől. Mindezt onnan tudom, hogy egy iparostársam lakása beleesett a zónába, és a hozzá hasonlók igazolást kaptak, hogy kihozhassák ingóságait. Szereztem én is egy ilyen igazolványt, mivel az utcánk vége a gettóba esett, hogy a szüleimet akarom kihozni. Egy héten keresztül három kapun át lehetett oda bejutni, én a vasútvonalnál lévén jártam ki-be. Veszélyes vállalkozás volt, de megtaláltam a segédem feleségének rokonait, egyiküket a németek csoportfelelősnek nevezték ki. Eljutottam a lányom keresztanyjához is, a vagyonosok közt volt elhelyezve, közel a vállalat helyéhez, mivel ott éjjel-nappal „kezelték” őket. Egyszerre a zsidó felelős figyelmeztet, hogy menjek ki gyorsan, mert már csak a főkapun lehet közlekedni, a többit lezárták. Amilyen gyorsan csak tudtam, siettem a vasúti kapuhoz, ahol bejöttem. Az őr kérdi: – Hát nem viszi ki az anyját? – Mondom neki, hogy kell még egy írás, azért megyek, majd a főkapun jövök újra. Hazaérve kérdi a feleségem, miért vagyok olyan ideges és sápadt. Elmeséltem a történeteket, de arról hallgattam, amit odabent láttam? Hogyan zsúfolták össze a szegény embereket, szalma volt a fekhely, de ők még jól jártak. Odébb csak 50–60 centis priccseken vagy a földre terített ruhadarabjaikon,

a téglá- vagy deszkapadozaton szorongtak. A behozott élelmük már elfogyott, kiabáltak: – Adjanak enni! Alig vártam, hogy kikerüljek abból a pokolból.

Nem tudtam elfelejteni a látottakat, elvesztettem a munkakedvemem. A családtagok egyre faggattak: talán beteg vagyok? Nem válaszoltam. Egyre gyakrabban jelentek meg ellenséges gépek a város fölött, de csak felderítők. Ilyenkor a tömeg a zsidóságot szidta, mondván, hogy biztosan jeleket adnak a gettóból. – Vigyék már innen őket a németek Auschwitzba! – kiabáltak. Közben a város területén fosztogatták a zsidó lakásokat. Három csoport alakult ki: a magyar felsőbb osztályok a német- és oroszellenességgel, a munkásság, a kommunisták az oroszokat várva, míg a románság várakozó állásponton, hogy ahhoz csatlakozzék, akik visszaállítják az 1919-es állapotokat.

A kereskedelem és az ipar megbénult, az előbbi csak kiskereskedők révén zajlott, az utóbbi csak javításokkal foglalkozott. Feleségem állandóan a kis megtakarított pénzünket számolgatta: mi lesz velünk? Az lesz, ami a többi emberrel – mondtam. – Istenbe vetett hitem, erős akaratom hazasegített a háború vérzivatarából, reménykedjünk benne ezután is, meg fog segíteni.

A rendeletek alapján légtalmi kiképzéseket tartottak a lakosságnak, megválasztották a ház- és utcafelelősöket, hogy betartsák az intézkedéseket. Az első berepüléskor a járókelők, főleg a családosok nem a kijelölt óvóhelyekre, hanem hazafelé igyekeztek. Nagy volt a riadalom nálunk is, az udvarban készített óvóhelyen reszkettek. A gépek eltűnése után – bár csak felderítők voltak – az utca lakóit elfogta a menekülési láz, mivel a közelünkben volt a villanytelep és a németek autójavító garáza. Édesanyámat és legkisebb húgomat nemrég hoztam haza. A műhely egyik helyiségét kiürítettem, hogy a közelemben legyenek. Úgysem volt sok munka, csak javítások.

Június elején egy reggel, 6 órakor nagy sírás-rívásra ébredtünk. Kimegyek, látom, hogy a gettóból hajtják kifelé a népet szidalmak és ütlegetés közepette. Egy szegény öregasszonyt puskaaggal ütöttek. Odakiáltottam neki:

– Nem látja, hogy alig áll a lábán? Inkább segítene neki!

– Fogja be a pofáját, mert magát is mellé dobom, hogy legyen segítője! – ordított rám durván. Az összegyűlt tömeg hangosan szidta, végül az őrmestere elküldte onnan, hogy a tömeg

lecsillapodjon. Közben megérkezett a feleségem, kezdett elvon-szolni onnan.

- Nem tudod te meggyőzni ezeket az állatokat, három gye-reked van, ne kockáztass!

A Velencét Össivel összekötő vasútvonalon, a Rhédey-park-ban szigorúan őrzött, elkerített részen vagonírozták be őket. Kíváncsi lettem volna a vagonbeli elszállásolásukra, de nem lehetett odajutni, csak a jajveszékelés hallatszott a csendőr-kordonon túlról. Némelyik fiatal csendőr oda-odakiáltotta: - Ha sokat dumálnak, bejuthatnak közéjük! Lehorgasztott fővel indultam haza, azon morfondíroztam, mi történt az emberiséggel, hiszen még az állattal sem szabad így bánni. Magam előtt lát-tam Altman segédem és felesége arcát, akik boldogan élhettek volna két kezük munkájából, csupán az volt a bűnük, hogy zsidó vallásúak.

Feleségem egyre aggódott: mi lesz velünk, ha elfogy a pénz? Lesz majd emberbarát, ki, ha kevéssel is, segíteni fog? Ez ideig még nem láttunk szükségét. A jó után a rosszat is el kell fo-gadni keresztényi alázattal.

A légiriadók sűrűsödtek éjjelente, hullottak ránk a „Sztálin-gyertyák,” a világító ejtőernyők fényénél felderítéseket végez-tek. Aggódtam, ezért feleségemet a két kisebbik lánnyal öcsém apósának barátjához, a szőlőjébe menekítettem ágyneművel, élelemmel ellátva. Naponként meglátogattam őket, vittem a híreket. A hegyoldal, a környék nem volt népes, itt-ott egy ház vagy borpincék. Itthon Magdával, anyámmal és a legkisebbik húgommal voltunk. Nem éreztem jól magam sehol, mehetnékem volt mindig. Ellátogattam a kárpitosomhoz, akinél a Čapušan bútorát elhelyeztem. Elmondotta, hogy mivel felesége szudéta-német származású, elhagyják a várost, nem akarnak az oroszok kezére jutni. A lakását és műhelyét egy asztalos kartárs veszi át, de megbeszélte vele, hogy a bútort őrizze tovább, míg érte jönnek.

Hazafelé menet a kültelken a kocsmák előtt nagy a tömeg, a zaj, a káromkodás, mintha osztozkodás folyna. A következő kocsmánál már lökdösődnek, dulakodnak is. Megtudom, hogy a kiürített gettóba betörték, és most osztozkodnak a „szajrén.” Sietek haza, emberek-asszonyok nagy terheket cipelnek. Zárt kapu fogad, zörgetésemre kijön anyám, és elmondja, ide akarták berakni a lopott holmit, azért zárkózott be. Megdermedve hall-gatom. Mi lesz itt még? Visszasietek az üzletbe, mert a Bauer

veje főhadnagy, talán tud valamit mondani. Szavaiból megértem, hogy a helyzet komoly.

Beszéltem öcsém apósával is, aki a villamosműnél dolgozott, s arra az elhatározásra jutottunk, hogy egy esetleges bevonulás alkalmával jó lenne, ha együtt lenne a család, tehát a szőlőből haza kell jönniük. Nekiláttam a hazaköltöztetés előkészítésének, de a táblás kocsisok nem vállalták, hogy átmenjenek a Körösön, mert félték, hogy nem tudnak visszajutni. Vakmerő elhatározásom támadt: gyalogosan, ahol én jártam fel hozzájuk, ott fogunk lejönni. El is indultam, már a hegy derekán jártam, mikor egy csoport német katonával találkoztam, akik kiabáltak, hogy térjek le az útról. Szót fogadtam, és a meredeket választva eltűntem a szemük elől. A hegygerincen egy bokor mögül szemügyre vettem a környéket. A Félixfürdő felől sűrűn jártak a sebesültszállító autók. Megérkezve a családhoz, előadtam tervemet, de a feleségem és a sógornóm szerint nem lehet a gyerekekkel ilyen hosszú útra elindulni. No meg a holmikkal mi lesz? Hangoztatom, milyen komoly a helyzet, az életünk biztonsága a fontos, hogy mihamarabb otthon legyünk. Elmondják, hogy a völgyben van egy ház, az udvarán láttak egy parasztszekeret. Lemegyünk a feleségemmel, benyitunk, a gazda és egy katona iszogat az asztalnál. Elmondjuk jövetelünk okát, hogy kinek a szőlőjében vagyunk, s hogy onnan van idevezetve a villanyhálózat, aminek a fő szerelője a sógornóm apja. Ezt hallva azonnal befogott, mert nagyon hálásak a villany miatt. A fia felhajtott, amíg tudott, mi lehordtuk a holmikát, közben a fiú elmondta, hogy eltávozáson van, a 25. határőrezredben szolgál. Megérkeztünk a Körös hídjához, ott már a határőrök teljesítettek szolgálatot. Megállítanak, igazolattják a kocsist, engem is, majd utunkra engednek. A fiúnak megparancsolták, hogy egy órán belül térjen vissza, mert a bal part már hadszíntérnek minősül. A fuvarért 100 pengőt fizettem. Ő átnyújtotta a liter bort, amit megvesztegetésre szánt az apja, de megúsztuk anélkül. (Később, 1946-ban felkerestem a szőlőhegyi lakásunkat és az övékét is, de már mások laktak ott.)

A gettó megszűnése után, július végén Várad bombatámadást kapott. A nagyállomás és a velencei kisállomás volt a célpont, továbbá a vasúti híd. A nagyállomáson csak a pályatestet szaggatta fel a bomba, de annál nagyobb volt a pusztítás a pályával párhuzamos lakónegyedben. Kerékpárral siettem megnézni.

Borzalmas látvány volt, romba dőlt házak mindenfelé, a szőnyegbombázás szinte letarolta a környéket. A csendőrség, rendőrség körülzárt. Hazafelé jövet csak arra gondoltam, mi történne, ha a villamosművet bombáznák, és a célt tévesztett bombák nálunk is ilyen pusztítást okoznának. A családban nem beszéltem erről, nem akartam fokozni a félelmet. A munka sem ment úgy, mint azelőtt, állandóan a család biztonságán járt az eszem. Szegény anyám a betegsége mellett állandóan azon gyötrődött, hogy mi van a két öcsémmel a fronton. A szabadságos katonáktól egyre kérdezte, nem látták-e őket. Már szinte rögeszméjévé vált a gondolat, hogy valami bajuk van, csak neki nem mondjuk meg. Ha levelet küldtek, azt mondta, azt mi írtuk valakivel. Légi-riadókor nem lehetett levinni az óvóhelyre, a gyerekek is mindig féltették.

Nagy öröm volt, amikor váratlanul megérkezett a nagyobik öcsém, de csak kiküldetésbe. Megnyugtató, hogy Jóskának is jó helye van. Így egy ideig helyreállt a nyugalom. Lajcsi öcsém aztán az itteni katonakórházban teljesített szolgálatot, míg össze nem állították a munkaszolgálatos csoportokat. Az orvos autóját vezette.

Az arcvonal egyre közelebb került, már az országhatáron voltak az ellenséges erők. A gazdasági helyzet romlott, a feketézők élték világukat. Kialakult a kereskedelem, a szükséges áruk mellé a bővít is meg kellett venni. Embertelen viselkedésük gyakran a tettelegességig fajult. Ezek a jellemtelenség elfogadták a hitleri eszméket, nem törődtek semmivel, csak a meggazdagodásukkal. Még a hatóságokkal is szembeszálltak, elnémitva az igazi társadalmat.

A gyerekek állandóan azt kérdezték, mi lesz velünk, ha bejönnek az oroszok. Nem akartam válaszolni, lementem a műhelybe, ott tanakodtam: mitévő legyek. Ha repülőgépbűgás hallatszott, a gyerekek izgatottan szaladtak haza és le a kertben levő óvóhelyre. Ezen 10 centiméter vastag keményfa volt a tetőzet, földréteggel borítva. A város egészen megbolydult, mivel a Székelyföldről tömegesen érkeztek a menekülők, nyugatra tartva. Biciklivel kimentem a Kolozsvári utca végére, mert eleinte nem hittem a mendemondáknak. Aztán meggyőződtem, hogy vonulnak az ekhós szekerek. Csak a gyerekek ültek benne, a felnőttek mellette bandukoltak. Elmondtam feleségemnek a látottakat, és úgy döntöttünk, hogy maradunk. A család élelmezése

volt a legnehezebb, de hála istennek, ezt is sikerült megoldanunk. A menekülők a beszerzett élelem egy részét eladták, nehogy idegen kézre kerüljön. Én a kertben ládában elástam lisztet, s egyebet.

Augusztusban mintha lelassultak volna az események. Kimentem a velencei vasúti hídhöz, hátha találok valakit a régiek közül, akikkel az év elején ott őrségben voltam. De a hídnak a közelébe sem lehetett menni, mert alá volt aknázva. Akkor megértettem, hogy közeleg a legrosszabb. A rádió bejelentette, hogy a román hadsereg átállt a nyugati haderő oldalára. Éjjeli berepülések és nappali bombázások bénították a német és magyar haderő utánpótlását. Lajcsi öcsém a katonai kórházban volt, a sebesülteket szállították Berettyóújfaluba. A német páncélosok és a tüzérség Bécs határánál visszaszorította az ellenséget, de csak rövid időre, az Alföldön nagy csapatösszevonás folyt, hogy induljanak Budapest irányába.

Augusztus 25–26-án megjelentek a román repülőgépek német felségjelzéssel, és támadást intéztek a repülőtéren veszteglő gépek ellen. Foszforos lövedékkel felgyújtották a nagyürögdi erdő mellett a német repülőipar büszkeségeit, az óriási Gigant teher- és csapatszállító gépeket, melyek mint óriási madarak álldogáltak a füves talajon, amelyeknek csodájára járt nemrég még a város apraja-nagyja. A támadó gépek egészen alacsonyan repültek, s végig géppuskázták a külváros házait, kertjeit, utána elmenekültek. Ocsmány cselekedet volt. Éjjelente partizánalakulatok kerültek be a városba, egyes házakat tűz alá vettek. Ha az ilyenekből elfogtak embereket, azon a helyen a villanypóznára felhúzták, táblával a nyakában: Így járnak azok, akik megtámadják a lakosságot.

Az élelmiszer, italfélék, dohányáru hiánycikk lett. Mondom a feleségemnek: vigyázz az élelemre, mert ezután jön még a feketeleves. Böske lányom, aki harmadik elemibe járt, ezt hallva kérdezi: mi az a feketeleves? Csak arra ne kerüljön a sor – válaszoltam. Megindult a rémhírek áradata. Egyesek már ellenséget is véltek látni. A városparancsnok utasította az utcai légóparancsnokokat, hogy írjanak össze minden épkezléb embert.

Másnap az utcánkbeliekkel elindultunk a Hadkiegészítő Parancsnokságra, ahol megkaptuk a beosztást. Az utcán találkoztam egy volt bajtársammal, aki most a révi alagútnál teljesített szolgálatot. Kérdi, hogy lehet, hogy még itthon vagyok. – Vi-

gyázz, nehogy elkapjanak a parancsnokságon, mert az altiszteket a 25-ös ezredbe küldik. Beszélgetés közben megszólalt a sziréna: légiriadó. Elváltunk, én beugrottam egy kapu alá, onnan a pincébe. Amikor lefújták a riadót, nem mentem a parancsnokságra, hanem hazaiygekeztem. A család már aggódott miattam, és kértek, ne menjek el hazulról. Akikkel délelőtt elindultam, azokat már beosztották mint civileket, ásóval-lapáttal kivezényelték őket lövészárkot ásni a Nagyürögd előtti térségre. A németek Tigris tankjaikkal ide-oda forgolódva helyezkedtek, a messzehordó tüzérséget hátrább vitték. Készülődtek a támadásra. Öcsém, Lajcsi, ki az orvos-örnagyot fuvarozta, hazajött, mert az örnagy meglépett.

A frontvonal már a Félixfürdő körül volt. A német repülőök, a Stukák zuhanóbombázással szorították hátrább a vonalat néhány napig. Bors és Berekböszörmény között az utánpótlást bombázták az angol, amerikai repülőök. A robbanások Váradig hallatszottak. A ház tetejéről néztem a gomolygó füstöt, ami olyan volt, mint amikor a Gigantokat felgyújtották. Egyébként érezhettük, hogy előrenyomulás történik, a „katyuskák” sorozatlövedékei nagy károkat okoztak az épületekben, tüzek keletkeztek mindenfelé.

Levonult a család a pincébe, levittem a rekamiébetétet is, hogy kényelmesen pihenjenek. Az óvóhelyünkre a szomszédok húzódtak be, mivel nagyon jól volt megépítve. Csak édesanyám nem akart lejönni, húgommal a lakásban maradt. Idegölő napok következtek. Nagyon veszélyes zónában volt a házunk, a szomszédos villamosmű, továbbá a németek javítóüzeme, az oxigén-, a fésűgyár stb. miatt. Éjjelente a repülőök „Sztálin-gyertyákkal” világították meg a várost, nyugtalanságot okozva mindenfelé. Szeptember elején az orosz haderő két ízben is bejutott a nagy piac környékére, az eladók által ott raktározott görögdinnyehalmok között húzták meg magukat, de a környező házak tetejéről középük géppuskáztak. Visszavonultak Váradszőlős irányába. Aznap éjjel a pincében a család tagjai összebújtak, imádkoztak. Ágyúdörgés és aknarobbanás szüntelen zaja hallatszott. A fények fellobbanásával kísérteties volt a látvány. Egyszerre repülőgépbúgás hallatszott, majd mintha ültünkben megemeltek volna, és ez még többször megismétlődött. A lakóm, aki velünk volt a pincében, azt mondja, hogy ezek a robbanások a villamosmútól jönnek. Kirohanunk az utcára, ahol azt látjuk, hogy a Tigris

tankok sűrűn forgolódva, az úttestet feltörve, lövik az elleneséget. Reggelre halotti csend lett. Dél felé megjött a kisebbik öcsém, szegény anyám azt hitte, hogy végleg, de sajnos csak a parancsnokát hozta. Két nap múlva visszamentek.

Egy kissé csend lett, a feleségem hozzáfogott a paradicsom eltevéséhez télire. Kis idő múlva katonák jöttek azzal, hogy már a Félixfürdőnél vannak az oroszok. Hét óra után megkezdődött az ágyúzás mindkét oldalról. Megijedt a család: most mi lesz? Közben megérkezett a kisebbik öcsém felesége is, megtelt a pince. Vittem le vastag deszkákat, és a lakónk segítségével feltámasztottuk a pince mennyezetét. Az éjszakát álmatlanul töltöttük. Amikor a közeli ágyúkból lőttek, a gyerekeket megmozgatta a légnyomás. Hamarosan német repülőök zuhanóbombázása következett. Hátrébb nyomták őket. Egy pár napig megszűnt az idegesség. Az ittrekedt partizánok és a szökésben lévő munkaszolgálatosok összefogása okozott némi pánikot. A munkához nem volt kedvem, a műhelyből az értékesebb munkadarabokat és a szerszámokat biztonságba helyeztem.

Szeptember 5-én szép őszi nap volt. Eltűnődtem, hogy az első háborúban egy ilyen csendes nap után irtózatos támadásban volt részünk. Vajon holnap, 1940-es magyarrá levésünk negyedik évfordulóján, szeptember 6-án mi vár reánk? Egész éjjel nyugtalanul aludtam. Másnap 10 óra lehetett, amikor megszólaltak a szirénák. Az utca tele volt menekülővel, a gyerekek lélekszakadva jöttek haza az iskolából. – Azonnal le az óvóhelyre! – riasztottam a családot. A feleségemmel élelmet, kötszert készítettünk, vizet is vittem le, és kis ülőkéken vártuk, amit a sors reánk mér, Istenbe vetett bizalommal. Anyám fent maradt megint, hiába kérleltük mindannyian. Feleségem Magdáért aggódott, aki nem jött haza. – Ott biztonságosabb az óvóhely – próbáltam nyugtatni. Az óvóhelyünknek két ajtaja volt, a két végén. Mi a lakómmal itt helyezkedtünk el. Hamarosan elszabadult a pokol. Mint később pontosan megtudtam, angol-amerikai nehézbombázó rajok jöttek nyugat felől, rettenetes zúgásukat már messziről hallottuk. A légelhárító vadászgépek nem voltak a közelben, a német és magyar tüzérségi lövedékek a gépek alatt robbantak, mivel nagy magasságban jöttek a bombázók. A nagyállomást és a velencei kisállomást célozták. A délelőtti napsütésben csillogtak a bombák, mintha fehér fonalon eresztenék le őket, majd óriási robbanások ráz-

kódtatták meg a levegőt. Az óvóhely nyitott ajtaját hamarosan magunkra húztuk, mert különös szag terjengett a levegőben, ám az egyre közelebbi detonációk légnyomása hamarosan kivágta a sarkából az ajtót. Közben hullottak a törmelékek, de a nyíláson szerencsére nem estek be nagyobb darabok. A család sírása erősödött, hiába csitítottam őket. Jómagam is éreztem, hogy facsaró víz lett az ingem, furcsa forróság futott végig rajtam. Még a lábam szárán is csurgott a víz.

Amikor a riadót lefújták, kiugrottunk a lakómmal, hogy szemügyre vegyük a károkat. A műhely cseréptetején föld-csomók, a lakóház cserepei itt-ott lehullva, összetörve heverték. A lakásban az éléskamra ajtaja tokostól kifordulva, a konyhában a tűzhely felett levált a vakolat, de szerencsére az ételek be voltak fedve, nem esett bennük kár. A hálóban és az ebédlőben különös látvány tárult elém: a csillár a hencseren hevert, de az égőknék semmi bajuk. A szekrényajtók nyitva, még az ebédlőszekrény felső kis ajtaja is, de oly módon, hogy a záruk nyelve zárt helyzetben maradt. Az üvegpoharaknak semmi bajuk, csak az utcai ablak táblái betörve. Feleségemnek előadom a látottakat, aztán szaladok a Jóska öcsém lakásába, de a felesége a fiával a szüleihez ment. A lakás tárva-nyitva, a bútorok mintha egymásra lennének hajigálva. Innen Lajcsi öcsémékhez rohantam az összeomlott házak romjain keresztül. A fáskamrájuk hátsó része teljesen nyitva, a tűzifa szétszórva, őt magát káromló szavak közepette találom. A nyakán és a térdén felül megsebesült. Azonnal karon fogtam, elindultunk orvost keresni. A Ghillányi útra érve nagy csődületet láttunk, a németek garázsának főnökét keresték, ki utolsónak menekült ki a műhelyből, de szerencsétlenségére a sarkon lévő ház leomlott, ott lelték meg a tetemét az éppen akkor az utcán haladó, fát szállító munkaszolgálatos kocsival mellet. Amikor a kórházba értünk, kérdezték, merről jövünk.

- A Ghillányi út egyik mellékutójából (Tompa Mihály), az oxigényártól 50, a villamosműtől 100 méterre.

- Hát arrafelé is volt bombázás? – csodálkoztak. Öcsémet bekötözték, de másnap mennie kellett ellenőrzésre, mivel foszforos lövedéktől sebesült meg, nehogy mérgezés álljon elő. Hazamenőben hallottuk, hogy a nagyállomás közelében lévő kórház emeletét levitte a bomba, sok a halott és sebesült. A vasúti pálya melletti részeken hasonló volt a helyzet. (Másnap

öcsémrel a katonai kórházba mentünk, mivel szabadságos levele volt. Onnan haza sem engedték.)

Amikor öcsémékhez mentem a bombázás után, az egyik szomszédos romos ház alól elcsukló kiabálás hallatszott. Hívtuk a szomszédokat, letakarítottuk a romokat, és a pince sarkában egy összegörnyedt nőt találtunk. Hívtuk a mentőket, elvitték, de további sorsáról nem tudtam. Magda lányom az irodából csak kerülőutakon tudott hazajönni, mert egy ledobott foszforos bomba a puha talajba fúródott, ezért a körzetet lezárták. Hozzáfogtunk a takarításhoz, bár a történetek nagyon megviselték az idegeinket. A légógyakorlatokon tudatták a háztulajdonosokkal, hogy az épületben esett kisebb károkat be kell jelenteni, az anyagok kiutalása végett.

A harci zaj mintha elült volna, csak a német messzehordó ágyú dörgése hallatszott. A környék lakói közül sokan elmenekültek. Feleségem is egyre ezt hangoztatta, de én hallani sem akartam róla. Esetleg a város belsejébe, ha találunk egy ismerőst, aki befogad. Az volt a véleményem, hogy a belterületet körülfogják, mert ez volt a „tologató” harc eredménye. Az utcai harcok több emberáldozatot követelnek, és a közelharcban a kézigránások az épületekben nagy károkat okoznak. Szeptember 8-án már a várostól 40 kilométerre volt a frontvonal, de ez volt az utolsó „tologatás.” Az orosz-román haderők óriási lendülettel támadták a német-magyar seregeket Arad irányából, a sík területen gyorsan haladtak előre. A Belényes felőli német-magyar ellenállók kénytelenek voltak hátrálni, nehogy bekerítsék őket. Két nap múlva a Félixfürdő irányából magyar katonák jöttek négyes csoportokban. Kérdem, mi a helyzet. – Majd megtudja holnap – felelték komoran.

Már nem lehetett otthon maradni. Magda nem ment irodába. Mondom a lakómnak, aki az Ipartestületnél mint kézbesítő dolgozott, hogy én megyek oda a családdal, mert ott biztos óvóhely van. Lementem a műhelybe, elfogott a keserűség, ahogy szétnéztem, látva szorgos munkám eredményét és a bizonytalan jövőt. Dél felé mondom a feleségemnek, hogy készítsen ennivalót (a gyerekek a pincében voltak), kevés holmival bemegyünk a városba. – De kihez?

- Majd csak befogad valaki, bízunk Istenben!
- De mi lesz a mamával? Jönnek ők is?

- Viszem a hátamon, ha járni nem bír - válaszoltam. Indulás előtt az udvaron elmondtam, hogyan viselkedjenek, azzal elindultunk.

Az utcán széjjelnézve látom, hogy az öcsém felesége búcsúzik a sógornőjétől. Odakiáltok:

- Hova mennek?
- A szüleimhez!
- Mehetünk oda mi is?

- Jöjjenek csak! Azzal elindult Ibi lányommal, aki hozta a kiskutyát is. Szegény édesanyám úgy kétszáz méter után nem bírta az iramot, vissza akart menni mindenáron, de én nem engedtem. A hátamra vettem, így gyorsabban haladtunk. Közben a „Sztálin-orgonák“ szórták az aknát. Szegény anyám a robbanások hallatán mindig lejjebb csúszott, és sírt, hogy nem jön tovább.

A malomudvarról a hangunkra kijön egy tűzér szakaszvezető, hogy menjünk azonnal tovább, mert mindjárt itt egy ellenséges akna. Hátamra kapom anyámat, alig megyünk 50-60 métert, robban az akna. Keresztutca következett éppen, védve voltunk. A végében volt a Holdas templom, afelé igyekeztünk. Letettem anyámat, és bandukoltunk tovább. A templommal szemközti házból kikiabál egy magyar katona: - Szaladjanak, mert jön az ellenséges lövedék! Ismét a hátamra akartam venni a mamát, de ő jajgatva kért, hogy többé ne tegyem, inkább itt hal meg. A többiek már befordultak a Szent László térre. A katona csak kiabál, hogy nekünk nem kedves az életünk? Ismét a hátamra húzom anyámat, indulok vele, amikor egy robbanás megállít, anyám leesik és sír, közben törmelék, deszka- és pléhdarabok hullanak ránk. A katona átjön, kérdi, nem sebesültünk-e meg. Az ijedtségén kívül szerencsére nincs más bajunk. A katona segít kimennünk a térre, a többiek ott már azt hitték, nem vagyunk az élők sorában. Öt lépés választott el attól a helytől, ahol leomlott a törmelék, amikor anyám szavára megálltunk, mert nem akart tovább jönni.

Egy kis lélegzethez jutás után végre megérkeztünk a következő, a Zöldfa utcába, s a 3. szám alatt csengettünk. Itt volt ugyanis a lebombázott gyermekmenhely új helye, s a házmester lánya volt, akivel Ibolya már meg is érkezett a kiskutyával. Az épület háromemeletes, a pincébe és az első emeletre helyezték el a gyerekeket. Nekünk az öreg házmester egy földszinti

raktárhelyiséget adott, ahol matracok és ágybetétek voltak felhalmozva, kényelmes volt, pokrócok is kerültek. Másnap megjött a III. emeleti lakó, Miklóssy tüzérszázados. Meglátja Magdust, nagyon megörül, mert a testvérével járt a kereskedelmibe. Megtudván helyzetünket, felvisz a lakásba, és arra kér, jöjjünk ide lakni, mert legalább megvédjük a bútorait, ugyanis neki hamarosan vissza kell mennie a frontra, csak szüleit jött meglátogatni, a feleségét pedig két napja a debreceni klinikára vitte. – A sors hozott össze magával. Ha minden kötél szakad, mentse azt a három ládát, amibe a feleségem nászajándékai vannak csomagolva – kérte. A házmestertől elvette a kulcsokat és átadta. Kölcsönös szerencsés viszontlátást kívánva eltávozott. Mondtam a feleségemnek az esetet, beleegyezett. A holmiktól leltárt készítettünk egy Erdei nevű nyomdással, aki a szülői ház megőrzésével volt megbízva.

Október 10-ig mindennap hazajöttem, vittem itthonról élelmet a tartalékból, bár abban az ideges légkörben nem is tudott enni az ember. A mi kerületünkben még kapható volt a kis üzletekben szárazbab, borsó, rizs, krumpli meg volt a pincében. Október 11-én is így vittem az élelmet, amikor a Nagypiac téren észreveszem, hogy igazoltatás folyik, és a legtöbbjüket ott tartják. Elöttem egy ember ment bottal, egyszerre elhajítja, és futásnak ered. Felveszem a botot, egyengetem a derekam. Akkor már egy hete nem borotválkoztam, a kalapom levéve látszott fehér ősz hajam. A falnak támaszkodva vártam az igazoltatást. Négyen voltak, az egyik rám nézve kérdi: – Hány éves, tata? Mielőtt válaszolhattam volna, társa rászól: – Gyerünk, ne töltsük az időt. A csoport a Zöldfa utca felé irányult, én lassan a bottal haladtam utánuk. Alig vártam, hogy a kapun becsengessek, elmondtam a történeteket. A gondnok is ott volt, és feleségem aggodalmát látva, mondta, hogy maradjunk nyugodtan, amíg a város elesik, a Miklóssy lakása rendelkezésünkre áll. Délben még az ebéd sem esett jól.

Az öreg házmesternek, Győri bácsinak mondom, felmennék a padlásra, onnan messze ellátni, hogy a Félixfürdőnél vannak-e harcok. – Menjen. Sietek fel, a tetőn keresek egy jó helyet a tűzfalnál. Látom, hogy a Kordó falu alatti mezőn folyik a harc, az ellenséges lövedékek a fürdő melletti domb aljában robbannak. Lesietek. A szemben lévő házmestert asztalosként ismerem jól. Átmegyek, mondom neki: reggelre itt vannak az oro-

szok. Rémhírterjesztőnek titulál, nem akarja elhinni. Kikísér, az utcán a fürdő irányából jön egy magyar csapat, vagy harminc fő, a parancsnok bal kezén nagy kötés. A sorból kiugrik egy katona, megölel, kérdi, hogy mit keresek itt. A sógorom volt. Mutatom, melyik házban van a család. Sietve mentek a Szent László tér felé. Egy darabon elkísértem, de nem engedte, hogy továbbmenjek. Visszajövet megyek az asztalos kollégához, s elmondom, hogy ezek határvadászok, Alpár községből viszik őket Ürögd irányába, mert ott nagy a támadás, az ellenség bekerítő hadmozdulatot akar végrehajtani. Visszamegyek hozzánk, csak Győri bácsinak mondtam el a történeteket, nem akartam, hogy az asszonyok még jobban megrémüljenek.

Késő este ismét felmentem a padlásra, de nem sokat láttam. Lefeküdtünk, kis idő múlva nagy detonáció és fényesség ébresztett, majd elcsendesült. Az volt a szerencsénk, hogy az udvaron egy ajtó volt, s ahol aludtunk, a szellőző ablakok a robbanás hangját csak gyengén eresztették be. Éjfél körül zajokra lettem figyelmes, a teraszról látom, hogy az utcában tűz van, ég a Weisz- fűszerkereskedés. Nagy volt a szaladgálás, kiabálás. Amint a másik irányba nézek, észreveszem, hogy a Pável utca nagy fái alatt páncélosok, harckocsik vannak. Lemegyek, látom, a feleségem idegesen járkál az udvaron. Elmondom, mit láttam, és hozzáteszem: – Fiam, a mai napon lesz a fordulópont. Légy erős, a gyerekeknek ne mutasd a félelmet. Lehetőleg ne tartózkodjatok az udvaron. Azután anyámhoz mentem be a raktárba, ő sem aludt. Vigasztaltam, hogy hamarosan otthon leszünk. A házmesternének szoltam, hogy a lánya foglalkozzon a gyerekekkel, mert a mai nap nagy események várnak ránk.

Felszaladok megint a padlásra, óvatosan kidugom a fejem. Látom, hogy ég a Stefánia-malom, a vár alján az áruaktár, a nagypiacon, távolabb Szőlős felé is ég valami, de a sörgyári épületek eltakarják, csak a nagy füst gomolyog felfelé. Alighogy leérek, ágyúlövedékek robbannak elég sűrűn, majd három hatalmas közeli robbanás hallatszik. Kimegyünk az utcára az öreggel, a menekülő emberek mondják, hogy levegőbe röpítették a Szent László hidat. Kis idő múlva egy kétségbeesett nőt hoz az öreg, aki alig jut levegőhöz, s elmondja, hogy a velencei Templom térről szaladt idáig, otthagytá a lakását, mert már bent vannak az oroszok. A nő, a gondnok nővére, egyedül volt a házban. Az udvaron beszélgettünk, miközben egy magyar

katona rohant be, hirtelen meg sem ismertem: a feleségem mostohatestvére. A gondnok kijelenti, hogy az épületben nem maradhat. Kérem, csak addig engedje meg, amíg civil ruhát ölt. – És a katonai felszereléssel, egyenruhával mi lesz? – aggodal-maskodik. – Azokat én eltüntetem, maga pedig nem tud semmiről semmit. A nővére is kérleli, emberbaráti kötelességére figyelmezteti. Végül megenyhül. Szaladok a házmesterhez, tájékoztatom, majd lemegyünk a pincébe, hogy átöltözzön. – Az értékét megtérítem, vagy visszahozom – mondja a sógor. Ezután átkísértem a Sas-palota pincéjébe, ahol ismerősökkel találkozott, mert sokan jártak hozzájuk a Teleki és Vitéz utcák sarkán lévő italtoltjukba. (Egy hét múlva visszavitte a civil ruhát és még tíz liter bort köszönetül. A fegyverét kettétörve, még aznap este bedobtam a Körösbe a hídroncsok közé.)

A légó-pincéből kijövet látom, hogy egy magyar tankot kísér nyolc orosz katona, a személyzetét gyalog, a téren keresztül a laktanyák felé. A lakáshoz érve látom, hogy a kapumélyedésben áll egy magyar, elsősegély-eszközökkel felszerelt bicikli gazdátlanul. Kis idő múlva lódobogás hallik, majd nagy kiabálással vagy húsz orosz vágat a híd felé. Kimentem a sarokig, hogy lássam, merre tartanak. A templomot megkerülve a Teleki utcán vágattak lefelé, a Vitéz utca felé. Visszamenve egyre azon töprengtem, mi lehet az elhagyott házunkkal. Mondom a feleségemnek, hogy én hazamegyek széjjelnézni, és hozok egy kis élelmet is. Nem tanácsolta, de én csak elindultam. Kihalt utcákon jutottam el a házunkig. A szomszéd meglát, érdeklődik a családról. Bemegyünk a lakásba, minden úgy van, ahogy hagytuk. Elmondotta a szomszéd, hogy 11-én éjjel nagy harcok voltak a környéken, különösen a gyárak körül. Visszafelé menet a közelebbi utat választottam, s a botot nem hagytam el, mert úgy éreztem, ez az őrzőm. A szélesebb utakon autók és ágyúk hosszú sora, katonákkal megrakva. Ősz hajam mellé a bottal járásomat is csoszogóvá tettem, így lassan haladtam. Visszaérve elmondtam a látottakat, és arra a következtetésre jutottam, hogy másnap anyám, Kara és a kis Böske is hazajönnek velem. Én otthon leszek, máris megyek vissza, el akarom tenni az élelmet. Az utcára érve látom, hogy a civil lakosság előmerészkedett, nem olyan kihalt a város, mint amikor jöttem. A nagypiac felé indultam, a rövidebb utat választva. Egyszerre német zuhanóbombázók vijjogását hallom, gépfegyverropogást. Elfeledve

„öregségemet,” futásnak eredtem egy keresztutcában. Megérkeztem szerencsésen, azonnal hozzáfogtam eltenni a zsírt egy ládába, a lisztet tölcserrel demizsonba. A ház falánál összegyűlt cseréphulladék közé raktam el. Alig végeztem, jön két fegyveres orosz katona, németeket keresnek. Beviszem őket a lakásba, benéznek az ágy alá, de még a szekrényeket is kinyitják, a konyhában a fűszeres fiókokat is kihajigálják. Kérdik: „Jeszt csász?” És mutatja a karján az óra helyét. Azt felelem hirtelen: „Zabráli muszkáli?” Mérgesen rám néznek, és indulnak kifelé. Jövet a szomszéd kerítésén át jöttek, de most mutatja, hogy nyissam ki a kaput. Elmenetelük után azon morfondíroztam, hogy nem is olyan buták, mint amilyennek kinéznek. Nagy szerencsém volt a spalettákkal, mert a szeptember 6-ai bombázás után üveghiány miatt nyitott ablakok néztek volna az utcára, láttatni engedve a benti bútorokat, hívogatva a tolvajokat.

Lementem a műhelybe körülnézni, fájó szívvel gondoltam az itt dolgozóakra, akik a hatalmasok harcai miatt örökre eltűntek. Mivel másnap anyámékat haza akartam hozni, hozzáláttam egy összecsukható tábori ágy készítéséhez. Sűrű gurtnízással készítettem. Mire végeztem, későre járt, így itthon aludtam.

Másnap korán keltem, a harci zaj alábbhagyott, elindultam. A közelben volt egy kis üzlet, ott még vettem rizset, málélisztet meg kockacukrot, amit a kereskedő az oroszoktól kapott csereárúként. A Zöldfa utcán mentem befelé, s látom, a csőcselék fosztogatja az oroszok által felnyitott üzleteket. Alig bírták a zsákmányt, de vitték. Végignéztem egy háztartási cikkeket árusító üzlet kinyitását. Az orosz katona az üzlet tulajdonosát félrelökve, beelőtt a zárba. Ismertem a tulajdonost, együtt voltunk katonák, segíteni akartam neki, de az orosz lekapta válláról géppisztolyát, és én meghátráltam. A csőcselék berohant, de egyesek ki is jöttek, nem találva kedvükre való „szajrét.” Aztán Szívóssal az ajtóba álltunk, hogy megakadályozzuk a tömeget. Egy erőszakoskodónak adtam egy pofont, mire a társától akkorát kaptam, hogy megtántorodtam. Szívóssal együtt félrelöktek, fosztogattak. A nagy zajra kijöttek a szemben lévő házból is, s végignéztük, mint teszük tönkre egy élet keserves keresetét. A lakáshoz érve, az öreg azzal fogad: miért nem aludtam itthon, csak nincs valami baj? Elmondtam, hogy előkészítettem a szállást

a hazatérőknek. Dél körül indultunk, összeszedtük, amit tudtunk, hogy hazavigyük. Anyám nem akarta, hogy a hátamon vigyem, így nagyon lassan haladtunk. Végre megérkeztünk. Anyám hálát adott az Istennek, hogy ezt megérhette. Lementünk a kis lakásba, elkészítettem a fekhelyeket. – Anyám alszik Böskével, Karolin a tábori ágyon. Holnap behozom a fűrészesporos kályhát, azon lehet főzni is. Hazahoztuk a kiskutyát is, de már elszokott egészen, csak akkor jött ki, ha szüksége volt.

Estefelé zörgettek, egy tolmácsnő volt a kapunál egy orosz tiszttel, akinek egy füzet volt a kezében. Felírta, hogy a lakásban négy személy részére van férőhely, és papírt is adott róla. A tolmácsnő megmagyarázta, hogy ezt tegyem el jó helyre, mert csak az itt feltüntetettek foglalhatják el a lakást. Estére meg is érkeztek. Tisztek lehettek, egyikük kozák. Bemutakoztak, majd megmutattam a fekhelyeket, csak a kozák volt válogató. Vilyany nem volt, két petróleumlámpát adtam oda. Reggel elmentek a „vendégek,” dél felé szállingóztak haza, mindegyik hozott valamit. Cukorka, mazsola, keksz, csokoládé 5 kg-os bádogokban. Egyikük tíz tojást, makarónit, egyebet hozott. Kirakták az ebédlőasztalra, én meg kértem a kislánynak egy kis mazsolát. Két marékkal adott anyámnak, aki éppen fent volt nálam – mert én fent aludtam. Mutatja a makarónit és a tojást anyámnak, hogy készítse el. – Majd én megcsinálom – ajánlkoztam gyorsan – merthogy ő beteg. Nagy nehezen megértettük egymást. Utána mutatja az üvegeket, és kér tőlem – de mit? Beviszem a spájzba, majd eldűtött, mikor meglátta a tízliteres demizsont. A másik már a lakóm konyhaajtáját akarta betörni. Kinyitom gyorsan, irány a spájz. Ott volt két ötliteres demizson. Felkapja az egyiket, megyünk vissza az ebédlőbe. Egyikük lerajzolja a Köröshídnál levő pincét, az oda vezető utat. Érdekelte a dolog, mert az a pince a feleségem rokonáé volt. Integetve a pohárral elmagyarázza, hogy akkor esznek, ha itt lesz a bor, így hát hozzáfogtam. A tojásokat beleütöttem egy nagy lábosba, mire megfőtt a makaróni, a két katona is megjött a borral. Beviszem az ételt, tányért, villát tesztek elébük, de nekem kellett előbb megkóstolni. Töltöttek nekem is a borból, finom volt, többéves. Aztán hozzáfogtak iddogálni, és szomorú dalokat énekeltek három szólamban. A szemközti szomszédnál egy politikai századosi rangú egyén lakott, meghallotta az éneklést, és átjött. Egy kis intelligencia látszott rajtuk, nem kurjongattak. Eszegették a

mazsolát, kekszet, közben cigarettáztak. Én anyámmal a konyhában hallgattam szomorú dalaikat. Sötétedett már, mikor elnémult az ének, a százados eltávozott. Anyámat lekísértem, majd bevittem a lámpákat a katonáknak. Magamnak is megágyaztam, az előszoba ajtaját bezártam. Az átélt izgalmaktól, a fáradtságtól mély álomba merültem.

Korán ébredtem, körülnéztem a házban. A vécé lepiszkolva, az udvaron levő kút lefolyója eldugulva. Elkezdtem takarítani. Átjön a szomszéd, megjegyzi: ha ilyenek a tiszték, mit várjunk a közlegényektől. Bevittem két mosdótálat, szappant, törülközőt. Egyikük éppen borotválkozott zsilettel. Odaadom a fertőtlenítőszerrel, két deci illatosított szeszt egy kis üvegben. Közben megérkezett egy katona egy füzettel, mind a négyen beírtak valamit. A kozák alig akart felkelni. Az ebédlő szőnyegén a sok cukorka leszórva, a kozák éjjeliszekrénye leróka. Látva rosszálló tekintetemet, integet, hogy menjek ki. Az előszobából hallom, hogy nyikorog a szekrényajtó. A kozák kivesz egy párnahuzatot, az ágyon ülve kapcát csinál belőle, a régit feldobja a szekrényre. Azzal siet a többiek után. Áthívom a szomszédot, nézze, hogy fest a lakás, szépen megköszönték ezek a vendéglátást. Mert a szobában minden „helyet cserélt” utánuk, megárhathott nekik az erős bor vagy az elkeseredés váltotta ki belőlük? Szerencsére a Madonna-képet még elmenetelünk előtt az ágy háta mögé tettem, így el volt takarva. Szegény anyám szeme könnybe lábadt, és csak nézett rám. – Látja, édesanyám, ilyen a háború. Mi sem voltunk különbek, elvesztettük a legszentebb emberi érzéseket, az Istenbe vetett hitet és a felebaráti szeretetet, ha a szesz hatalmába kerített. Tudták a fejesek, miért adtak támadás előtt egy fél liter erős pálinkát a társaságnak: hogy fokozzák a harci kedvet.

Falragaszokon megjelent, hogy körzetek szerint férfiak és nők jelentkezzenek társadalmi munkára a kijelölt helyeken. Az utcaparancsnokok megkapták a listákat, és feleltek a munka teljesítéséért. Az üzemekben dolgozókra ez a rendelkezés nem vonatkozott. Csak a kisiparosokra és a munkanélküliekre. A feleségemet a csapatkórházba irányították. A mosodába került, de három nap múlva feltették az orvosi kar étkezdéjébe. Ők hárman még mindig a gyermekmenhelyen laktak, Magda és Ibolya innen járt iskolába. Étkezésüket a kórházból kapott étellel oldotta meg a feleségem. Miránk otthon anyám főzött. Én is

jelentkeztem munkaszolgálatra, kivittek a repülőtérre, ahol néhez földmunkát kellett végezni. Aki a nagybátyám házát megvette, annak a fia kiment Oroszországba, és most mint tolmács került Váradra, a szülei házában lakott. Találkozott anyámmal, érdeklődött a családunk tagjairól. Este azzal fogadott anyám, hogy másnap keressem fel Varga Gyulát az oxigéngyárban, ahol dolgozik. Reggel az őrség bevitt hozzá, majd ő a parancsnokhoz kísért. Előadta neki, hogy én a tartályok zárókupakjainak öntéséhez a famodellt – amit a németek elvittek – meg tudom csinálni. Hivatkoztam rá, hogy a repülőtérre kell mennem, erre a parancsnok elküldte őt, hogy intézze el a dolgot. Autóba ültünk, útközben elmagyarázta, hogy őhöz fogok tartozni, hamarosan munkaadói igazolást is kapok az oxigéngyártól. Szerencsém volt vele, mert a többiek a repülőtéren nagyon keményen dolgoztak.

A helyzet valamicskét javult. Sajnos sok volt a csöcselék, a menekültek lakásait fosztogatták. A zsidó munkaszolgálatosok hazakerülve, bútorikat keresték, s elvitték, amit találtak. A látottak és az emberek viselkedése elvette az életkedvemet. Nem is mentem a feleségemet látogatni, csak kétszer hetenként. Az értékesebb dolgainkat kezdtem biztonságba helyezni. Ha bementem a műhelybe, keserűség fogott el, hogy a sok fáradtságom, erőm pazarlása mire volt jó. Érdemes volt? – kérdezgettem magamtól, hiszen most mindenféle dologkerülő, kommunista eszméket szajkózó senkiházi a képeembe vágja, hogy kizsákmányoló burzsuj vagyok.

A hatóságok közbelépése után az Ipartestület hamarosan megszűnt.

November vége felé a két nagyobbik lány kíváncsi lett már a házunkra, hazakíváncsoztak. Akkorra elcsendesedtek már a zavargások, így hazaindultunk. Már csak vagy száz méterre voltunk, amikor hirtelen három repülő jelent meg, alacsonyan szállva végiggépfegyverezték a villamosművet, az oxigéngyárat és a németek egykori autójavító üzemét. A 30 mm-es lövedékek kopogtak a kövezeten. Oly gyorsan történt mindez, hogy még a felségjelüket sem láthattuk. Csak németek lehettek. Amikor hazaérkeztünk, a lányok beszaladtak a szobába, kezdték vizsgálgatni a változásokat. A spájzajtó fölötti világítót bemaltereztem, mert a kültelkeken kóborgó katonák azzal az ürüggyel,

hogy németeket keresnek, nőket erőszakoltak, fosztogattak. Akik nem engedelmessé váltak, agyonlőtték, még azt is, aki a segítségükre ment. Éjszakára az ajtót a konyhaszekrényvel eltorlaszoltam. A mi körzetünkben három tragédia is történt. Egy anyát lelőttek, a lányát tönkretették, másik kettőt szintén lelőttek, mert kisbaltával akartak védekezni. Ha a lányok hazajönnek, a padlásra fognak aludni – határoztam el. Kisebb csoportok jártak, ha egy-két személyt találtak otthon, feltúrták a lakást, raboltak. Én az ajtókat mindig zárva tartottam.

Eljött a karácsony, első napján együtt volt a család a menhelyen, másodnapján otthon ünnepeltünk. Szegényesen, de vallásunk szerint. Fát nem állítottunk, mert ez a rendszer nem tisztelte az ünnepeket, csak újévkor volt „télifa.” A materializmus eszméi már kezdtek behatolni a köztudatba, hiszen erőszakosan terjesztették. Egyik végletből a másikba estünk, és az üres szavak, csábító ígéretek mögött mindig a hatalomvágy húzódott meg. Jártam-keltem a műhelyben, eltöprengtem az eseményeken. Jó lenne most Altman segédem víg kedélye, a vidám kuplék, melyekkel el tudta feledtetni mindig a lehangoltságomat. Úgy éreztem, olyan vagyok, mint a bolygó hollandi, sehol nem lelem helyem. Így érkezett el 1945. január 1. Tanácstalanul kezdtem az évet. Hozzáfogtam a meglévő félkész áruk feldolgozásához.

A hatóságok vezetői a három nemzetiségből kerültek ki, de folytonos torzsalkodásaikat látva, az orosz városparancsnokság átvette a vezetést. Belényesből a románok visszaszivárogtak, át akarták venni az irányítást. Hozták magukkal az elvitt okmányokat, követelték a birtokaik visszaadását. Még azok is, akik elmenekülésük előtt eladták törvényesen. A magyarok nagy része a szocialista Magyar Népi Szövetségbe iratkozott, hogy védje ingó és ingatlan javait. A visszatért zsidók a „szemet szemért” elv alapján, szintén mindent megengedtek maguknak. Igazi bábeli zűrzavar uralkodott, ami kedvezett a szélhámosoknak és feketézőknek.

Lajos öcsém a bombázáskor kapott sebesüléséből meggyógyult, nem kellett a lábát levágni. Visszament előbbi munkahelyére, az oxigéngyárba. Varga Gyula akkor már ott igazgató volt. Én is itt szerepeltem, mint karbantartó asztalos, de fizetést a teljesítmény után kaptam. Kétlaki életem miatti lehangoltságomat tetézte szegény anyám sírdogálása, távollévő Jóska öcsém

miatt. Feleségem kitartó életkedve ébresztett rá, hogy ez így nem mehet tovább, csak a munka segíthet rajtunk.

Egyik nap a városba menet találkoztam Velits asztalosmesterrel. Mondja, hogy az adóhivatal főnökével tesz nálam látogatást a héten, nehogy valami készáru legyen a műhelyben. Megköszöntem figyelmeztetését, megtanultam én az adózás buktatóit. Az adóvégrehajtók a legjellemtelenebb társadalmi rétegből valók voltak. Nálam fényes bútor készült, s ha nem adtam sápot, akadékoskodtak. Így hát most is felkészültem a fogadásukra, ócska ablakok, bútorok javítására rendezkedtem be. Nem borotválkoztam, a hajam hosszú, ősz, pápaszemet tettem fel, így dolgozgattam, amikor megjöttek. Velits kérdi a kisebbik műhelyt. – Lakóknak adtam ki. Testileg-lelkileg tönkrementem, a család fele csak akkor jön haza a menekülésből, ha biztonságos otthont tudok nyújtani nekik. Végül is a javítással foglalkozó iparba vettek fel, ezzel megúsztam a félkészáru bejelentését, ami után 10 százalékot kellett volna fizetni. Legközelebbi találkozásunkkor megköszöntem Velits jóindulatát. – Megérdemelte, már 1923 óta figyelem magát, milyen önzetlenül dolgozott a szakosztályunkban. Bár a fiamban lenne ennyi ambíció – fejezte be szavait.

Egyik nap a feleségem azzal a hírrel jött, hogy másnap vevőt hoz az egyik íróasztalra, amelyet félkész állapotban vittem fel a padlásra. Megörültem a munkának, hozzá is fogtam még aznap este. Reggel áthívtam Lajcsi öcsémet – elkérezkedett a gyárból –, és délre készen lett. Diófából készült az íróasztal, szép barna színe volt. Megjött a feleségem a vevővel, aki – bár nagyon tetszett neki – kijelentette, hogy nem vehet újat, irodai bútor lenne, s az új adó alá esik. A feleségem most mutatta meg igazán eladási képességeit: a fiókba öntött valami festékfélét, majd ezer pengőért megvult a vásár. Pár nap múlva külön gratuláltak neki a kollégák. Bementem az üzletbe Bauerhez közölni, hogy már nem készítek új bútorokat, nem akarok ujjat húzni a hatóságokkal.

- Akkor miből tartja el a családját?
- Ésszel, mésszel, mint mások.

Időközben megnyílt az ócskapiac, a sok lopott holmi gazdát cserélt. A hatósági személyek – gumibothasználattal – sokszor beavatkoztak az üzletkebe, mert sokan felismerték ingóságait, a rendőrségre kellett menni igazságtételre. Az otthon levőknek

is kijutott az izgalmakból, ugyanis a kültelki romos házak között a katonaság gyakorlatozott, s az utcai harcok gyakorlása során az épen maradt kerítések és házak is kárt szenvedtek. A repülőgépek fülsiketítő zúgással gyakorlatoztak, nem törődve azzal, hogy a lakosságot szinte megbénította a félelem. Szegény anyám ilyenkor még főzni sem tudott, Gizella jött segíteni. Ezek a gyakorlatozások napirenden voltak. Olykor katonák jöttek, felforgatták a lakást, vittek, amit tudtak. Megállapodtunk a szomszédokkal, hogy vészjelzőket csinálunk, mindenkinek mást, hogy tudjuk, hova menjünk segíteni. Két esetben volt ilyen segélykérés, aztán a körzetünkből elmaradtak a „látogatók.”

Február kemény havazással köszöntött ránk. Tizedikén felmentem a feleségemhez, és benéztem a Bauer üzletébe is, hogy nincs-e valami baj az ott hagyott ebédlőbútorral. Ugyanis a hatóság az elmenekültek holmiját összeírja és gondjába veszi.

- Jó, hogy említi, reggel itt volt egy férfi, magát kereste, és üzent, hogy menjen fel holnap az Út- és Hídépítő Hivatalba – felelte.

- Hogy nézett ki?

- Alacsony, gyenge fizikumú férfi volt.

- Övé a bútor – örvendtem meg, aztán rohantam Čăpușanhoz. A régi személyzetből hárman voltak. Azonnal bemutatott, és elmondta, hogy az iroda bútorait én készítettem hat évvel ezelőtt. Megbeszéltük, hogyan vigyük haza a bútorait, de előtte rendbe kell hoznom a lakása ajtajait, ablakait, amelyek a háborúban tönkrementek. Másnap megjelentem nála a szerzőkkel, felesége sírva borult a nyakamba, köszönve a gondoskodásomat. A férje is meg volt hatódva, bort hozott, megittuk a pertut, majd azt mondta: - Te, Pista, miért nem tud mindenki ilyen testvéri egyetértésben élni?

Lassanként kikerültem lehangoltságomból, feleségem példája sokat segített ebben. Hozzáfogtam egy hálószobához, darabként haladtam, s összeállítva a padlásra vittem fel, mert félttem az ellenőrzéstől. Egy utcabelinek adtam el, s annak lakásán állítottam össze; a 12 ezer pengőből ezret elengedtem. Ezzel az összeggel minden kellemetlenségtől megmenekültem. Feleségem nem helyeselte, de megérttettem vele, hogy most csak javításra van iparom. Nagy szerencsém volt ezzel a vevővel, mert a politikai helyzet egyre romlott, egyik rendelet követte a másikat. A lakosság az élelem hiánya, a munkásság az alacsony

bérek miatt morgolódtott. A falusiak magas árakat kértek a piacon, erre jött a maximálás, mire eltűntek az árak. A falvakon összeírták az állatokat, a terményre pedig úgynevezett kvótát vetettek ki, ami beadási kötelezettséget jelentett. A piacon csak azok árulhattak, akik felmutatták az írást, hogy a beszállításnak eleget tettek.

Hideg volt a tél, vettem egy kocsfi fát 360 pengőért, felhasogattam, szárítottam, mert elég nedves volt. A hencsert kihoztam a konyhába, hogy anyám főzés közben lepihenhessen. Én a lakásban töltöttem az éjszakákat. Egy este erősen verik a spalétát, úgy fél nyolc lehetett. Négy katona és egy civil jött be mondván, hogy ide vannak beszállásolva. Gyanús személyeknek tűntek, így amikor a civil azt kérdezte, hogy én vagyok-e a tulajdonos, azt feleltem, hogy csak vigyázok a házra. A civiltől kértem a beszállásolási papírt. A térképtáskájába nyúlt, de csak cigarettát vett elő, rágyújtott, közben hallom a többiek beszédéből a „gyengi” szót. Ilyenkor rám néztek. Tudtam már, mit akarnak. Érdeklődik a civil, ki lakik a szomszédban. Mondom, én itt nem ismerek senkit, csak házörző vagyok. A sérvkötőm az asztalon volt, készültem lefeküdni. A négy katona beszédében román szavakat véltem felfedezni, így még nagyobb lett a gyanúm. Vártam a fejleményeket. A civil azt mondja: „Igyom!” (megyünk), hárman el is mentek vele, de itt maradt kettő géppisztollyal és kézfegyverrel. Miután amazokat kikísértem, a kaput bezárva visszatértem, a fegyveres belökött a fotelbe, és a fegyver csövét a bal mellemre mondja: „Dajte zecse mii pegeu.” Mosolyogva válaszolom: – Domnule, eu muncitor, nici nu am vazut zece mii. Kis idő múlva ötezret kér, majd a végén már ezer is elég lenne. Elvette közben a fegyvert a mellemről, erre a mikádóm zsebéből elővettem, ami a fa árából megmaradt, 140 pengőt. Vállukra veszik a fegyvert, „Mosule, dajte keia klucs” – vagyis adjam a kulcsot. Kiengedem őket, örömben a gangról a nyakába ugrottam, hirtelen megsókoltam. Miután elhalt lépteik zaja, bezártam a kaput. Megnéztem az órát, negyed 9-et mutatott. Nem vagyok dohányos, de úgy éreztem, rá kell gyújtanom. Mintha a hideg rázott volna az idegesség miatt, a cigaretta sem segített. Megmosdottam a hóban, majd nagy nehezen elaludtam. Reggel 6 órakor verik az ablakot. Kinézek, egy civil, mondja, hogy Varga igazgató keres a gyárból, menjek öcsémmel a kőművesszerszámokkal. Ott az igazgatónak elmondom

az esteli esetemet, megrendülve hallgatja szavaimat, majd bevisz az orosz őrség parancsnokához. Annak részletesen elő kell adnom, milyen ruhát viseltek, milyen fegyvereik voltak. – Ezek nem sorkatonák, hanem fosztogatók – vonja le a végkövetkeztetést a parancsnok.

Egyébként azért hívtak, mert villanymotorral fog működni az üzem, némi kőművesmunkát kell végezni, mire meghozzák a téglagyárból a 100 lóerős motort. Amikor az autó megérkezett, egy tucat katona hozta, és próbálta leemelni. Rögtön láttam, hogy nem jól csinálják, nem is férték egymástól, de az igazgató azt mondta, ne avatkozzam bele, hadd kínlódjanak. Hoztak deszkát, majd gerendát, de amint megemelték, recsegett a deszka, ott is hagyták hamarosan. Aztán mi a személyzettel két nap alatt teljesen be is állítottuk.

Három nap múlva hurokra kerültek a nálam garázdálkodók úgy, hogy éppen az oxigéngyárba akartak betörni, mert annak az utcai homlokzata olyan volt, mintha magánház lenne. Amikor bementek, az őrs becsukta utánuk a kaput, s az igazgató három katonával – akiknek tüzet vezényelt – rájuk rontott. Megadták magukat, elismertek mindent. Felvitték őket az őrsparancsnokhoz, egymáshoz kötözve vallatták őket. Reggel a városi katonai parancsnokságnak adták át őket, ahová már egy hónapja jártak a károsultak. Kétnapi vallatás után falhoz állították őket.

Felmentem a feleségemhez, hogy elmondjam a történeteket, arra kérve, hogy a gyerekeknek ne mondja el. Jó hírt is vittem, hogy a mifelénk levő kis üzletben lehet kapni rizset, kockacukrot meg más fűszereket, mert a mellette levő orosz élelmiszerraktárból származik valószínűleg... Másnap délutánra emiatt hazajön – ígérte meg. Így is volt, kint dolgozgattam éppen, egy nagy ládát csináltam a holmiknak, dupla fenekűt, hogy a fehérenműt elhelyezzük. A szomszédasszony, látva a művemet, megkért, hogy tegyünk bele még vagy tíz pár bakancsot, át is hozza egy zsákban. Közben megjött a feleségem, s elment bevásárolni. Mondom, zárja be a kaput, vigyen kulcsot magával. Én dolgozgatok tovább, mikor egyszerre lépéseket hallok magam mögött. Zabrálok voltak, kettő az anyámhoz ment be, kettő hozzánk. Mondom nekik, anyám beteg, kezdem kifelé tessékelni őket, de már nyúlkálnak a szekrény tetejére is. Kijövünk nagy nehezen, a másik kettőt nem látom, hát egyszer csak bújnak fel a pincéből, amiben a bakancsok vannak. Átkiabálok a szomszéd-

asszonynak, hogy ne hagyja, kiáltson tolvajt, de ő csak áll megkövülten. Bejövet nézem a vészjelzőt, hát nincs sehol. Úgy látszik, e ténykedésükben már nagy gyakorlatuk volt. Eközben a feleségem megjött a bevásárlásból. Elmondtam, mit eredményezett a meggondolatlansága, hogy nyitva hagyta a kaput. Aztán hazakísértem, s ő elmondotta, hogy a kórházban is nagy változások történtek, az orosz sebesülteket elvitték orvosaikkal együtt. A menhelyre megérkezett az új főorvos, senki nem maradhat ott a lakásban. Március 1-jére át kell adni mindent. Mi legyen a Miklóssyék bútoraival? – ez foglalkoztatott. A házmesternétől megtudtuk, hogy a lányának is el kell onnan mennie, már meg is kapta az engedélyt a bútorok elszállítására, mivel kapott lakást. Vacsora után tárgyaltam a lányával, s megkértem, hogy az ő bútoraival vigyük ki a Miklóssyét is, én vállalom a felelősséget. Így is történt. Megszereztem a Bauer szállítókocsiját, a nő a járdán jött távolabb, ahogy megbeszéltük. A bútorok egy részét szétszedtem, hogy így össze-vissza rakva ne tűnjön soknak. Sikerült az ellenőrt is meggyőzni, mivel nagyon sietett valahová, folyton nézte az óráját. El is ment hamarosan, erre mondom a kocsisnak: az egyik fuvart nálam tesszük le. Sikerült is a dolog, már csak a három láda volt hátra, azokat meg a kerületi parancsnokra bíztam, akinek az apósa a Miklóssy szülőházát őrizte. Szerencsénk volt, hogy a Casbi nem vette el.

A RÉGEN VÁRT BÉKE

Február végén a család hazaköltözött, együtt voltunk hát ismét, bár a feleségemnek távolabbra volt a kórház, de vállalta e nehéz feladatot. A szomszédok gyakran váltakoztak, de összetartottunk. A lakóm, a postás, elmenekült 1944 májusában, helyébe jött egy kommunista párttag fiatal kőműves, a feleségével és egy gyerekkel. Március elején megállt a ház előtt egy táblás kocsis, kezdték behordani a bútorokat. Kiderült, hogy a lakónak hozzájuk a három konyhabútort, fürdőkádakat kazánnal. A sógora a Casbinál volt, a menekültek bútorai odakerültek, így ez a szállítmány is onnan való. Felajánlotta nekem, hogy vegyem meg, ami kell. – Nem foglalkozom ilyesmivel – válaszoltam. Hazajött a feleségem, megállapítottuk, hogy nem tiszta úton kerültek a lakóhoz a bútorok. Azonkívül is nehezményeztük, hogy a 3–4 éves gyerekük egész nap nálunk lábatlankodott, kis tányérjával ennielót kéregetett. Rájöttünk, hogy a szülei küldik. A feleségemnek nagyon elege lett a dologból, amellet a hangos veszekedésükből rájöttünk, hogy nincsenek megesküdve. A férfi egy léha, dologkerülő volt. Egyik nap megszólít, nincs-e valami lécem, mert galambdúcot akar csinálni. Másnap látom, megkérdezésem nélkül hozzányúlt az enyémhez. Nagyon meg akartam szabadulni tőlük. Jó alkalom volt, mikor a feleségét elkaptam a pincében, hogy dézsmálja a krumplit. Könyörgött, ne szóljak a férjének. – Egy feltétellel – ígértem meg –, ha elköltöznek innen. Így is történt, még a lakbért sem fizették ki, de felajánlotta az egyik fürdőkádat. Nem mutattam örömet, de egy hét múlva elköltöztek. Így megürült a lakás, üzentem a régi lakómnak, aki boldogan visszaköltözött.

1945. május 9. a háború végét jelentette. Az emberiség rég várt óhaja teljesült. Ám a politikai pártok csak ígérgettek, nőtt a drágulás, és mélyült a nemzetiségi ellentét. A kormány iránt

nem volt bizalom, a parasztság a földek felosztását, a munkások az üzemek államosítását követelte. A termelés pangott, a szakképzetlenség megbosszulta magát minden vonalon. Vezető posztokra csak párttagokat neveztek ki. Hangzatos ígéretekkel nem lehet semmire menni, a fejlődéshez pénz kellene. A négyéves háború után viszont ebből volt a legkevesebb. A parancsuralmi erőszakoskodásba belefáradt mindenki. Viszont a hatalomra vágyók beléptek a Kommunisták Pártjába, és folytathatták eddigi élőködő életmódjukat, míg le nem buktak, az eszmét meghazudtolva. Az volt a jelszó: „Aki nincs velünk, az ellenünk – vesszenek a burzsujok!” Ennek az eszmének a végrehajtására a legelszántabb, állati ösztönökkel bíró egyéneket vették maguk közé. Az ilyen események elvették munkakedvemet, életkedvemet, csak feleségem unszolására vettem erőt magamon 1946 elején. Ő a családot egy kis államhoz hasonlította, ahol a szülők a vezetők, és a gyerekek engedelmességgel tartoznak nekik.

A hazatért zsidó családok hiába keresték javaikat, többnyire nyomuk veszett. Nekem is volt egy vevőm, aki hazatért, s egyszer bementünk egy vendéglőbe, ahol megláttam egy festett ülőkét, amit én csináltam. Azonnal mondom neki: – Ez a magáé. Megnézi: – Valóban az enyém. Kérdezzük a kocsmáros, honnan van ez az ülőke. Elmondja, hogy egy kuncsaft adta egy liter borért. Elment a rendőrségre, hamarosan jött egy detektív, aki miután beszélt a vendéglőssel, előreküldött minket a Kert utcán, majd ő bement az utca végén egy emeletes házba. Csak egy öregasszony volt otthon, alig akart beengedni. Aztán bementünk, az emelet és a földszint tele volt bútorral. A földszinten megláttam a háromajtós szekrényt.

– Spingold úr, itt a bútor – szólok oda. A detektív kérdi, miről ismertem meg.

– Onnan, hogy én csináltam. Elmondom a belső szerkezetét, és mutatom is.

– Tulajdonos, mondjon egy hibát, amit észrevett. Spingoldnak örömeiben nem jutott eszébe semmi, akkor eszébe juttattam, mit csináltam én, mikor hazaszállítottam a bútorát.

– Ja, az ágy kisebbik végén a gömbölyű bal oszlopon a furnérban van egy folt. Megnézi a detektív, valóban ott a folt.

– Majd értesítjük, mikor veheti át a bútorát – zárja le a szemlét a detektív.

Az 1946. év közepén jártunk, a munkanélküliség egyre nőtt, elszaporodtak a kontárok, a hatóság tehetetlen volt. Elhatároztam, hozzáfogok kisebb új bútorokhoz is, így tengettem az életemet. Jött egy deportált zsidó borkereskedő, akinek 1933-ban csináltam egy hálószobát, most egy kombinált bútorra lenne szüksége. Mondtam neki, hogy csak javításra van iparom, de ajánlok valakit, aki kiválóan elkészíti. Sikerült találni egy kombinált szobát, de a rekamiét és a két Schöberl-ágyat velem akarta elkészíttetni. Egy kis huzavona után megegyeztünk. A fát is ő adta, Székelyhídról hozták, mert ő ott bérelte az állami borpincét. A lényeg az volt, hogy gyártsak egy szétszedhető faházikót 200x200-as belmérettel, amibe be lehet csomagolni az utazáshoz, mert készült kivándorolni. Elmentünk egy ismerőshöz, aki szintén készült elmenni, és Brassóban készítették neki a szabványházikót. Nem tudtam jól szemügyre venni, ezért arra kértem, látogasson el oda, és figyelje meg jól a szerkezetét, mert kell ott lenni valami karfélének, félköríves-e? A többit majd én kispekulálom. Arra kért, hogy a rekamié kétszemélyes legyen, ágyneműtartóval, és legyen egy titkos fiókrendszer, 20x15-ös, elrejtteni bizonyos dolgokat. A megélhetés gondja arra készítette, hogy ezt is elvállaljam, bár eddigi életemben csak a becsület vezérelt. Hozzáfogtam nagy ambícióval, naponta 12-14 órát dolgoztam. Kárpitozás előtt a lakására szállítottam én magam kézikocsival. – Keresse meg a fiók nyitját – mondom Braunnak. Kereste, de nem fedezte fel, meg kellett neki mutatnom a titkos rekeszt. Hozzá akartam fogni a házikóhoz, de közben ő Bukarestben járt útlevele ügyében, ott tudta meg a szomorú hírt, hogy a hatóság letiltotta ezt a ládatípust, mivel Konstancán az egyik kivándorló ládáját leejtette a daru a berakodás során, s az ütődéstől szétesve kihullottak az ékszerek, amelyek a bútor faszerkezetében voltak elrejtve. Ezentúl csak 75 kg úrtartalmú fenyőfaládát vihetnek személyenként, a csomagolás a vámtisztviselő jelenlétében történt.

– Most már el kell adnom mindent, amiből ott új életet akartam kezdeni. Látja, a kapzsi emberek hogyan teszik tönkre sorstársaikat? – mondotta Braun.

Hozzáfogtam a három szabványládához, jó erős vasalással pántolva. Ő az útlevelek után szaladgált. A felesége vette át, közben elmesélte, milyen öröm, hogy megtalálták kisgyermeküket. Amikor megjött a férje, elmondta, hogy nagyon meg-

szigorították a vámolást, kétszer ejtik meg, itthon és a hajóállomáson. Nagyon megköszönte a munkámat, a megalkudott összegem felül nekem adta a két fotelvázat és a megmaradt faanyagot. Otthon újságolom a feleségemnek, milyen jól végződött ez a nem akart üzlet. Van még emberbaráti szeretet az egyéneken, csak ennek kölcsönösnek kell lenni.

Az élet kezdett lassan a rendes mederben folydogálni. Magda lányom a Crișul cipőgyárba került, sajnos a magyarországi barátnőjének írott levele miatt három hónapig minden vasárnap a rendőrségen kellett jelentkeznie. Ibolya a kereskedelmibe járt, Erzsébet a Lorántffy Zsuzsanna Református Leánygimnáziumba. Magda lányom megismerkedett jövőbelijével – Hornyák Kiss Istvánnal –, aki szüleivel 1940-ben tért vissza Párizsból. Az esküvő januárban volt.

Nagy gondba kerültem, mert nem volt pénzünk, igaz, ambícióm nem hiányzott a munkához. Közben Jóska öcsém hazajött a katonaságtól, a bányavállalat visszavette sofőrnek, kapott egy szoba-konyhás lakást, ahová a gyerekekkel költözött, mert felesége hűtlen lett hozzá a háború alatt. Gizi húgom közelében volt a lakás, a szomszédban letek egy szobát, így a húgommal anyám is odaköltözött, hogy vigyázzon a gyerekekre. Hat hónap után ő visszajött hozzánk, csak Karolin maradt ott. Szegény anyám, látva a két öcsém zavaros családi életét, búskomorságba esett, és 1946. augusztus 22-én meghalt. Istenbe vetett erős hitemnek köszönhetem, hogy nem hagyott el a munkakedvem. Jóska elvált a feleségétől, el is ment Váradról. A háború sok ilyen tragédiát hagyott maga után.

Míg én a műhelyben foglalatoskodtam, feleségem intézte a család ügyeit, míg az én iparommal járó hivatalos teendőket is. Házaseletünk zavartalansága és nyugalma nagyrészt az ő kötelességtudó magatartásának is volt köszönhető. Három dolog vezérelt az életben: *erős akarat, Istenbe vetett hit* és önzés nélküli *emberbaráti szeretet*. Erre építettük családi életünket is, követve édesapám szavait.

Ebben az évben fejezte be Ibolya a kereskedelmi iskolát, de emiatt nagy gondba kerültem, mert 1000 lej volt az érettségi vizsgadíj, és nem volt honnan előteremtetem. Feleségem, látva lehangoltságomat, örömmel mondja:

- Ne foglalkozz a pénzzel, van már!

- Honnan?

- Böske lányunk a Lorántffy-gimnáziumban kapott 1500 lejt kitűnő tanulmányi előmenetelért. Kért, hogy ne mondjam neked, meglepetésnek szánta. Szülői értekezleten voltam, ott az igazgatónő névsor szerint felolvasta, akik négy éven át kitűnők voltak. Az iskolától való búcsúzásuk alkalmából jutalmat kapnak. Kiosztották a dicsérő okleveleket, és utolsónak hallom, hogy „Szilágyi Erzsébet.“ Annyira megleptek a dicsérő szavak, hogy hullottak a könnyeim, mikor átvettem a pénzt.

- Ebből a pénzből az Ibi érettségi díját, az ezer lejt kifizetjük, a többi a tietek.

- Hát neked akkor nem marad semmi - válaszoljuk.

- Nem baj, majd ad a Jóisten! - mondotta.

A család tagjait arra kértem, vegyenek példát a legkisebb-ről, ez az igazi testvéri szeretet megnyilvánulása. - Nehéz az élet, csak így tudjátok megőrizni egymást, kölcsönös szeretetben.

Ibolyának sikerült az érettségi, Böske pedig a tanítói pályát választotta. Magda meglepte az anyját egy szép tűzhellyel. Gazdasági helyzetünk javult valamelyest, mert a műhelyem egy részét iskolásoknak adtam ki, a feleségem főzött rájuk. A szülők hozták az élelmet. A két fiú szintén érettségire készült a Szent László Gimnáziumban. Utána bevonultak katonának. Ibolya az állami bankban helyezkedett el érettségi után. Már csak Böske iskoláztatása volt hátra. Közben egymást érték a rendeletek, hogy csak a paraszt- vagy munkásszármazásúak folytathatják tanulmányaikat. Nagyon sok szülő emiatt lépett be a pártba. A falusiakat bekényszerítették a kollektívákba, a vezetők viszont nem értettek a gazdálkodáshoz. Megint csak a feketézők, szélhámosok kerültek pozícióba. A közösségekben az irigység és bosszúállás lett úrrá. Ibolyát hiányos román nyelvtudása miatt a bankból kítették, az Orsolya-zárda, illetve a tanítónőképző internátusában helyezkedett el.

1949-ben beadtam az ipart, mivel „kizsákmányolók“ gyerekei nem járhattak a képzőbe. Egyik kollégámnál kaptam alkalmazást, kinek famegmunkáló gépei voltak. Műhelye közel volt a lakásunkhoz. Ideiglenes munkakönyvet kaptam. Becsületes munkámmal a megrendelők meg voltak elégedve. Egy év múlva államosítottak minden kisiparost. A SOVRROM II. számú építkezésének telepére kerültem, mint brigádvezető. Az igazgatót Trilet Ioannak hívták, Bukarestben bútorgyára volt. Aradi szüle-

tésű lévén, beszélt magyarul. Szóba állt velem, elmondottam, mi az, ami akadályozza a munkát. Megmutattam a szerkezeti rajzokat, amelyen vitatkoztunk. Nem vártam tovább, hozzáfogtam a STAS (szabvány) szerint elvégezni a munkákat. Az igazgató távozásakor azt mondta:

- Öregem, ezután maga felel a szerkezet helyes kivitelezéséért.

Eddig sem voltam megbecsült az újításaimért, de most „tolakodó kizsákmányoló” lettem. Minden vonalon a helyes gépkezelést követeltem, meg is lett az eredménye. A vezető mérnök is megelégedését fejezte ki a Constructorultól kikerült munkákról.

UTÓSZÓ

*D*rága apám nem folytatta emlékezését, reszketett a keze, nem is látott már jól.

1950-ben Vaskohsziklásra (Ştei) ment dolgozni, hogy biztosítsa kolozsvári egyetemi tanulmányaimat, és hogy munkás legyen a származásom. Így is az első év első felét kintlakásban töltöttem (Crişan utca 2. sz.). Tanulmányi eredményeim alapján ösztöndíjat kaptam, nagy szükségem volt rá.

Magdusnak is megszületett a leánya 1948-ban. Anyósáéknál, Poklostelken a szőlőben sok szép nyarat töltöttünk. Féltő szeretettel nevelte leányát, mindannyiunk örömére. Ibolya 1952-ben megesküdött Hering Sándorral, gyönyörű menyasszony volt. 1953-ban megszületett Tibi fia, 1958-ban megszületett Lacika. Cilikénk nehezen gyógyult a szülés után. Szüleim nagyon szerették az unokákat.

Apám hazakerült Váradra, és a Munca Szövetkezethél helyezkedett el, akkor már Ibi is ott dolgozott az irodán. Apám mindig kiállt a szakma védelmében, sokat vitatkozott igazáért. Bántotta, hogy a régi jó szakembereknek nincsen becsületük. 1962-ben nyugdíjba ment, de még sok szép bútort készített mindnyájunknak. Keze munkáját dicséri a csillagvárosi református templom szószéke és presbiteri padsora.

Stark Lászlóné,
született Szilágyi Erzsébet

Nagyvárad egyik kerülete - Csillagváros

A csillagvárosi református templom

A templom bútorzatának részei – Szilágyi István munkája

A Közép utcai szülői ház

A hajdani Bánya sor

TARTALOM

Ajánlás	7
Ifjúság	9
Inasévek	29
Katonakori emlékek	37
Családalapítás	111
A háborús évek megpróbáltatásai	139
A régen várt béke	185
Utószó	191

**A Partiumi füzetek könyvsorozatában
eddig megjelent munkák:**

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: *Bihar*
2. Kordicz Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félicsfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta – városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly – református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Püspökfürdő*
10. Dánielisz Endre: *„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”*
11. Bunyitay Vince – Fodor József: *Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum – a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskola története*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emődi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította: Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította: Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrásy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: *„Aki fényt hagyott maga után...”*
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fazekasság monográfiája*

33. Emődi János – Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*
34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében I.*
36. Anzik Albert: *Livada – Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz (történeti monográfia)*
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád – Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.* Összeállította: Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Micske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok, a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében II.*
55. *Épített örökségünk a helytörténeti kutatás tükrében.* Összeállította: Dukrét Géza
56. Orosz Otília Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházmegegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A Bölcsőtől a Síríg – 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóby Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párhuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*

